

Ўткир ҲОШИМОВ

Тўғририлган ва қайта чилланган нусха

«SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2015

УЎК 821.512.133-3

КБК 84.(5Ў)

X-71

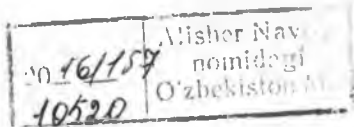
- Ўзбек аф-ти

X-71

Ҳошимов, Ўткир

Дафтар ҳошиясидаги битиклар / Тўлдирилган ва қайта ишланган нашри. – Т.: «Sharq», 2015. – 336 б.

ISBN 978-9943-26-393-2

УЎК 821.512.133-3

КБК 84.(5Ў)

ISBN 978-9943-26-393-2

© «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2008, 2010, 2011, 2013, 2015.

Мабурам
Жауыман
Урсон

ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ БИТИКЛАР

(Тўлдирилган ва қайта ишланган нашри)

Азиз ўқувчим! Бу китобни ёза бошлаганимга эллик йил бўлаяпти. Булар — менинг кузатувларим. Ўйларим. Бир қадар армонли, бир қадар истехзоли, бир қадар табассумли Хулосаларим... Аслида уларнинг ҳар бирини алоҳида асар қилса ҳам бўлардику, майли... Илтимос, Сиз ҳам китобни шошилмасдан, ўйлаб ўқисангиз...

Тагин бир гап. Баъзи кузатувлар остига ёзилган санаси таъкидлаб қўйилган. Сабаби — улар Ватанимиз бошига оғир кулфат — «ўзбек иши», «пахта иши» деган қатағон ёзилган кезлари ёзилган. Бу гапларни ўша пайтда эълон қилиш мумкин эмас эди. Яратганга шукр, юртимиз Мустақилликка эришди. Шўро замонининг баъзи ҳунарларини эслаб қўйиш бугунги кунимизни қадрлашга хизмат қилади, деб ўйлайман.

Муаллиф.

*Ҳаётнинг барча аччиқ-чучугини мен билан
баравар тотган умр йўлдошим, маслакдошим,
фазандларимнинг Онаси — Ўлмасхонга бағиш-
лайман.*

Муаллиф.

ТАҚДИРИ АЗАЛ

Худо ёзганини бандаси ўчиролмайди.
Худо берганини бандаси тортиб ололмайди.

ДЕВОНАИ ҲАҚГҲЙ

Телбаларга таъзим қилинг!
Юзта донишманд айтолмаган ҳақиқатни битта
телба айтади!

ДАРВИНГА ЭЪТИРОЗ

Дарвин таълимоти ногўфри. Одам маймундан
эмас, маймун одамдан тарқаган. Оёғи ердан узил-
маганлар одам бўлиб қолган. Оёғи ердан узилганлар
эса маймун бўлиб дарахтга чиқиб кетган... Бу жараён
ҳамон давом этмоқда...

МУНОЖОТ

Худодан, умр бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, бахт бер, деб сўраганларни кўрдим.

Худодан, фарзанд бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, давлат бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, омад бер, деб сўраганларни кўрдим.
Фақат... Худодан, эй, яратган Эгам, мен — нодон-
га бир чимдим ақл бер, деб сўраган бандасини кўрган-
ним йўқ!

ЎКИНЧ

Дарахтнинг мева тугишга шай турган қанчадан-қанча гулларини бемаврид шамоллар учириб кетгани сингари умримнинг қанчадан-қанча онлари ҳасадгўй ва мунофиқлар етказган жароҳатлардан оғринишу, турмуш икир-чикирларини ўйлаш билан бесамар ўтаётганига ўкинаман...

ЭНГ АҚЛИ ЖОНИВОР

Дунёда энг ақли жонивор — балиқ! Биринчидан, соқов. Иккинчидан, мутгасил думини ликилатади!

«ТАБИАТ ГУЛТОЖИ»

Кийик оч қолмаслик учун кўкат ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Шер оч қолмаслик учун кийикни ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Одам кўкатни ҳам ейди. Кийикни ҳам ейди. Кўнгил хуши учун шерни ҳам ўлдиради... Кейин... уруш қилиб, бир-бирининг бошини ейди...

«БИЛИМДОН»

Хамма нарсани биламан, дейдиган одам хеч нима-ни билмайди!

ЧЕГАРА

Одамзод нима учун кафтдек ҳовлисига гул экади? Ундан кўра шолғом экса, қозонига тушади-ку.

Одамзод нима учун булбул чах-чаhini эшитганда антикиб кетади? Ундан кўра булбулни шўрвага солиб пиширса, нафсини қондиради-ку.

Одамзод нима учун осмонда чарақлаб ётган юлдузларни кўриб, кўнгли завққа тўлади? Юлдузлар унинг ҳамёнидаги тиллалар эмас-ку.

Одамзод нима учун китоб ўқиётиб, суюкли қаҳрамони ўлиб қолса йиғлайди? Уни ёзувчи «ичидан тўқиб чиқаргани»ни билади-ку?

Одамзод нима учун ўзга юртларга бориб беҳисоб мол-дунё орттирсаю, иттифоқо болалиги кечган кулбаси тушига кириб қолса, туни билан йиглаб чиқади? Ахир у шоҳона қасрда яшайди-ку.

Одамзод нима учун боласининг бошида алла айтади? Гўдак алла эшитмаса ухламайдими?

Одамзод нима учун неварасини етаклаб неча замон аввал ўтиб кетган бобосининг қабрини зиёрат қилади? Марҳум уларни кўрмайди-ку?!

Гап шундаки, Одамзодни ҳайвонотдан ажратиб турадиган чегара бор. Бу чегаранинг номи Маънавият деб аталади!

ЙИГИРМАНЧИ АСР

Йигирманчи асрда сил, безгак, чечак каби бедаво дардларга шифо топилди ва миллионлаб инсонлар ҳаёти сақлаб қолинди. Йигирманчи асрда «спид» деган бедаво дард пайдо бўлди ва миллионлаб инсонлар ҳаёти ҳавф остида қолди.

Йигирманчи асрда дахрийлар тузуми барҳам топди ва миллионлаб инсонлар иймон сари юз тутди. Йигирманчи асрда диний экстремизм авж олди ва миллионлаб инсонлар ҳаётига қутқу солди.

Йигирманчи асрда мустамлакачиликка чек қўйилди ва миллионлаб инсонлар ҳурликка чиқди. Йигирманчи асрда фашизм ва тоталитаризм авж олди. Миллионлаб инсонлар Гитлер ва Сталин қамоқхоналарида қурбон бўлди.

Йигирманчи асрда «учар гиламлар», «ойинаи жаҳонлар», компьютерлар кашф этилди ва миллионлаб инсонлар уларнинг хизматидан баҳраманд бўлди. Йигирманчи асрда икки дафъа жаҳон уруши рўй берди ва миллионлаб инсонларнинг ёстиғи қуриди.

Йигирманчи асрда самовий кемалар яратилди ва инсон қадами Ойга етди. Йигирманчи асрда миллионлаб инсонларни қириб ташловчи ядро қуроли ўйлаб топилди ва синовдан «муваффақият билан» ўтди...

Йигирманчи аср — донишмандлар асри.

Йигирманчи аср — телбалар асри.

ХУДБИН

Ўзидан бошқа ҳаммани ёмон кўрадиган одам охиروقибат ўзидан бошқа ҳамманинг нафратига йўлиқади.

ХАВФЛИ ОДАМ

Яхшигаям, ёмонгаям бирдек яхши кўринишга уринадиган одам энг хавфли одамдир!

ИНСОН ВА ШАЙТОН

Баъзиларга ҳайрон қоласиз. Қилғиликни қилиб қўяди-да, «Билмай қолдим, шайтон йўлдан урди», дейди... Тўғри, одамзод қонида шайтон васвасаси айла-ниб юриши — бор гап.

Аммо... Шунақанги эркаклар борки, қирқта урғочи шайтонни болалатиб ташлайди. Шунақанги аёллар борки, қирқта эркак шайтонни алимент тўлайдиган қилиб қўяди...

Ҳамма айбни шайтон шўрликка тўнкайверманг!

АЁЛ ҚАЛБИ

Аёл қалби тесқари магнитга ўхшайди: яқинлашсанг — узоқлашади, узоқлашсанг — яқинлашади.

ЁҚИМЛИ ДУШМАН

Умрбод ортингдан эргашиб юрадиган ёқимли душман — нафс!

САЛТАНАТ

Салтанат — қуёшга ўхшайди. Жуда яқин борсанг, ёниб кетишинг, жуда узоқ кетсанг, музлаб қолишинг мумкин.

ГҶДАК ИСИ

Аёл гўдак исини биринчи фарзанди туғилганида-ёқ ҳис этади. Эркак эса гўдак иси нималигини неварали бўлганидан кейин англайди!.. Биз — эркаклар доим кечикиб юрамиз...

ОТАЛАР ВА БОЛАЛАР

У оддий одам эди. Ҳаммолчилик қиларди. Тўрт қиз, уч ўғилни оёққа турғазди. Ўғилларини уйлантирди. Қизларини чиқарди. Ҳаммасини уйли-жойли қилди.

Кўз юмаётганида «Ҳаммаларингдан мингдан-минг розиман», — деди...

Қарашса, кафанлиги йўқ экан...

АНДИША

Ота-боболаримиз шундай деб танбеҳ берадилар: «Ўчоқбошини ҳеч қачон қўшнингнинг деворига ёпиштириб солма. Таом пишираётганда ўчоғингдан чиққан тутун қўшнингнинг кўзини ачитса, еган овқатинг ҳаром бўлади!»

...Ўзбекнинг андишасини исботлаш учун яна қандай мисол керак?

НОАҲИЛЛИК

Олтмишинчи йиллар латифаси.

Қадим замонда бир юрт подшосининг хазинасидан бебаҳо гавҳар йўқолибди. Бошқа юртлардан келган савдогарлар гумон билан ҳибсга олинбди. Атрофига қилич яланғочлаган соқчилар қўйилибди. Иттифоқо ўша юртга тўрт нафар ўзбек савдогари ҳам бориб қолган экан. Уларни ҳам ҳибсга олибдилар. Аммо тепасига соқчи қўйишмабди. Сабабини сўрашса, «буларга соқчининг кераги йўқ, бири қутулмоқчи бўлса, иккинчиси тутиб беради», дебдилар...

Етмишинчи йиллар латифаси.

Арман радиосига савол берибдилар:

— Париждаги кўрикда уч юлдузлик арман коньяги олтин медал олди. Беш юлдузлиги нима учун ҳеч нима олмади?

Арман радиоси жавоб берибди:

— Ва-а-ах! Ўзимиз ҳам ҳайронмиз! Иккаласи битта бочкадан қўйилган эди-ку!

Саксонинчи йиллар фожиаси.

Юртимизда «ўзбек иши» деган қатағон рўй берди. Минглаб бегуноҳлар қамоққа тиқилди, олис юртларга бадарға қилинди. Ўзбек «қўшиб ёзувчи» бўлди. «Порахўр» бўлди. «Боқиманда» бўлди. Азбаройи «қўш-

гани» учун эмас, лоқайдлиги учун. Азбаройи пора олгани учун эмас, бир ёқадан бош чиқаришни билмагани учун. Азбаройи текинхўрлиги учун эмас, ноаҳиллиги учун!

Иккинчи мингинчи йил саволи.

Қачон қовушамиз? Қачон?!

ҲАҚИҚАТ

Шу қадар ширинки, тотиб кўргинг келади. Шу қадар аччиқки, тилингни куйдиради!

ИШОНЧ. ОРЗУ. УМИД. ИЛИНЖ

Ишонч йўқолса, Орзу қолади.

Орзу йўқолса, Умид қолади.

Умид йўқолса, Илинж қолади.

Илинж йўқолса... Ҳеч нима қолмайди...

КАМОЛ ВА ЗАВОЛ

Одам ўз фарзандларининг йил сайин ўсиб, камол сари кетаётганини биладию, ўз ота-онасининг йил сайин чўкиб, завол сари кетаётганини билмайди...

ПУЛ

«Пул — макруҳ нарса, одамни бузади!»

Камбағал шундай деб, ўзини юпатади ва бора-бора қашшоққа айланади.

Бойвачча шундай деб, ўзгаларни юпатади ва бора-бора бой отага айланади.

ҚАЛДИРҒОЧ

Эътибор берганмисиз: қалдирғочлар файзсиз, ноаҳил хонадонга ҳеч қачон ин қурмайди. Гоҳо қалдирғоч одамдан ақллироқмикин, деб ўйлаб қоламан.

АТЛАНТИКА ОКЕАНИ УСТИДА

Тепада бир уммон, пастда бир уммон,
Икки денгиз аро кечар лаҳзалар.
Хаёлга толаман: мен ўзи кимман?
Ожиз ва нотавон зарра... алҳазар!

ОШКОРАЛИК

Ошкоралик шундай дарахтки, унинг мевасини энг аввал чинқироқ маймунлар ейди.

КАТАЛИЗАТОР

Бошингизга синов тушса кўп нарсани йўқотишингиз мумкин. Лекин ҳар ёмоннинг бир яхшиси бўлганидек, анча нарса ютасиз ҳам. Ким дўсту ким душман, ким содиғу ким мунофиқ — билиб оласиз... Ишонинг: бу — озмунча ютуқ эмас...

ДЕБОЧА

Адолат Ҳақиқатни айтиш ва тинглашдан бошла-
нади...

КУЛГИ ВА ЙИҒИ

Кулишни билмайдиган одам — бахтсиз одам.
Йиғлашни билмайдиган одам икки ҳисса бахтсиз!

ҚУШ УЯСИДА КЎРГАНИНИ...

Болалигида қуш уясини бузишга одатланган одам
катта бўлганида бировнинг оиласини бемалол буза
олади.

ЭВРИЛИШ

Тарих такрорланиб туради, деган гап бор. Инсо-
ният ибтидоий жамоага қайтиши мумкин. Бунинг илк
белгилари ҳозирдан кўриняпти: китоб ўқийдиганлар
камайиб боряпти.

ҲУШЁР БЎЛИНГ

Аёл сизни жуда қаттиқ севса, ҳушёр бўлинг.
Оташин му^ҳаббат — рашкка, рашк — шуб^ҳага, шуб-
ҳа — худбинликка, худбинлик — душманликка айла-
ниши мумкин.

СОПОЛ ВА ОЛТИН

Сопол товоринг синса, дод сол: кесакка айланади.
Тилла идишинг синса, парво қилма: баҳоси тушмайди!

ЮК КЎТАРГАН...

«Юк кўтарган одам юзага чиқади», дейдилар...
Чиқади. Албатта чиқади! Фақат юк кўтарганни су-
яб юборадиган Қўл бўлса бас!

ДУО ВА ҚАРҒИШ

Дунёда халқ дуосини олишдан ортиқ савоб йўқ.
Дунёда халқ қарғишига қолишдан ортиқ гуноҳ йўқ.

МАСЛАҲАТ ВА НАСИҲАТ

Кўмак тилаб ёки маслаҳат сўраб борганинда ёр-
дам бериш ёки йўл-йўриқ кўрсатиш ўрнига «отангдан
аъло» насиҳат қиладиган дўст — дўст эмас, шунчаки
таниш, холос.

ИНСОФ ВА ИЙМОН

Одам ўз манфаатига мос келиш-келмаслигидан
қатъи назар эзгу-амалларни бажарса ва қилиш
мумкин бўлмаган ишлардан тийилса, инсофли бўлади.
Бунинг учун у мукофот олмаслиги мумкин. Аммо
иймони тўқис бўлади. Шу боисдан бундай инсонни
иймонли дейдилар.

Одам эзгу амаллардан манфаат тополмагани учун улардан воз кечса ва қилиши мумкин бўлмаган ишларни қилса, ноинсоф бўлади. Бунинг учун у жазоланмаслиги мумкин. Аммо иймонга шикаст етади. Шу боисдан бундайларни иймонсиз дейдилар.

Иймонсизлик эса қабоҳатлар учун дарвозани ланг очиб қўйиш билан тенг!

Инсоф — иймон дарвозасининг посбонидир!

ГУМРОҲ БАНДАЛАР

Одамларга ҳайронсан. Ота-онаси тириклигида икки оғиз ширин сўзни текинга айтмайди-да, улар ўлганидан кейин минг-минг пул сарфлаб, ўша сўзларни қабртошга ёздириб қўяди...

МАЙМУНИЯТ

Олимлар ер юзида одамсимон маймунлар камайиб кетяпти, деб бонг урмоқда. Улар ташвишланмаса ҳам бўлади. Ер юзида маймунсимон одамлар кўпайиб бормоқда...

КЎЗГУ

Аёл киши ҳуда-беҳудага ўзини кўзгуга солаверса, ҳушёр бўлинг: бир гап бор...

БАХТЛИ ВА БАХТСИЗ

Бахтли одам худбин бўлади: бахтсизларга ачинмайди. Бахтсиз одам ҳам худбин бўлади: бахтлиларга гайирлиги келади.

ДАЪВО

Донолик билан нодонлик шу қадар яқинки, одам доноликни қанча кўп даъво қилса, шунча нодон бўлади!

«ДАҲО» ЭКАНСИЗ!

«Аёл қавмини ипидан игнасигача биламан», дейсизми? О-о-о, сиз даҳо экансиз!

Айтингчи, шарқдан секундига беш-етти метр тезликда эсаётган шамол ўн дақиқадан кейин шимолга буриладими, жанубгами? Ярим соатдан кейин изғиринга айланадими, бўронгами?..

БЕЛГИ

Мақтанчоқлик қариликнинг биринчи белгисидир.

ХУДОНИНГ ҚУДРАТИ

Тангри шунақанги қудратлики, хоҳласа, гулшанинг қоқ ўртасида сассиқ алаф ўстиради. Хоҳласа, ботқоқнинг қоқ ўртасида нилуфарни гуллаиб қўяди...

ЛАЙЛАК

Она ёш эди. Она навжувон эди. Бола гўр эди, бола гўдак эди... Кунларнинг бирида она-бола қишлоққа — узоқ қариндошлариникига борадиган бўлишди. Она қаддини роз тутиб, тез-тез юриб борар, бола эса аланг-жаланг қилиб атрофдаги манзараларни томоша қилар эди. Қишлоқ гузарида ярмини яшин учириб кетган баҳайбат чинор бор экан. Бола дарахтни кўриб анграйиб қолди: чинорнинг тарвақайлаб ўсган шохида супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуғи узун бир қуш турар эди.

Бола мўъжиза кўргандек таққа тўхтаб қолди.

— Анали нима, ойи? — деди ўша томондан кўз узмай.

— Лайлак, ўғлим, лайлак! — она ўғлининг бошини силаб кўйди. — Юра қол, жоним.

Бола ҳеч қачон бунақа қушни кўрмаган эди. Қуш негадир бир оёқлаб турарди. У яна тўхтаб қолди.

— Нима у, ойи? — деди тагин чинор учига кўз-тикиб.

— Лайлак, ўғлим, лайлак.

— Нимага бир оёқда турибди?

Она кулди:

— Бир оёғи чарчагандир-да. Юра қол, жоним.

Оёғи узун қуш негадир бўйнини чўзиб, тумшуғини осмонга қаратиб силкитар, шунда «тарак-тарак» деган овоз эшитиларди.

Бола тагин тўхтаб қолди.

— Нима ўзи у, ойи?

Унинг кўзларида қувонч бор эди. Ҳайрат бор эди. Она шошиб турарди. Мингта юмуши бор. Ҳали шаҳарга қайтиши керак.

— Лайлак дедим-ку, жиннивой, — деб оҳиста эгилиб, ўғлининг юзидан ўпди. — Сенга салом бер-япти-да.

Она ёш эди. Она навжувон эди.

...Орадан ўттиз йил ўтди. Бола йигит бўлди. Она кексайиб қолди. Оёғидан мадор, кўзидан нур кетди.

Кунлардан бирида она-бола иттифоқо яна ўша қишлоққа бориб қолдилар. Йигит қаддини ғоз тутиб тез-тез юриб борар, она эса толиққан оёқларини, оғир-оғир кўтариб босганча ҳарсиллаб келарди. Гузардаги ярмини яшин учириб кетган чинор ҳали ҳам бор экан. Буни қарангки, чинорнинг тарвақайлаб ўсган шохида ҳамон супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуғи узун лайлак турарди. Йигит лайлакка бир қараб қўйдию қаддини тезлатди.

Орқада келаётган она нурсизланиб қолган кўзларини чинорга, чинор шохида қорайиб турган уяга тикди. Шоҳда осилиб турган нарса кўзига ғалати кўринди.

— Анави нима, ўғлим? — деди тўхтаб.

— Лайлак, ойи, лайлак!

Она яхши эшитмади. Уч-тўрт қадам юриб яна тўхтаб қолди. Саватдек нарса ичида бир нима оқариб кўриняпти. Тавба...

— Нима, ўғлим? — деди кўзларини пирпиратиб.
Ўғил таққа тўхтади. Фаши келди. Ўзи шошиб ту-
рибди: мингта иши бор! Одам қариганидан кейин эзма
бўлиб қоларкан-да!

— Лайлак! — деди жеркиб. — Лайлак деяпман-
ку, кармисиз!

Шундай деди-ю, жаҳл билан тез-тез юриб кетди.

Начора, йигит ёш, йигит навқирон. Унинг юмуши
кўп. Ҳали шаҳарга қайтиши керак... Унинг гўр, гўдак
болалари бор...

ТАРИХ «ХАТОСИ»

Тўққизинчи аср. Муҳаммад ал-Хоразмий алгебра
фанига асос солди.

Ўнинчи аср. Абу Наср Форобий Аристотелнинг
«Метафизика» асарига энг мукаммал шарҳ ёзиб, «ик-
кинчи устоз» унвонини олди.

Ўн биринчи аср. Абу Райҳон Беруний Ер билан
Ой ўртасидаги масофани ўлчади. Ибн Сино медицина
Қомуси — «Тиб қонунлари»ни яратди.

Ўн тўртинчи аср. Соҳибқирон Амир Темур Евро-
осиёнинг ярмини тасарруфга олди. Аҳли илм бошини
силаб, ўлмас обидалар яратди.

Ўн бешинчи аср. Улуғбек 1019 юлдузнинг ҳара-
кат жадвалини тузди. Алишер Навоий ўлмас «Хам-
са»сини ёзди.

Ўн олтинчи аср. «Бобурнома» оламга тарқалди.

Ун еттинчи аср. Шохжаҳон дунёдаги етти мўжизанинг бири — «Тожмаҳал»ни бунёд этди.

Иигирманчи аср. Ўзбек совет олимлари мисли кўрилмаган «ихтиро» қилдилар: тарих «хато»сини тузатиб, ўтмишда биз ёппасига «саводсиз» бўлганимизни исботлаб бердилар...

УМР

Танишдилар...

Севишдилар...

Турмуш кўрдилар...

Фарзанд кўрдилар...

Тўнғичи нимжонроқ эди. Касал бўлиб, кўп куйдирди...

Ўртанчаси ўйинқароқ эди... Қамалиб чиқди...

Кенжаси қиз эди... Эркароқ ўсди. Турмуши бузилди...

Бир куни эркак кечаси уйғониб кетди. Узоқ ўй ўйлаб ётди. Қараса, аёли ҳам уйроқ экан.

— Онаси,— деди.— Дунёга келиб нима кўрдик ўзи?

— Билмасам,— деди аёли хўрсиниб...

...Боботоққа борганимда қуриб қолган иккита да-рахтни кўргандим. Иккаласи бир-бирига суяни-и-иб турарди...

КУЧСИЗНИКИ — КУЧЛИ

Кучли одамнинг ғазабидан кўрқманг. Ожизни-
кидан кўрқинг! Кучли тўкса, ўз ғазабини тўкади.
Ожиз эса ғазаби билан бирга ўзгалардан кўрган сита-
мини ҳам кўшиб сочади...

ТОВУҚ

Жўжаси чийиллаб, безор қилмаслиги учун тухуми-
ни инкубаторга топширди. Энди бошқа Хўроз билан
дон олиши-и-иб юрипти...

ОҚ ВА ҚОРА

(Хукуқшунос укамга тилагим)

Қора қороз ҳарчанд ювган билан оқ бўлмайди.
Оқ қорозни қора қилиш учун бир чизик тортиш ки-
фоя.

Қорани оқлаш эмас, Оқни қораламаслик адолат-
дир!

АҚЛ ВА ТУЙҒУ

Эркак — ақлга, аёл — туйғуга мойил, дейдилар.
Ақли туйғусига бўйсунган эркак — нодон. Туй-
ғуси ақлига бўйсунган аёл донадир...

ДИЛ ВА ТИЛ

Дили билан тили муттасил бир кўчадан юрадиган одамга осон тутманг...

УЯТ

Бандасидан уялмаган одамнинг Худодан кўрқишига ишониш қийин.

ЭВОЛЮЦИЯ

Ота-боболаримиз бундан юз минг йил аввал бир-бирини тошболта билан ўлдирган. Биз бир-биримизни ядро қуроли билан қириб ташлаш йўлини ўйлаб топдик.

«Ўсиш» бўлса, шунчалик бўлади-да!

«ГИРГИТТОН БУВИ»НИНГ ЯПОН НЕВАРАСИ

Ҳали мактабга қатнамасдим. Куз палласи томоғимга «тепки» келиб, бўйним шишиб кетди. Ойим «иримини қилиш» учун «Гиргиттон буви»никига олиб чиқди.

Дунёда «Гиргиттон буви»дан мулоқим, ундан меҳрибон одам бўлмаса керак. Ҳамма билан «бувинг гиргиттон» деб айланиб-ўргилиб кўришади... Бувининг ҳовлисига кирсак, этакдаги девор тагида алақанча ёнроқ думалаб ётибди. Кечаси шамолда тўкилган бўлса

керак. Югуриб бориб, тера бошладим. Бир маҳал айвон томондан «Гиргиттон буви»нинг овози келди:

— Хай, хай, гиргиттон, тегма ёнғоққа! — Шундай деб илдам келди-да, қўлимдаги ёнғоқларни олиб, пастак девор оша нарёққа улоқтира бошлади.

Сўнг хазон орасида ётган бошқа ёнғоқларни ҳам энкайиб терганча, девор ортига ташлади. Бувининг бундай «қизғанчиқ»лигига хайрон бўлиб туриб қолдим. Ниҳоят тўкилган ёнғоқлар қолмаганига ишонч ҳосил қилгач, қўлимдан етаклади. «Юрақол, гиргиттон, санга бошқа ёнғоқ бераман!» Шундай деб, пастак бостирмага олиб кирди-да, саватда уйилиб ётган ёнғоқлардан ҳовучлаб олиб, дўппимни тўлдириб берди...

Сўнг тушунтирди:

— Деворнинг нарёғида қўшнининг ҳам ёнғоғи бор. Сен терган ёнғоқ қўшнининг дарахтидан тўкилган бўлиши мумкин. Бировнинг ҳақини ўзидан сўрамасдан олса, гуноҳ бўлади, гиргиттон!

Бу гапларни унутиб юборган эдим-ку, орадан кўп йиллар ўтиб тагин ёдимга тушди.

Япониядан бир гуруҳ мартабали меҳмонлар ташриф буюришди. Улар орасида Япония парламенти раҳбарларидан бири ҳам бор эди. Шу кишига ҳамроҳ бўлиб Самарқандга бордик. Меҳмон икковимиз ва таржимон бир машинада кетяпмиз. Самарқанд қишлоқ туманида бораётиб, яшнаб ётган боғ олдидан ўтдик. Йўл чети кета-кетгунча шафтолизор. Зарғалдоқ

шафтолилар фарқ пишган. Хар бири кичикроқ чойнакдек келади. Меҳмон ниманидир завқланиб гапирди. Таржимон меҳмон жаноблари бу боғ кимники эканини сўраётганларини айтди. Япония, Корея, Хитой сингари мамлакатларда шафтолига айрича ихлос қўйишларини эслаб, ҳайдовчидан машинани тўхтатишни сўрадим. Иўл четидаги ариқчадан ҳатлаб ўтиб, қўлимга сиққанча шафтоли узиб олдим. Буни қарангки, нарироқда темир қувурдан сув оқиб турган экан. Шафтолиларни чайиб, олиб келдим. Меҳмонга узатдим. Меҳмон одоб билан жилмайди, аммо қатъиян бош чайқади. Ўзтилида ҳаяжонланиб, бир нима деди.

— «Мумкинмас» деяптилар, — деди тилмоч таржима қилиб.

— Ташвишланманг, жаноб, — дедим тушунтириб. — Бояги сув ифлос эмас, водопровод кранининг суви. Бу туман тўлиқ водопроводлашган. Бемалол еяверинг, мана, ўзим бошлаб бера қолай.

Меҳмон тагин бош чайқади. Таржимонга бир нималарни куйманиб тушунтирди.

— Мумкин эмас! — деди таржимон меҳмоннинг гапини сўзма-сўз ағдариб. — Жаноб шафтолининг эгасига ҳақ тўламадилар. Шунча мевани сўроқсиз олиб чиқдилар. Мумкинмас.

Биз ўтиб бораётган жой менга бегона эмаслигини, бу ерга кўп келганимни, туманнинг ҳокими — мэри яқин танишим эканини айтдим.

Барибир, гапларим ишончсиз чиқаётганга ўхшаётганини ўзим ҳам сезиб турардим...

...Кўз ўнгимда икки букланганча ёнғоқ териб, пастак девордан қўшниникига улоқтираётган «Гиргиттон буви» пайдо бўлиб қолгандек эди...

...Шунда дунёдаги бани инсоннинг ҳаммасини Худо яратганига, улар орасида феъл-атвори, инсоф-виждони бир-бирига жуда ўхшашлари оз эмаслигига яна бир карра иймон келтирдим...

ТАСКИН

Ҳамкасблари юз ўтирган одам таскин топиши мумкин.

Дўстлари юз ўтирган одам таскин топиши мумкин.

Умр йўлдоши юз ўтирган одам таскин топиши мумкин.

Фарзандлари юз ўтирган одам... Билмадимов...

ФАРИШТАЛАР

Хонадонингизда кекса одам борми? Бахтли экансиз! Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, шуларни зиёрат қилинг: ҳаёт абадий эмаслигини ўйлаб, таскин топасиз.

Хонадонингизда гўдак борми? Сиз ҳам бахтли экансиз... Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, гўдакни бағрингизга босинг: ҳаёт абадий эканини ўйлаб, таскин топасиз...

ЭНГ ОЛИЙ ТУЙҒУ

Энг тоза туйғу нима?

Биринчи маошингизни келтириб бериб, отангизнинг дуосини олганингизми?

Биринчи марта совға кўтариб келганингизда онангизнинг кўзида қалқиган ёшми?

Биринчи бўсами?

Тўй кечасидаги ҳаяжонларми?

Ногаҳон кўз юмган онангизнинг қабрини силаб йиғлаганингизми?

Тўнғич фарзандингизни илк бор мактабга етаклаб борганингизми?

Ҳаммаси... ҳаммаси покиза туйғулар... Аммо...

Бола эмизиб ўтирган аёлга зимдан разм солинг... Гўдагига кўксини тутиб термилиб ўтирган онанинг кўзларига синчикла-а-а-б тикилинг...

Энг олий туйғу нималигини шунда кўрасиз!

ТАРНОВ

Эрта баҳор эди. Ҳордиқ куни эди. Кеч турдим. Ҳовлига тушсам, ҳавонинг авзойи бузуқ. Ювиниб чиқиб қарасам, тунука том пешидаги тарнов бир томонга қийшайиб ётибди. Қишда ёққан қор залворидан қийшайиб қолган шекилли... Каттиқроқ шамол бўлса, тушиб кетадиган...

Иўлақда ётган нарвонни кўтариб келиб томга тирагунча тинкам қуриди, зах тортиб, зилдек бўп кетибди.

Нарвон зинасига оёқ қўйишим билан айвондан онам тушиб келди.

— Нима қилмоқчисан? — деди кўзимга термилиб.

— Ҳозир, — дедим бепарво қўл силтаб. — Тарнов қийшайиб қопти.

— Шошма, болам, аввал чойингни ичиб ол...

— Ҳозир тушаман.

Шундай дедиму нарвонга тирмашдим. Томга чиқишим билан пастдан онамнинг хавотирли хитоби эшитилди:

— Эҳтиёт бўл, том лабига борма!

— Уйга кирсангиз-чи! — дедим оғриниб.

Тунука томни тарақ-туруқ босиб, қийшайган тарнов олдига келдим. Увалло уринаман, тарнов лаънати ўнганса қани! Занглаб кетганми, бўёғи ёпишиб қолганми...

Аксига олиб, ёмғир шивалай бошлади. Аввалига томчилаб турди-да, кейин шиддат билан ёғиб кетди. Том лабида ўтирганча, тарновни қўшқўллаб суришга уриндим. Қилт этмайди!

Пастдан яна онамнинг овози келди:

— Менга қара, болам.

Нарвон олдига қайтиб келдим.

— Нима дейсиз?

— Жон болам, мана буни кийиб олгин...

Қарасам, онам бир қўли билан нарвонни чангаллаганча, иккинчи қўлида тўн ушлаб турибди. Юпқа рўмоли, нимчаси ҳўл бўлиб кетган...

Хунобим ошди.

— Ҳозир тушаман, дедим-ку! Мен ёш боламанми?

— Шамоллаб қоласан!

— Оббо! Сиз уйга кираверинг! Ҳозир тушаман.

Шундай деб, тагин тарнов олдига қайтдим. Жаҳл билан тарновни муштлай бошладим.

Бир маҳал пастдан яна овозкелди:

— Ада! Адажон!

— Ҳа! — дедим баттар хуноб бўлиб.

— Варрагим йиртилди!

Қарасам, етти яшар ўғлим ҳовли ўртасида турибди. Оёғи остида йиртилиб қамишлари қовурғадек туртиб чикқан варрак лойга қоришиб ётибди. Ўзи кўйлакчан. Бошланг. Ёмғир остида дийдираб турибди.

— Уйга кир, Фаррух! — дедим бақириб. — Уйга кир, шамоллаб қоласан!

Қулоқ солса қани! Гоҳ варрагига, гоҳ менга қарайди. Капалагим учиб кетди! Томда сирғалиб-сирғалиб, нарвон томон югурдим.

Уч-тўрт пиллапоя тушиб қарасам, онам ҳамон нарвон оёғини чангаллаб турибди. Рўмоли жиққа хўл бўлиб, сочларига ёпишиб қолган... Бир қўли нарвон оёғида. Бир қўлида тўн...

ИНСОН

Инсон шу қадар буюкки, унинг фазилатларини ўлчаш — дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисига эмаклаб чиқиш заҳмати билан тенг.

Инсон шу қадар тубанки, унинг иллатларини ўлчаш — дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисидан эмаклаб тушиш заҳмати билан тенг.

«ОТЧОПАР»ДА

«Отчопар» бозорида қадрдон дўстимни учратиб қолдим. Математик... Олим... Сигарет сотиб ўтирган экан... Мени кўриб кўзини яширди. Мен ҳам бурилиб кетдим... Иккаламиз бир-биримиздан нега уялганимизни билмайман.

Негадир... йиғлагим келди...

ОЛИЙ ҲАКАМ

Бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам ҳеч кимга бўйсунмайдиган, оқни — оққа, қорани — қорага бехато ажратадиган Олий ҳакам бор. Бу — Тангрининг ҳукми!

АНТИҚА КИТОБ

Ўқиб кўрдилар.

Ёкмади.

Қайта ёздилар.

Асл ҳолига қайтди.

Ўчириб ташладилар.

Тагин аслига қайтди.

Оловга отдилар.

Ёнмади...

Бу Китоб — Тарих эди!

АҚЛ ТИШИ

Ақл кириши учун ақл тиши чиқишини кутиб ўтириш шарт эмас.

МЕҲР ВА МАҚР

Аёл меҳри — асаддек тотли. Аёл мақри — заҳардек хавfli.

ХАТАР

Қўшни қишлоқда туғилган донишманддан кўра ўз қишлоғимдан чиққан телба афзал дейдиганлар жамият илдизига тушган қуртдир!

МУСТАМЛАКАЧИЛАР ОРЗУСИ

Икки қўчқор сузишса, бўрининг насибаси бутун бўлади...

СУКУТ — ОЛТИН

Олимларнинг кузатишича, эр-хотин қанча кам гаплашса, оила шунча мустаҳкам бўларкан.

ОХИРИ ҚАНДАЙ БЎЛАРКИН?

Қачондан бери бир нарсани ўйлаб ўйимга етолмайман. Бу дунёда ҳамма нарса сотилади ва сотиб олинади, деган ақида билан яшайдиганлар Охиратни хаёлига келтирармикин? Ё у дунёга борганда ҳам шайтон билан тил бириктириб, дўзахга чап бераману, жаннатнинг энг гуллаган жойини сотиб оламан, деб ишонармикин? Шуларга ўзинг инсоф бер, Яратган Эгам!

РОСТ ВА ЁЛҒОН

Ҳақиқатдан қўрққан одам ёлғоннинг панасига беркинади.

ХОМ СУТ ЭМГАН

Одам учта нарсанинг қадрини доим кечикиб биледи. Ёшлик. Соғлик. Тинчлик.

ГУНОҲИ АЗИМ

Дўстни хўрлаш — гуноҳ. Умр йўлдошини хўрлаш — юз ҳисса гуноҳ. Ота-онани хўрлаш — минг ҳисса гуноҳ. Гўдакни хўрлаш — чексиз гуноҳ...

ҚИСМАТ

Инсон ҳаёти шатранж тахтасидаги пиёданнинг юришига ўхшайди... Гоҳ оқ катакдан ўтади, гоҳ қора

катакдан... Фарқи шуки, бировнинг қисматида оқ катаклар кўпроқ бўлади, бировникида — қора катаклар...

ОФТОБ

Яхшиямки Худо офтобни бағрикенг қилиб яратган. Бўлмаса ер юзидаги одамларнинг илатларини ҳар куни кўравериб, аллақачон сўниб қолган бўлармиди...

ОРОЛ ВА ҚИТЪА

Инсоният орол эмас, қитъа бўлиб яшашни ўрганса, кўп балоларнинг олди олинган бўларди.

БАҲО

Одам боласи электр сими эмаски, бирини мусбат, бирини манфий десанг...

СОДДА ФАЛСАФА

Мункиллаб қолган аммам бўларди. Художўй кампир эди. Болалигимда олдига ўтқазиб қўйиб, бир гапни кўп айтарди.

— У қулоқ, бу қулоғинг билан эшитиб ол, болам. Одамнинг у елкасида ҳам, бу елкасида ҳам биттадан фаришта ўтиради. Унг елкангдаги фаришта умр бўйи қилган савоб ишларингни, чап елкангдагиси гуноҳларингни ҳисоблаб боради. У дунёга борганингда ҳисоб-китоб қилиб кўришади. Савобинг ортиқ бўл-

са, жаннатга, гуноҳинг ортиқ бўлса, дўзахга тушасан...

Саводсиз кампирнинг содда фалсафасида қанчалик чуқур маъно борлигини энди тушунапман.

МУЪТАБАР ЗОТ

Аёл кишига аввало Она деб қарасак, ҳаммаси жой-жойига тушади.

ТОШ ВА ҚУМ

Тошни майдалаб, қумга айлантириш учун бир дақиқа кифоя. Аммо қумнинг тошга айланиши учун минг йил камлик қилади. Дўстлик ҳам шунга ўхшайди.

БОШ АЙБДОР

Турмуш синовларига биз — катталар дош беролмасак, болада нима гуноҳ? Нега бизнинг айбимиз учун гўдаклар етим қолиб, азият чекиши керак?

ДОНИШМАНД

Нар лочин емиш топиб келаркан. Мода лочин ўлжани полапонларига бўлашиб бераркан. Бирон фалокат бўлиб, мода лочин ўлиб қолса, нар лочин ҳар қанча емиш топиб келтирмасин, барибир, полапонлар очликдан нобуд бўлар экан. Негаки, нар лочин ўлжани болаларига бурдалаб беришни эпполмас экан...

Табиат нақадар бешафқат, табиат нақадар доно!

МАҚТОВ

Бегона аёлни ўзининг олдида мақтанг.
Ўз аёлингизни ўзи йўғида мақтанг...

ДУО ҚИЛИШНИ БИЛАДИГАН ОДАМ

Маҳалламизда мункиллаб қолган чол бўларди. Кўк-лам палласи чойхонанинг кучала чиқарган тол тагидаги сўрисиди махси-калишли оёғини чўзиб, чой ичиб ўтирар, биз — мактаб болалари ўқишдан қайтаётиб салом берсак, қироат билан алик олар эди:

— Во алайкум ассало-о-ом! Мулло бўлинг. Умрингиздан барака топинг! Сизнинг юз ёшга чиққанингизни кўриб ўзим қувониб юрай, бўтам!

ТЎЛА ВА ЧАЛА

Ярим ҳақиқат чин билан ёлғоннинг ўртасида туради, деган одам янглишади. Ярим ҳақиқат ҳамиша чиндан кўра ёлғонга яқинроқ туради.

УМР КИТОБИ

Одамзод ҳаётининг ўзи нима? Инсон бу фоний дунёга нега келадию, нега кетади, деган саволни ўйлаб кўрмаган киши кам бўлса керак. Чиндан ҳам инсон ҳаётининг ўзи нима?

Чамамда, «Номаи-аъмол», «Умр китоби» деган гаплар бежиз айтилмаган. Ҳар банданинг умри бир

китобга ўхшайди. Умр китобининг деб очаси одам ҳали туғилмасиданоқ Аллоҳнинг ўзи томонидан битиб қўйилади. Дебочанинг номи «Пешанага битгани» ёки «Тақдири азал» деб аталса ажаб эмас.

Инсон оқ-қорани таниб, онгли ҳаёт кечира бошлагач, ўзининг «Умр китоби»ни ўзи ёзишга киришади. Ҳар куни, ҳар лаҳзада... Синов даври деб аталмиш бу паллада бандаси қилган жамики яхшию ёмон амаллар ёзилиб бораверади. Умр поёнига етган куни китоб ҳам ёпилади.

Сўнг барчаси ҳисоб-китоб қилинади-да, Хотимани тағин Яратганнинг ўзи битади. Савоб қўп бўлса — бир тараф, гуноҳ қўп бўлса...

Умр китобига эзгу саҳифаларни кўпроқ ёзиш ҳар бандага насиб этсин...

НИЯТИНГ — ЙЎЛДОШИНГ

Ривоят қилишларича Исо алайҳиссалом майитни тирилтиргач, ихлосмандлари қатори ҳасадгўй рақиблари ҳам кўпайиб кетади. Шундайлардан бири «Майитни тириктирадиган дуони менга ҳам ўргатасан», деб туриб олибди. Исо масиҳ бу кимсанинг нияти нопоклигини билгани учун рад этибди. Бояги одам ялиниб-ёлворибди, минг тавалло қипти, охири пайғамбарни фирибгарликда айблабди... Исо масиҳ: «Ке, шу ҳам ноумид бўлмаёй қўяқолсин», деб дуони ўргатибди.

Бояги одам йўлда кетаётиб, Исо мени барибир алдади, ўргатган дуоси ёлғон, деб ўйлабди. Қараса,

ерда бир бўлак суяк ётганмиш. Дуо кучини синаш учун ўқиган экан, суяк бир зумда баҳайбат шерга ай- ланибди-да, уни парчалаб ташлабди...

Яхшиликдан ёмонлик излашнинг жазоси шу бўлса керак...

ЮКНИНГ ОФИРИ

Рўзгор тебратиш кўпроқ аёллар зиммасига ту- шиб, эркаклар уйга кириб қолаяпти, деган гаплар юра- ди. «Танаси бошқа дард билмас», дейдилар. Бунинг ҳам сабаблари бордир. Шунақа-ку... Одам Ато замо- нидан қолган одат бор. Эркак ўлимга тик бориб, шер чангалидаги кийикни овлаб келадими, дарахтнинг қир учига нарвонсиз чиқиб, мева узиб тушадими, тўмтоқ ёғоч билан ер тирмалаб дон сепадими, нима қилса ҳам топиб-тутиб келиб, рўзгор тебратган. Хотин эса оила чирогини ёқиб, ўчоғини ўчирмай ўтирган... Хар қан- дай вазиятда ҳам юкнинг офирини эркак кўтарган!

Хозирги эркаклар шунчалик нотавон бўлиб қолма- гандир, ахир...

СУҚРОТ САВОЛИ

Улуғ олим Суқрот кўчада кетаётса, бир номард орқасидан келиб, курагига пичоқ урибди. Суқрот хо- тиржам бурилиб қараб, сўрабди:

— Мен сенга қачон яхшилик қилувдим, биродар?

Буюк файласуф саволида қанчалар изтироб борли- гини хиёнатга йўлиққан одам билади!

ЎЗ УЙИНГ

Кўчада тинчи йўқнинг азоби — бир кун.
Уйида тинчи йўқнинг азоби — бир умр.

ОЛДИНГДАН ОҚҚАН СУВ

«Олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ», дейдилар.
Чиндан ҳам шундай. Олдимиздан оққан сувни увол қилсак — чидайди. Қўлимизни ювсак — чидайди. Бетимизни чайсак — чидайди. Борингки, оёғимизни ювсак ҳам — чидайди... Аммо... Олдимиздан оққан сувга тупурсак, чўп тиқиб лойқалатсак, бошидан мағзава ағдарсак... Олдимиздан оққан сувнинг гуноҳи нима ўзи?!

ИФТИХОР

Бир гал анча олис сафарга чиқишга тўғри келди. Аввал Германияга учдик. Ундан Америкага. Сўнг Швейцарияга. Кейин Англияга.

Ниҳоят Лондондан Тошкентга учадиган бўлдик. Ҳаво кемасига чиқишимиз билан осойишта ва ёқимли овоз янгради: «Ассалому алайкум, хонимлар ва жаноблар! Сизларни «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси номидан муборакбод эта-миз!» Ростини айтсам, кўзимдан ёш чиқиб кетди. Бу сўзлар менинг тилимда, она тилимда жаранглади! Ватанимдан минглаб қақирим нарида, тагин юзлаб хорижий йўловчилар ўтирган кемада!..

Ақалли мана шу ҳолатнинг ўзи учун Истиқлолга минг бора таъзим қилишга тайёрман!

МУНОФИҚ

Онасини беҳурмат қилган одам қушни кампирни яхши кўраман деса, ишонмайман. Ўз халқининг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қилмаган одам бошқа халқларнинг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қиламан, деса ишонмайман.

«ЎЗБЕК ИШИ»

Осмон баравар режани бердилар.

— Бажарасан! — дедилар.

— Бажаролмайман, — деди.

— Бажарасан!! — дедилар.

— Бажармайман!! — деди.

— Камаласан!!! — дедилар.

Бажарди... Бола-чақаси кўп эди...

Орден бердилар... Режани ошириб бажаргани учун...

Кейин... камадилар... Кўшиб ёзгани учун... Бола-чақаси кўп эди...

ОНА ТИЛИ

Қанча кўп тилни билсангиз, шунча яхши. Бироқ одам она тилида тафаккур қилади, она тилида туш кўради, она тилида йиғлайди... Улими олдидан онасини она тилида йўқлайди...

ЎЖАР

Ҳақиқатни майиб қилиш мумкин, аммо ўлдириб бўлмайди!

БЕКОРЧИЛИК

Иш кўплигию, вақт йўқлигидан нолиманг. Вақт кўплигию, иш йўқлигидан кўрқинг. Одамни абгор қиладиган нарса — бекорчилик.

АФСОНА

Қадимий туркий афсона бор. Эмишки, Оллоҳ Арши аълодан Ерга тушибди. Қараса, кимсасиз оролда бир тола тук ётган эмиш. «Майли, — дебди карами кенг Худо. — Шунга ҳам жон ато эта қолай». Ўша заҳоти тук Одам қиёфасига кирибди. Одам бундай қараса, Оллоҳнинг қудрати беқиёс эмиш: хоҳласа жонлини бежон қилади, хоҳласа бежонга жон ато этади. Одам ўйлаб қопти. Нега Худо хоҳлаган ишини қилишга қодир мен қилолмайман? Нима кам ундан?!

...Шундай қилиб, Одамнинг кўнглида ҳасад деган қора ният пайдо бўлибди.

Оллоҳнинг қаҳри келиб, фармон қилибди:

«Одамзод менгаки ҳасад қилдими, бир-бирига омонлик бермайди. Ҳасадгўй дўзахга кунда бўлсин!»

Ўша-ўша дўзах ланғиллаб ёнармиш.

ИНОҚЛИК

Телевизорда кино кўрсатди. Ўттиз еттинчи йил катағони ҳақида. Қора плаш кийганлар бир бечорани икки қўлтиғидан олиб, кўча бошида турган қора машина томонга судраб кетяпти. Эшик олдида унинг аёли эмизикли боласини бағрига босиб, унсиз йиғла-япти. Беш-олти ёшлардаги болакай «дада, дадажон», деганча отасининг кетидан чопиб боряпти. Кўчанинг у юзида одамлар турибди. Бирининг кўзида қўрқув, бириникида ўкинч, яна бири лоқайд қараб турибди. Бирови эса лабини истехзоли буриб, худбинона илжаяди. («Халқ душмани»ни «тегишли жой»га чаққан «сиёсий ҳушёр» кимса...)

Орадан анча ўтиб, телевизорда яна бир кино кўриб қолдим. Тўғрироғи, кино эмас, «Ҳайвонот олами» кўрсатуви. Йўлбарс дарахтнинг пастак шоҳида банан еб ўтирган маймун боласига ташланиб қолди. Маймунча жон аччиғида чийиллади. Шунда ғалати ҳолат рўй берди. Пасти-баланд дарахтлардан ўнлаб маймунлар шиддат билан тушиб, йўлбарсга ташланишди. Қудратли йўлбарс уларнинг бир-иккитасини мажақлаб ташлади. Аммо маймунлар бор овозда шовқин кўтариб, мўрмалахдек ёпирилди. Бири тишлади, бири юмдалади. Забардаст бир маймун эса йўғон харини олиб, йўлбарснинг бошига чунонам туширдикки, йўлбарс думини қисганча қочиб қолди...

...Маймунларга ҳавасим келди...

ЎРТАДАГИ ОДАМ

Ўртадаги одамга ҳавас қилманг. Ҳам болгадан зарба ейди, ҳам сандондан.

ТЕСКАРИ ҲАҚИҚАТ

Одам қанча кўп қизиқса, шунча кўп ўқийди. Қанча кўп ўқиса, шунча кўп биледи. Қанча кўп билса, яшаши шунча қийин бўлади.

ТУФИЛМАСДАН ТО...

Уйингизга меҳмон келди. Зиёфат қиляпсиз. Ҳовлингизнинг бир четида кабоб пишяпти... Аёлингиз секин келиб, қулоғингизга шипшийди. «Дадаси, кабоб тарқатишдан аввал икки сихини ажратиб қўйинг: қўшининг келини бошқоронғи...» дейди.

Бунинг отини нима дейиш керак? Бунинг оти инсон боласи туғилмасиданоқ меҳорга муҳтож бўлади, бир-бирларингиздан меҳрни аяманг, дегани бўлади.

Арзимаган баҳона билан икки киши фикллашиб қолди. Униси ҳам ўзича ҳақ, буниси ҳам. Индамай турсангиз жанжал катталлашиб кетадиган. Шунда эсли бир одам ўртага тушиб, айтади: «Ҳай-ҳай-ҳай, тобуткашсизлар-а, барака топқурлар, бир гапдан қолинглар», дейди. Ёниб турган олов ўша заҳоти ўчади.

Бунинг отини нима дейиш керак? Бунинг оти инсон ҳаётдан қўз юмганидан кейин ҳам меҳорга муҳтож

бўлади, бир-бирларингдан меҳрни аяманглар, дегани бўлади.

Бунинг оти ўзбек удуми, ўзбек менталитети, дейилади!

ҲАР КИМ ЎЗ АРАВАСИНИ ТОРТСА...

Ҳар ким ўз юмушини бажарса, олам — гулистон. Сартарошни сувоқчи қилиб қўйсангиз, деворга совун кўлиги суртади. Этикдўэни сартарош қилсангиз, одамнинг бошига мих қоқади...

САВОБ ВА ГУНОҲ

Одамзоднинг табиати қизик: ўзининг тариқдек савоби — тарвуздек, тарвуздек гуноҳи — тариқдек туюлади...

АЛДОВ

Биз ҳаммамиз — ёлғончилармиз. Айтинг, қайси бирингиз ақалли бирон марта гўдакка ёлғон гапирмаганман, дея оласиз? Гўдакни алдаш эса энг катта ёлғондир!

ДАСТХАТ

Ҳаётимда кўп дастхат ёзишга тўғри келган. Китоблар, альбомлар, суратлар... Фақат бир гал дастхат ёзиш мушкул иш эканини билганман.

Олис вилоятга борганимизда етимхонага таклиф қилишди. Дастурхон тўкин эди. Ширинликлар... Болаларнинг ўзи пиширган кулчалар... Томорим хиппа бўғилиб, сув ҳам ўтмай қолди. Кейин концерт қўйишди. Болалар хушчақчақ қўшиқ айтаяптию, йиғлаётганга ўхшайди. Қизалоқлар шўх-шўх рақсга тушаяптию, кўзларида мунг бор, ғусса бор... Бир қизалоқнинг оёғидаги туфличалари икки хил.

Учрашув охирида етимхона журналига дастхат ёзишни илтимос қилишди. Узоқ ўйланиб қолдим. Сўнг ёздим: «Шу даргоҳдаги болаларнинг ота-онаси ўлган бўлса, Худо раҳмат қилсин. Тирик бўлса, юзи қаро бўлсин, қаро бўлсин, қаро бўлсин!»

МЕҲР

Қуёш булоқ сувига ҳам, мағзавага ҳам баравар нур сочаверади.

Ер чучмўмани ҳам, чақиртиканакни ҳам баравар ўстираверади.

...Ота-онага боланинг яхши-ёмони йўқ...

КОМПЬЮТЕР

Олимлар компьютерни инсон миясидан андоза олиб яратган. Уйлайди. Ҳисоб-китоб қилади. Муаммони ечади. Хулоса чиқаради. Эслаб қолади... Фақат компьютернинг инсондан битта устунлиги бор: кераксиз ахборотни хоҳлаган пайтда хотирасидан

ўчириб ташлаши мумкин... Одам эса ёмон хотираларни миясидан ўчириб ташлолмай азият чекади...

ЙЎҚЧИЛИК ВА ТЎҚЧИЛИК

Бир нарсани ҳеч тушунмайман: китоб ўқийдиганларда пул йўқ. Пули қўплар китоб ўқимайди...

МАНГУ ҲАҚИҚАТ

Она — битта! Ватан — ягона!

ТОНГ ВА ШОМ

Болаликда қуёш секин чиқаётгандек бўлаверади. Кексаликда қуёш тез ботаётгандек бўлаверади...

АСЛ АЙНИМАС

Ит тумшуғини суққани билан дарё харом бўлиб қолмайди.

Номард тош отгани билан тоғ қулаб тушмайди...

КУЧ ВА АДОЛАТ

Адолат Кучга бўйсунган юрт — вайрон юрт.

Куч Адолатга бўйсунган юрт — бўстон юрт.

ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК

Ўз фурсатида қилинмаган яхшилик — ёмонликка йўл очиши мумкин.

СЕВГИ

Аввалига бир-бирларини танимас эдилар.

Уларни Севги деган ғаройиб куч топиштирди.

Улар ана шу куч сеҳрига мафтун бўлиб қолдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Унга Хижрон деган аланга эргашиб келди. Улар ана шу аланга оташида барабар куя бошладилар.

Ниҳоят, Хижрон алангаси сўнди-ю, Севги Висол деган энтиктирувчи туйғуни етаклаб келди. Энди улар бахтиёр эдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Энди у Синов деган тўсиқни етаклаб келди. Агар улар Севгининг қўлидан маҳкам тутишганида бу тўсиқдан ўтишлари мушкул эмасди. Аммо ундай бўлмади. Улар Синов олдида чекиндилар.

Ўртада Шубҳа, Рашк деган шарпалар ўрмалаб қолди. Шунда улар ўзларини топиштирган Севгига илк бор таъна тоши отдилар.

Севги шунда ҳам уларни кечирди. Сабот, Меҳр деган кучларга ошно қилишга уринди. Аммо улар Саботни ҳам, Меҳрни ҳам унутдилар. Ўзларини топиштирган Севги деган «ёвуз куч»га лаънат айтдилар!

Шунда... Уларнинг қисматига Хиёнат кириб келди! Улар Севгини айблай-айблай, охири... ажрашдилар...

Қисмат чорраҳасида эса учта бегуноҳ гўдак чирқиллаб қолди. Беш яшар ўғил, уч яшар қизалоқ ва... етим қолган Севги...

ОЛИЙ ЖАЗО

Африка қабилаларидан бирида жиноят қилган одамни сазойи қилиш, қамаб қўйиш, қатл этиш деган гаплар йўқ экан. Танҳо ўзини қабиладан ҳайдаб юборишаркан, холос...

Аслида одам учун ёлғизлик энг олий жазодир!

ТУШ

Бошимга ташвиш тушса, бир нарсадан қаттиқ сиқилсам, онам тушимга киради. Қувончли дамларда эса, хоҳласам ҳам на онамни, на отамни тушимда кўроламан... Қизиқ...

ҲАЛОЛ ВА ҲАРОМ

Баъзилар «ҳалол ва ҳаром» деганда «еб-ичиш мумкин бўлган ва еб-ичиш мумкин бўлмаган» нарсани англайдилар... Юзаки тушунча! Аслида бу — «қилиш мумкин бўлган ва қилиш мумкин бўлмаган» амаллар дегани ҳамдир...

Биласиз: нон энг табаррук неъмат. Бироқ нопок йўл билан топилган нон ҳам ҳаром! «Нонингни ҳалоллаб е», деган гап бежиз айтилмаган.

ҲАҚИҚАТ СИНМАЙДИ...МИ?

Ўтган асрнинг саксонинчи йилларида «қайта куриш», «ошкоралик» деган шиорлар удум бўлди. Биров

ундоқ деди, биров бундоқ. Биров адолат ҳақида гапирди, биров минбарга чиқиб, шовқин солди...

Шундай кунлардан бирида ашаддий жинояти учун ўн беш йилга қамалган Турсунбой деган маҳбусдан хат келди. Лўнда қилиб айтганда, хатнинг мазмуни шу эди. Турсунбой қўшнисининг вояга етмаган қизини зўрлагани учун «строгий режимли» қамоққа ҳукм этилган. Чўкаётган одам хасга ёпишади. Аввал қилғилиқни қилиб қўяди-да, чуви чиққанидан кейин «қўй оғзидан чўп олмаган фаришта»га айланади.

Шунақа-ку, хат шу қадар чуқур мантиқ билан ёзилган эдики, «ошкоралик» неъматидан фойдаланиб, ўша маҳбус билан учрашдим.

Турма бошлиғи «артист»ни келтиришни буюрди. Турсунбой хатида йигирма ёшга чиққанини ёзган эди. Рўпарамда эса камида қирқни қоралаб қолган, чакка сочларига оқ оралаган, кўзларида бирор маъно йўқ, лаблари пўрсилдоқ кимса ўтирарди.

Гапни нимадан бошлашни билмасдим. Охир-оқибат энг ўринсиз саволни бердим:

— Сизни нега «артист» дейишади?

Унинг ҳеч нимани ифодаламайдиган юзида бир сония, атиги бир сония истехзоли табассум пайдо бўлди.

— Терговда ҳам, судда ҳам ялиниб-ёлвордим, бақирдим, «Тепамда Худо турибди, гуноҳим йўқ», деб дод солдим. Улар «артистлик қилма», дейишди... — Шундай деди-да, тارين ифодасиз хайкалга айланди...

Унинг айтишича, воқеа шундай бўлган. Ён қўш-
нисининг ақли ноқисроқ ўн олти яшар қизини бир
номард зўрлаб қўяди. Эртасига Турсунбойнинг со-
биқ синфдоши, институтда ўқиётган, ёзги таътилга
келган Фарҳод боғдаги чойхонада улфатлар билан
ош еб ўтириб, кеча канал бўйида биттаси билан
«мазза қилгани»ни айтиб мақтанади. Бу гапни дав-
радаги бошқа йигитлар ҳам эшитади. Уч кундан кейин
милиция Турсунбойни ҳибсга олади. Юзлаштириш
пайтида телбанамо қизалоқ «Мени қоронғида канал
бўйига олиб борган шу эди, шекилли», дейди. Вояга
етмаган, бунинг устига руҳий касал қизни зўрлагани
учун ўн беш йил берадилар. Судга гувоҳ сифатида
чақирилган Фарҳод ўша оқшом Турсунбой қизалоқни
канал томонга етаклаб кетаётганини кўрганини ай-
тади...

Фарҳоднинг отаси туманнинг «каттаси» — «рай-
ком бува» экан. Тоғаси прокуратурада ишларкан.
Турсунбойнинг отаси эса оддий тракторчи бўлган...

Тракторчининг адолат излаб, елиб-югуришлари
шу билан тугайдики, кеч кузнинг туманли кечасида
трактор йўлдан чиқиб, зовурга тушиб кетади. Трак-
торчининг оёри синади. Икки прицепдаги пахта лойга
қоришиб, сифати бузилади. «Социалистик мулк»ни
қасддан лойга ботиргани учун уни уч йилга ҳукм қи-
ладилар. Шунда «райком бува» ўртага тушиб, «ота-
лик» қилади: қамоқни шартли жазо билан алмаш-
тиришга эришади...

— Менга барибир, — деди Турсунбой ўта оёйишта оҳангда. — Агар ҳозир терговчи келиб, «ўнта қизни зўрлагансан, бешта одамни ўлдиргансан», деса, индамай қўл қўйиб бераман.

— Наҳотки сизга ҳаммаси барибир бўлса, наҳот бирор ниятингиз бўлмаса? — деган эдим, узоқ ўйланиб қолди. Сўнг жавоб қилди:

— Ниятим бор. Худодан тилагим шуки, Фарҳод менинг «айбимни бўйнимга қўйган» терговчининг қизини зўрласин. Терговчи «райком бува»нинг неварасини бузиб қўйсин. Аммо улар қамалмасин, аввалгидек апоқ-чапоқ бўлиб юраверсин! Бошқа гапим йўқ!

Турсунбой масаласида отаси билан гаплашдим. Изиллаб йиғлайди! «Олти қиз ичида биттагина ўғил эди, Худодан тилаб-тилаб олганим учун Турсун деб исм қўйгандим, менинг болам унақа номард эмасди», дейди.

...Олий судга мурожаат қилдим. «Строгий режим»га кесилганлар масаласини фақат Москва ҳал қиларкан... Москвага хат ёзишдан маъно йўқ эди. Бу пайтда марказнинг алақандай «майда-чуйда» ишлар билан ўралашишга вақти йўқ, улар «тарихда қоладиган» «ўзбек иши» бўйича минглаб одамларнинг «айбини бўйнига қўйиш»дек муҳим юмуш билан овора эди...

...Орадан икки йилча ўтиб, Турсунбойнинг отасидан хат келди. Ўғли қамоқда ўзини осиб қўйибди. «Боламини ўзимизнинг хилхонамизга қўяйлик», деб ялиниб борса, майитни беришмабди. Тартиб шунақа экан...

Орадан уч йил ўтиб-ўтмай Истиқлол рўй берди. «Ўзбек иши» бўйича «жонажон совет ватанининг» бепоен саҳроларию, гадоё топмас ўрмонларига бадарга қилинган бегуноҳларнинг ҳаммаси шахсан Президентнинг қатъий талаби билан ўз юртига қайтарилди.

ЁМОНЛАРНИ АСРАНГ

Ёмонларни эҳтиёт қилинг! Ёмон йўқ бўлса, яхшининг қадри билинмай қолади!

«БОЕВИК»

Автобус бекатида «Интернет-клуб» бор. Мактаб болалари дарсдан чиқади-ю, «гурр» этиб шу ерга югуради. Ҳар куни. «Боевик» ўйнаш учун. Соатига беш юз сўм...

Албатта, «Интернет-клуб» бўлгани яхши. Ёшларни замонавий техника билан ишлашга ўргатади, компьютер билан ошно қилади... Фақат... боласига «боевик» ўйнаш учун кун ора беш юз сўм берадиган ота-она «у ҳафта «боевик» ўйнаган бўлсанг, бу ҳафта бир ярим минг сўмга китоб олақол», демайди...

Китоб бир соатга эмас, бир йилга, ўн йилга, ҳақиқий зўр асар бўлса бир умрга хизмат қилади!

БУРЧ

Ҳатто булбул ҳам бола очганидан кейин сайрашни бас қилиб, полапонларига емиш ташийди.

МУШУК

Ўзи итдан қочиб, дарахтга чиқиб олади-да, тагин қушларга дағдаға қилади... Қўрқоқ шаллақи бўлади!

ОЛИМ ВА ШОИР

Унча-бунча нарсага ҳайрон қолмайдиган одамдан Олим чиқади.

Ҳамма нарсага ҳайратланадиган одамдан Шоир чиқади!

БОЗОР ИҚТИСОДИ

Кеча колхозда кетмон чопиб, бири икки бўлмаган деҳқон бугун ер олиб, бола-чақаси билан гуллагиб қўйсаю, қаддини кериб юрса, қувонаман.

Омадини берсин! Бу — бозор иқтисоди!

Кеча заводдан олган маошини қай бирига етказишни билмай ранги сарғайиб юрган инженер бугун цех очсаю, нест-нобуд бўлиб кетаётган мевалардан шарбат тайёрлаб, бойиб кетса қувонаман.

Қандини урсин! Бу — Бу бозор иқтисоди!

Кеча каталакдек хонага тиқилиб, «эскилик саркити» — сандиқ ва бешик ясагани учун юрагини ҳовучлаб юрган ҳунарманд бугун замонавий корхона очсаю, меҳнатининг роҳатини кўрса, қувонаман.

Барака топсин! Бу — бозор иқтисоди!

Кеча олис шимолга қовун-тарвуз обориб сотиб, ўша ердагиларнинг ҳожатини чиқаргани учун «раҳмат»

эшитиш ўрнига «чайқовчи» деб қамалиб кетишига бир баҳя қолган тадбиркор бугун ўзимизда йўқ нарсаларни чет элдан келтириб, бозорни тўлдириб қўйса, қувонаман.

Халоли бўлсин! Бу — бозор иқтисоди!

Бева боши билан учта боласини боқаётган аёл уйида торт пишириб, бозорга чиқариб сотса ҳайрон қолмайман. У меҳнат қилапти. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кўп болали оилада ўсаётган йигитча дарсдан бўш пайтида фермер отасининг ёнига кириб кетмон чопса ҳам ҳайрон қолмайман. У ҳам меҳнат қилапти. Буям бозор иқтисоди...

Борингки, кеча «алифни калтак» деёлмай ўқитувчисидан дакки эшитиб юрган ва охир-оқибат «худосизлар жамияти»да қўним топган нотавон бола бир юмалаб «бизнесмен»га айланиб қолсаю, уч қаватли қаср солса ҳам ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Аммо... Бозорга кириб келаётган дехқоннинг пешана тери билан етиштирган ҳосилини сув текинга олиб, беш баҳосига пуллайдиган чайқовчи бирдан «тадбиркор»га айланса-да, бозорнинг етакчи «диллари» бўлиб «Джип»да «катайса» қилиб юрса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Алифни калтак деёлмай, «худосизлар жамияти»дан қўним топган чаласавод «бизнесмен» «круглий дата»сини нишонлаб, амри-маъруф қилса-да, бир вақтлар

унга дашном берган ўқитувчи издихомда чой ташиб юришга мажбур бўлса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Кўп болали оилада ўсиб, мактабни аъло баҳоларга битирган бола институт эшигига яқин боролмай ҳамон кетмон чопиб юрса-да, корчалоннинг дискотекадан бери келмайдиган тантиқ қизи «тест» саволларига «юз эллик фоиз» «тўғри» жавоб бериб, талабага айлансаю, дарс пайтида уяли телефонида гап сотиб ўтирса ҳайратланмай иложим йўқ!

Университетда қирқ йил ишлаб, ўнлаб олимлару, юзлаб шогирдлар етиштирган профессор бекатда трамвай пойлаб турсаю, «контракт» билан ўқишга кирган биринчи босқич талабаси ўзининг «иномарка»сидан унга лой сачратиб ўтса, ажабланмай иложим йўқ!

Давлат бозор иқтисоди шунақа бўлсин, дегани йўқ! Инсоф, андиша, илм, маърифат, маънавият пулга сотилсин, дегани йўқ! Бунақа бозорга ўт тушиб, алангаси осмонга чиқсин!

ТЕБРАНМА ДУНЁ

Меҳр — яхшилик, қаҳр — ёмонлик белгиси. Шунақа-ку, мабодо тескариси бўлса-чи?

Тасаввур қилинг. Бир мараз кимса бегуноҳ одамни ўлдириб қўйди. Сиз меҳр кўрғазиб, минг ёққа югурдингиз. Бўлган ҳодисани «тасодиф»га йўйиб, уни жазодан қутқариб қолдингиз. Эртасига эса у бошқа

одамни ўлдирди... Сизнинг меҳрингиз яхшиликка хизмат қилдими, ёмонликками?

Дунёда соат капгиридек тебраниб турадиган ҳақиқатлар ҳам бўлади...

ОЛМАЛАР

Зумрад хола ҳар сафар нафақа пули олганида узумми, ҳандалакми, хуллас, бирон-бир тансиқ нарса харид қилади. Бугун ҳам почтахонадан нафақа пулини олди-да, гузардаги бозорчага кирди. Юпқа гардишли кўзойнак тақиб ўтирган чўкки соқол чолнинг қимизак олмалари кўзига иссиқ кўринди. Яхши-яхшиларидан танлаб олди.

Ҳовлига кириши билан этагига ёпишган Ҳасан-Хусан невараларига олма улашди. Кечкурун келини ишдан келганида унга ҳам берди. Азимжон хизмат сафарида эди. Уғлимнинг ҳам оғзи тегсин деб, иккита катта-катта олмани шкаф тепасига яшириб қўйди.

Уч кундан кейин Азимжон келди. Зумрад хола бир тиззасига Ҳасанни, биттасига Ҳусанни ўтқазиб ўтирган ўғлини кўриб, қайси куни яшириб қўйган олмаларини олиб чиқди.

Азимжон олмаларни ҳузур қилиб ҳидлади-да, биттасини Ҳасанга, биттасини Ҳусанга берди. Уларнинг карсиллатиб олма ейишини кўриб, онасига қараганча, мамнун жилмайиб қўйди...

АҚЛ ВА ЮРАК

Юрак — ақлга, ақл — юракка кулоқ солса, ҳам-маси жой-жойига тушар эди!

ОИЛА

Оилани муқаддас билмаганлар учун муқаддас нарсанинг ўзи йўқ!

АЁЛ ЗАКОВАТИ

(Афсонавий ҳақиқат)

Амир Умархон — Қўқон хони бўлган. Бетакрор шоир бўлган.

Нодирабегим — Умархоннинг жуфти ҳалоли, малика бўлган. Бетакрор шоира бўлган. Хон саройида мунтазам ташкил этилган мушоираларда мана-ман деган шоирларни «бир чўқишда» қочириб юборган.

...Буни қарангки, шоҳ хонадонида ҳам эр-хотин ўртасида «ғиди-биди»лар бўларкан-да!

Кунлардан бирида Умархон билан Нодирабегим арзимаган масалада гап талашиб қолибдилар. Аслида-ку Нодирабегим ҳақ экан. Аммо Умархон — барибир хон-да!

— Маликам, — дебди жаҳл отига миниб. — Сизга рухсат! Салтанат хазинасидан ўзингиз учун энг қимматли нарсани олинг-да, юртингизга жўнанг!

Базми жамшид давом этибди. Умархон толиқиб, мудрокқа кетибди...

Бир маҳал кўзини очса, кўш отли фойтонда кетаётганмиш. Бийдек дала... Ҳаммаёқ зулмат...

Осмонда юлдузлар... Навкарлар отининг туёғи гурсиллайди... Қараса, ёнида Нодирабегим ўтирганмиш...

— Буне синоат? — дебди хон Ҳайрон бўлиб. — Қаёқка кетяпмиз?

— Андижонга! — дебди Нодирабегим кулимсираб. — Ўзингиз юртингизга жўнанг, деб амр этдингиз.

Хон, шу куни бўлган Ҳангомани эслаб, яна аччиқланибди.

— Мен сизни Анжон боринг, деб эдим! Анжонга мен ҳам бораман, деган эмасмен!

— Тўғри, олампаҳо! — дебди Нодирабегим. — Сиз мени Анжон юборишни ҳукм этдингиз. Аммо салтанат хазинасидан ўзинг учун энг қимматли нарсани олиб кет, дедингиз. Ҳукмингиз вожиб! Салтанат хазинасида мен учун энг бебаҳо бойлик — Сиз бўласиз! Мен ўша хазинани ўзим билан олиб кетишга жазм этдим!

...Қарвон дарҳол ортга қайтибди.

Ўша-ўша жаннатмакон Амир Умархон саройида осойишталик ҳукм сурган, дейишади.

ПАХТАКОР

Кўнгли — пахтасидек оппоқ. Феъли — пахтасидек юмшоқ. Меҳри — пахтасидек қайноқ... Фақат битта айби бор: «пахта қўйиш»ни билмайди!

УМР ВА ҲАЁТ

Бир сайёҳ қайси юртга борса, аввал бозорини, кейин мазорини айланар экан. Бозорга кириб, ўша мамлакатнинг моддий бойлигига, қабристонни зиёрат қилиб, маънавий бойлигига баҳо бераркан. Бир мамлакатга борибди. Бозор айланиб, юрт маъмурчиликда яшаётганига тан берибди. Қабристонга кириб ғалати манзарани кўрибди. Ҳар бир қабр тепасида тош лавҳа бор эмиш. Лавҳага ғалати сўзлар битилганмиш. «Фалончи етмиш йил умр кўрди ва саккиз йил яшадди». «Пистончи эллик йил умр кўрди ва ўн тўрт йил яшадди». «Бу инсон етмиш тўққиз йил умр кўрди ва... бир йил ҳам яшамасди».

Сайёҳ бу не синоатлигини сўраган экан, тушунтириб беришибди:

— Умр — бу Худо берган умр. Бировники кўпроқ бўлади. Бировники камроқ. Яшаш деганда эса биз бошқа нарсани тушунамиз. Марҳумни тупроққа топшираётганда аҳли-жамоани тўплаб, «фалончи қанча яшадди?» деб сўраймиз. Марҳум умрининг қанчаси мазмунли ўтганини ҳисоблаб чиқамиз. Қанча фурсат савобли иш қилгани. Қанча муддат яхши амаллар бажаргани. Шодумон дамлари қанча бўлгани... Бировники кўпроқ чиқади, бировники — камроқ...

...Албатта, бу — бир афсона. Бироқ ер юзида чиндан ҳам шундай мамлакат бор бўлса, шубҳасиз, бу — донолар мамлакатидир!

БОЛАДЕК СОДДА

Ун тўққизинчи аср охирларида Туркистонда темир йўл қурилди. Кўз кўриб, қулоқ эшитмаган «оташ арава» маҳаллий «сарт»ларни ҳайратга солади. Ҳатто наманганликлар олис йўл босиб чарчаб келган, оғиз-бурнидан олов сочадиган «арава»ни сийлаш учун қирқ боғ беда, юз пақир сув олиб чиққанлари ҳақида хангомалар ҳам бор...

«Оқпошшо» тўраларининг димоғи чоғ. Ёввойи «сарт»ларга шундай замонавий техника олиб келдилар...

Шунақа-ку, «оташ арава» «сарт»ларга ҳадя учун эмас, бу юртнинг битмас-туганмас бойликларини таш-малаб кетиш учун келган. Қолаверса, темир йўл қури-лишига «ёввойилар» ҳам улуш қўшган: ўзи билмаган ҳолда. Масалан, мана бундай.

Биласизки, ҳар юртнинг ўз бойлари бўлади. Улар Туркистонда ҳам оз бўлмаган. Темир йўл қурилаёт-ганида «у ёқдан келган» тўралар, дейлик, бешариқлик бойнинг уйига ўз вакилини юборади. Вакил бойга «хушхабар» етказди. «Суюнчи беринг, бой ота, «оташ арава» сизнинг мулкингиз устидан ўтадиган бўлди. Фалон таноб боғингиз, пистон таноб пахтагиз, уй-жойингиз бузилади. Вақт ганиматда бошқа жойга кў-чинг. Биласиз «оқпошшо» одамлари билан ҳазиллашиб бўлмайди».

Бой шўрликнинг патагига қурт тушиб қолади. Қан-дай қилиб бўлмасин, бу балодан қутқаришини илтижо

қилади. Вакил иккиланиброқ шама қилади. «Бунинг сираям иложи йўқ-ку, майли, сизнинг ҳурматингиз учун тўралар билан кенгашиб кўрамиз».

Уч кундан кейин «хушхабар» келади. «Суюнчи беринг, бой ота, сизнинг арзингизни «ярим пошшонинг» ўзига етказдик. Жаноблари саховат кўрсатдилар. «Майли, фалончи бойни ранжитманглар, «оташ арава»ни четроқдан олиб ўтинг, дедилар. Сизнинг мулкингиз дахлсиз қолди. Аммо жиндай харажати бор: минг тилла!»

Бой ярим давлатини сотиб бўлса ҳам айтилган пулни топиб беради. Ўзига шундай ҳурмат кўрсатгани учун «ярим пошшони» дуо ҳам қилади. Шўрлик билмайдики, темир йўл унинг мулки, далалари, уй-жойидан беш чақирим наридан ўтиши аввалданоқ равшан бўлган...

«Ярим пошшо» вакиллари бойдан олинган пулнинг ярмини темир йўл қурилишига сарфлайди, ярмини ўз ҳамёнига уради...

...Келаси ҳафта Рапқондаги бойнинг ҳузурига «чопар» бориб, «хушхабар» етказди. «Эшитдингизми, сизнинг мулкингиз устидан «оташ арава» ўтадиган бўлди...»

«Туркистон вилоятининг газети» муҳаррири Николай Остроумов яна бир хайратомуз воқеани ёзиб қолдирган.

Тошкентда зўр бир пахта «зовуди» очилади. Қовунчилик деҳқонлар қанчадан-қанча туя, от араваю

эшак аравага ортиб, пахта олиб келадилар. «Зовудчи бой» уларни эрмак қилиш учун сўлакой ўрнига бир қоп чақа билан ҳисоб-китоб қилади. Дехқонлар инқиллаб-синқиллаб, чақа тўла қопни аравага ортиб жўнайдилар. Икки кундан кейин «сарт»лардан бири бойнинг хузурига келади.

«Нима гап? — дейди «зовудчи бой» энсаси қотиб. Дехқон унга бир ҳовуч чақа узатади.

«Тўрам, пулингизни санасак, бир ярим сўм ортиқ чиқди. Шунин олиб қўйсангиз. Қиёмат қарз бўлиб қолмайлик!»

...Ўзбекда боладек соддалик бор.

Ўзбекда боладек гўллик бор.

Ўзбекда боладек поклик бор...

ҲАСАД БАЛОСИ

Ҳасадгўйлик баъзи одамлар қониди айланиб юрадиган кўҳна хасталик. Афсуски, асрлар давомида бу дарднинг давоси топилмаган. Ғализ ташбеҳ учун узр-қу, ҳасадгўй қутурган итга ўхшайди. Фарқи шуки, қутирган ит дуч келган одамни қопади. Ҳасадгўй эса эл таниган, энг яхши одамларни «танлаб» абгор қилади. Ит дангал келиб қопади. Ҳасадгўй эса зимдан иш кўради. Бировни ёмон отлик қилиш учун минг бир хил ҳаром «усул»дан фойдаланади.

Уларни икки тоифага бўлиш мумкин. Ўзини биров танимайдигани «фалончи бўлмаса, менинг ишим юри-

шиб кетарди, у эмас, мен машхур бўлардим», деб ичидан зил кетади. Тагин бир тоифаси бор: кўпчиликка танилган, обрўси ҳам жойида. Бироқ ҳеч кимни ёнига йўлатгиси келмайди. «Фалончи мендан ўзиб кетмасин, мендан бошқа ҳеч ким ўнганмасин», деб ичи куяверади. Ҳаммадан шубҳаланаверади...

Ҳасадгўйнинг шубҳаси гашликка, гашлик ғаразга, ғараз фитнага айланиб, бегуноҳлар бошига кў-п-ўп кулфатлар солиши мумкин. Қодирий ва Чўлпонларнинг отилишига, Ойбек ва Қаҳҳорларнинг майиб бўлишига, Саид Аҳмад ва Шўхратларнинг қамалишига фақат зolim Сталиннинг «қонли қиличи» эмас, ҳасадгўй «ҳамқасб»ларнинг фитнаси ҳам ҳисса қўшган».

Бундайлар бир нарсани тушунмайди. Тушунишни истамайди ҳам. Бошқа соҳалар-ку майли, ижодда ҳеч ким ҳеч кимнинг ўрнини эгаллай олмайди, китобхон меҳрини зўравонлик билан ҳам, ялиниб ҳам, пул бериб сотиб олиб ҳам бўлмайди, бунинг учун Худо берган истеъдод керак. Йигирма беш миллионли ўзбек халқи учун мингта буюк адиб, мингта улуғ шоир, мингта улуғ санъаткор камлик қилади, «кўнгилни кенгроқ қила қолай», деган гап хаёлига келмайди...

КАПАЛАК ВА ТОШБАҚА

Тошбақа гулдан-гулга қўниб юрган капалакни кўриб гаши келди.

«Бир кунлик умрига учиб-қўнишини қара!»

Капалак тошбақани кўриб кулди.

«Юз йиллик умрига судралиб юришини қара!»

КЎНГИЛ

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Бойликка... Амалга... Шон-шухратга... Худонинг ўзи кечирсин-ку, ҳатто... ҳаётга ҳам... Қариб чуриганида «Омонатингни ола қол, Яратган Эгам», дейдиганлар чин дилдан гапиради...

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Фақат бир нарсага — Меҳрга тўймайди. Бу масалада шоҳу гадо баробар.

Ҳолбуки, дунёда бундан арзон нарса йўқ. Бир оғиз ширин Сўз, бир чимдим Меҳр кимни ўлдирибди! Биз эса шуни ҳам бир-биримиздан аяймиз...

ҚОИДА

Балиқ бошидан сасийди. Аммо уни думидан тозалайдилар...

ЧАРХПАЛАК

Мактабимиз биқинида ариқ оқарди. Ариқда чархпалак бор эди. Катта танаффусда чархпалакни томоша қилишни яхши кўрардим... Ёғоч гардиши кўҳна, темир пақирчалари занглаб кетган. Паррақларига кўкимтир сув ўтлари ёпишган... Биров ёлғондан туртиб юбор-

са, ростдан кулаб кетадигандек... Чархпалак нолали гийкиллаб айланади. Кафтида сув кўтариб, юқорига олиб чиқади... Тепага чиқиб олган сув ортига қайтмайди... Чархпалак ҳам бунга ранжимайди. Янгидан-янги сув томчиларини юқорига кўтариб бераверади... Нолали гийкиллайди...

Орадан кўп йиллар ўтиб, ўша чархпалак тушларимга кирадиган бўлди. Нега шундай бўлганини узоқ ўйладим...

Сўнг... Бир ҳақиқатни англадим. Мен чархпалакни эмас, устозларимни кўмсар эканман.

Сув — сув эмас, мен эканман! Чархпалак — чархпалак эмас, ўқитувчиларим экан!

Мени — бир томчи сувни катта ҳаёт йўлига олиб чиқиб қўйган устозларим — чархпалак заҳматини оқлай олдиммикан?.. Билмадим.

...Кўхна чархпалак ҳамон тушларимга киради...

МЕНТАЛИТЕТ

Кунларнинг бирида Америкада чиқадиган йирик газетанинг раҳбари билан ҳамсуҳбат бўлиб қолдик. У ўзбеклар нима учун маҳаллани бунчалик ҳурмат қилишини, нега маҳалла тўғрисида махсус Қонун қабул қилинганини сўради. Маҳалла дегани қандай институт эканини тушунтириб беришимни илтимос қилди.

— Мен сизга маҳаллани тушунтиришга ожизман, жаноб, — дедим ростини айтиб. — Узр-ку, сиз уни

барибир тушунмайсиз... Бунинг учун сиз ҳам, мен ҳам айбдор эмасмиз... Ҳамма гап ҳаёт тарзининг қандай шаклланганида.

Тасаввур қилинг. Сизларда фарзанд вояга етиши билан ота ўғлига аталган улуш — капитални беради. Шу кундан бошлаб йигитча мустақил ҳаётга қадам қўяди ва ўз кунини ўзи кўради. Ўғил бир ойдан кейин бурнини тортиб келса, отаси уни ҳайдаб юборади... Бизда эса, ота-она болани вояга етказди. Уйлантиради. Уйли-жойли қилади. Бу ҳам етмагандек, неваралариниям ортмоқлаб юради. Хуллас, бола-чақам деб умри ўтганини билмай қолади.

Сизларда ўн олти яшар бола отаси билан элик доллар талашиб, судга мурожаат этсаю, голиб чиқиб, отасини минг доллар жарима тўлашга мажбур қилса, бу — демократия тантанаси саналади. Бизларда шундай ҳодиса рўй берса, бунақа болани «оқпадар» дейдилар ва бир умр лаънатлайдилар.

Сизларда Лос-Анжелесда яшайдиган ота вафот этиб қолсаю, Вашингтонда турадиган ўғил вазирликдаги юмушлари кўплиги учун дафн маросимига боролмаса, уни биров маломат қилмайди. Бизда Сурхондарёнинг олис қишлоғида яшайдиган ота вафот этиб қолсаю, Тошкентда турадиган ўғил вазирликда иши кўпайиб кетгани учун отасини сўнгги манзилга ўз елкасида кўтариб бормаса, бунақа вазирдан ҳамма юз ўгиради.

Сизларда, масалан, бир қиз бегона эркак билан... нима десам экан... ноқулайроқ вазиятда турган бўлсаю, уни ён қўшниси кўриб қолиб, қизнинг отасига хабар қилса, ота уни судга бериши мумкин: қизининг шахсий ҳаётига аралашгани учун. Бизда, мабодо шундай ҳолат рўй бериб қолса, қўшни, қизга қаттиқ дашном бериши, қўлидан етаклаб отасининг олдига олиб бориши мумкин. Қизнинг отаси унга миннатдорчилик билдиради: қизнинг ор-номусини ҳимоя қилгани учун.

Сизларда бир қўшни иккинчисидан «Кеча уйингизга қандай меҳмон келди?» деб сўраса, нариги қўшни ранжиши мумкин. Бировнинг уйига келган меҳмон билан бировнинг нима иши бор? Бизда бировникига меҳмон келса, ён қўшниси албатта хабар олади. Иложи бўлса меҳмонни ўзиникига таклиф қилиб, олдига дастурхон ёзади.

Сизларда, дейлик ўн йил турмуш кечирган оиланинг бекаси кунларнинг бирида эрига «Азизим, мен бошқа бировни севиб қолдим, кел, орани очиқ қилайлик, болаларни хоҳлаган пайтингда кўриб турасан, ёки «меҳрибонлик уйи»га топширсак ҳам бўлади, десаю, эр жаҳл устида қўл кўтаргудек бўлса, хотин ўша заҳоти адвокатини чақириб, эрини судга беради. Мабодо, эркакнинг кўнгли оиласидан совиган бўлса, амалда уни ҳам аёли билан яшашга мажбур қилиш мумкин эмас. Бу — инсон эркини ҳимоя қилиш ҳисобланади.

Бизда аёл киши нобоб эридан безор бўлса, адвокат чақирмайди, судга бормайди, маҳаллага чиқади.

Маҳалладагилар аёл ҳуқуқини камситмайди, аммо «Қа-
матиб юбор, бундай баттолни», демайди ҳам. Аёлга
жиндай сабр қилишни, икки гўдакнинг кўзёшини оқиз-
масликни маслаҳат беради. Эркакни чақириб олиб,
аёлини тагин хафа қилса, бегуноҳ болаларни «тирик
етим» қилса, уни маҳалладан бадарға қилиб юбориш-
гача чора кўришини тушунтириб қўяди. Сизларда
бу — инсон ҳуқуқини поймол қилиш, аёлга «феодал-
ларча муносабат» деб баҳоланиши мумкин. Бизда эса
бунинг оти — оилани сақлаб қолиш, норасида бола-
лар манфаатини ҳимоя қилиш деб аталади. (Ҳарқалай
ўттиз яшар эркак ёки аёл ҳуқуқини ҳимоя қилгандан
кўра етти ёки беш яшар бола ҳуқуқини ҳимоялаш
афзалроқ, деб саналади).

Билмадим, балки сиздаги одатлар яхшироқдир.
Балки биздагиси маъқулдир. Буюк ўзбек олими
Беруний бундан минг йил аввал яратган «Ҳиндистон»
китобида «Бирон халқнинг у ёки бу удумига баҳо бе-
ришда «буниси менга ёқади, униси эса ёқмайди», де-
йишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, негаки ҳар бир
халқ анъаналари йиллар мобайнида шаклланган ва
ўша халқнинг ҳаёт тарзига айланган», деб ёзгани бе-
жиз эмас. Сизларда индивидуализм — шахс ман-
фаати кучли. Бизда коллективизм — жамоавийлик,
бошқалар манфаати учун ўз манфаатидан кечишдан
огринмаслик удуми қадимдан бор...

Билиб турибман, жаноб, маҳалла дегани нималигини
барибир тушунтириб беролмадим. Аммо бор гап шу...

БИР МАЖЛИС ҲАНГОМАСИ

Рус адиби Михаил Булгаковнинг «қўлёмалар ёнмайди» деган гапи бор. Шу гап рост бўлса вақти келиб ушбу «хангома» ҳам дунё юзини кўриб қолса ажаб эмас. Буям бир «тарихда».

Яқинда менга «коммунист сифатида», «партийное поручение» топширилди. ЦКда катта мажлис бўларкан. Марказдан келган жуда «катта» одам жуда муҳим темада доклад қиларкан. Мен ҳам сўзга чиқиб, унинг фикрини маъқуллашим керак экан. Иложи бўлса ҳаётини мисоллар билан...

Шундай қилиб йиғилиш очилди. Президиумда марказдан келган «катта одам» (адашмасам, фамилияси ўртоқ Бессарабов), унинг ёнида «юрт оталари» ва «юрт опалари» ўтиришибди.

Меҳмон жуда гапдон экан. Салкам бир соатча доклад қилди. Биз билмаган эканмиз. Ўзбекистон «қўшиб ёзувчилар», «порахўрлар», «боқимандалар» юрти экан! «Пахта иши» бўйича минглаб жиноятчи қамалибди. «Ич-ичидан чириб кетган» республикани тозалаш, ҳалол меҳнат қилишни ўргатиш учун марказий районлардан тоза, принципиал, ишбилармон кадрлар келаётган экан...

Табиийки, маъруза «муҳокама» қилинди. Энг аввал «юртоталари» ва «опалари» сўзга чиқишди. «Жиноят макони»га айланган Ўзбекистоннинг танобини тортиб қўйиш вақти аллақачон етганлиги, бизга ҳалол ишлашни ўргатаётган «кристаллдек тоза» коммунист

кадрлар юборилаётгани учун КПСС Марказий Комитетига қизгин миннатдорчилик билдирилди.

Бошимни қуйи солганча, оғир ўйларга чўмиб ўтирибман. Майли, пахтани «қўшиб ёзганлар» бўлса бўлгандир. Порахўрлар ҳам бўлса бордир. Аммо бунинг учун бутун Ўзбекистонни бадном қилиш шартмикин? Мунча ғазаб отига минмаса бу «оталар» ва «опалар?» Улар Ўзбекистон раҳбарлари-ку! Қайси ота хато қилган ёки йўлдан адашган боласини қўшнининг оёғи тагига ташлаб тепкилатади? Қайси опа ўз укасининг исботланмаган айби учун қўлига кишан солдиради? «Қатта одам»нинг бир гапи айниқса ғалати бўлди. «Ўртоқлар! — деди ҳайқириб. — Ишонасизларми, Ўзбекистондан марказий районларга тола ўрнига вагон тўла ҳаво борган. Ҳа-во! Самолётларда эса дипломат тўла пул борган. Пора!

Хаёл суриб ўтирган эканман, биров елкамга туртди. Қарасам, менга «партийний поручение» берган «опача».

— Вы будете выступать или нет? — деди паст, аммо таҳдидли оҳангда. (Бизда одат шу. Расмий мажлисларда нутқ у ёқда турсин, ўзаро суҳбат ҳам рус тилида бўлади). Сўзга чиқаман, деб қўйганим учун минг карра афсусландим. Аммо энди гапирмай илож йўқ. Дафъатан хаёлимга ғалати фикр келди.

— Савол берсам ҳам бўлаверадими? — дедим секин.

— Конечно. — «Опача» шундай деб минбар томон кетди.

Кўлимни кўтаришим билан юқорида ўтирган мажлис раиси дарров сўз берди.

— Пожалеуйста! — деди минбарни кўрсатиб.

— Узр, мен сўзга чиқмоқчи эмасман, фақат бир саволим бор эди, — деган эдим, «рухсати олий» тегди. — Мен пахтакор ҳам, хўжалик раҳбари ҳам эмасман, — дедим ичимни қақшатиб юборгудек асабий титроқни базўр босиб. — Албатта, «қўшиб ёзувчилар»ни, порахўрларни жазолаш керак. Фақат бир нарсани унчалик тушунмаяпман. Хозир докладда бир гап айтилди. Ўзбекистондан марказий районларга тола ўрнига вагонларда ҳаво, самолётларда эса дипломатларда пул борган экан. Марказдагилар нега айтмабди: бизга вагонларда ҳаво, самолётларда пора эмас, толанинг ўзини юборинглар, деб нега талаб қилмабди? Одатда, пора оладиган қўл пора берадиган қўлдан баландроқда туради, шекилли?!

Зал икки минутча «музлаб» қолди. Ростини айтсам, ўзимнинг ҳам бутун вужудим музлаб кетди! «Тамом бўлдинг! — дедим ўзимга ўзим. — Тилингни тийиб ўтирсанг бир бало бўлармидинг? Умуман, нега келдинг бу палакат мажлисга! Эртага партия мажлисига масалангни қўйишади!».

Йўқ, бир оздан кейин йиғилиш ўз маромига тушиб кетди. Аллақайси районнинг «комсомол вожаги» жонажон ЦК КПССнинг доно сиёсатини тўлиқ қўллаб-қувватлашга ёшлар номидан ваъда берди. Сўнг

бошқалар сўзга чиқди. Мажлис «бир овоз»дан қарор қабул қилди...

Йиғилиш тугаши билан мени «сўзга чиқиш»га ундаган «опа»ча шиддат билан ёнимга келди.

— Чтобы духа вашего больше здесь не было! — деди кул ранг кўзларидан ўт чақнатиб.

Буйруққа амал қилиб қорамни кўрсатмай юрибман. Худога шукр, (ие, кечирасиз, ун олтинчи пленумдан кейин Худони тилга олиш тақиқланган, шунинг учун «осмонга шукр, осмонга шукр»), улар ҳам ҳозирча менга тегмай туришибди...

1985 йил.

САБОТ

Тангри инсонга сабот берган. Нонини тортиб олсалар, чидайди. Молини ўғирласалар, чидайди. Урсалар, сўксалар, чидайди. Аммо оқни қора, қорани оқ десалар, фариштани «шайтон», шайтонни «фаришта» деб «исботлаб берсалар», бунисига чидаши қийин...

Бундай пайтда сўнгги илнж — Оллоҳдан мадад сўраб, илтижо қилишдир. Тангрининг тарозиси беҳато ишлайди...

1987 йил. март.

НЕОФАШИСТЛАР

Кўз ўнгингда рўй бераётган адолатсизликни кўра туриб бир нима деёлмасанг, ҳеч нима қилолмасанг, оғир бўларкан. Юртимизга офат оралади. «Ўзбек

иши», «пахта иши» баҳонасида минглаб одамлар камокқа тиқилди. Катагон қилинди. Бир қанчаси қийноқ ва тухматларга чидолмай ўзини осиб ўлдирди, деразадан ташлаб нобуд бўлди... Қамалганлар орасида эл устида юрган хурматли инсонлар ҳам оз эмас эди. Шундайлардан бири барча хўрликлару, ситамларга чидаб, узоқ вақт жаллодмисол терговчиларга «керакли» кўргазмаларни бермайди. Орадан бир йил ўтгач терговчилар столида «мен фалончидан элик минг пора олганман», «мен фисмадондан етмиш минг олганман», «мен фисмадончига юз минг пора берганман» қабилдаги «икрорномалар» пайдо бўлади. Яна ўнлаб бегуноҳларнинг шўри қуриydi... Бир куни ўша одам бадаргадан қайтиб келади. Афтадаҳол. Оғир дардга чалинган... Уч ойнинг нари-берисида йиқилади. Ҳаётининг сўнгги лаҳзаларида ўзи «сотиб», қамалишига сабабчи бўлган дўстининг ўғлини чақиради.

— Биламан, отанг мендан нафратланади, — дейди у. — Биз қадрдон дўст эдик. Сени болалигингдан биламан. Шунинг учун дардимни сенга айтаман. Олисдаги пойтахт қамоғида бир йил ўтириб, минг бир азобга чидадим. Гдлян деган жаллоднинг олдиндан тайёрлаб қўйган биронта «показание»сига қўл қўймадим. Бир йилдан кейин менга «свидание» учун рухсат берди. Қизим ҳуқуқшунос эди. Етиб борди. Кўришдик. Анча суҳбатлашдик. «Мен ҳақимда ким нима демасин, ишонманглар, ҳеч қандай гуноҳим йўқ, ҳеч кимга хиёнат ҳам қилганим йўқ», дедим. Қизим далда

берди. СССР бош прокурорига хат ёзгани, унинг қабулига кирмоқчи экани, керак бўлса, давлатнинг энг каттасига — Кремлгача боришини, тез кунда гуноҳсизлигим исботланиб, озодликка чиқишимни айтди. Дилим ёришиб хайрлашдик. Эртасига Гдлян тагин сўроққа чақирди. Хеч гапдан хеч гап йўқ, рўпарамга телевизор келтириб қўйди. «Манавини диққат билан томоша қил!» деб телевизорни ёқди. Қарасам, қизим худди ўзим ўтирганга ўхшаш камера бурчагида ўтирибди. Сочлари тўзғиган, қўллари титраб, нуқул йиғлайди... «Танидингми? — деди Гдлян. — Қизинг наркобизнес билан шуғулланган. Бир кило наркотик билан қўлга тушди. Камида ўн йил нақд! Буниси ҳали ҳолва! Шартимизга кўнмасанг, қизингни бир эмас учта рецидивист баравар зўрлайди. Камера туйнугидан сен томоша қилиб турасан!» Шу гапни эшитиб адои тамом бўлдим! Бу ваҳшийларнинг қўлидан ҳар нарса келишини билардим. Шунинг учун ҳар қанча «показание» бўлса «тасдиқлашга» тайёр эканимни, фақат қизимни чиқариб юборишларини сўрадим... Эртасига қизим аэропортдан телефон қилди. Тошкентга учадиган самолётга чиқариб юборишаётганини айтди. Бўлган гап шу. Энди айт-чи, ўғлим, менинг ўрнимда бошқа одам бўлса нима қиларди?

Бу — жабрдийда инсоннинг сўнгги васияти эди...

Гдлянчилар фашистдан баттар! Улар тарих олдида жавоб бериши керак!

1988 йил, декабрь.

ЯКДИЛЛИК

«Халқ» деган сўз билан «ҳалқа» деган сўзда муштараклик бор. Қадимда занжирнинг қувватини аниқлаш учун энг ожиз ҳалқани синаб кўришар экан. Негаки, юзта ҳалқа мустаҳкам бўлгани билан биттаси нобоп бўлса, занжир худди ўша ердан узилади...

...Бир-бири билан занжирдек боғланган, орасидан «ола» чиқмайдиган халқни енгиб бўлмайди.

ДАРДМАН ХУЛОСАСИ

Эрталаб турганингда, кундузи юрганингда, кечаси ухлаганингда ҳеч қаеринг оғримаса шунинг ўзи бахт!

ПРОЛЕТАРИАТ ДИКТАТУРАСИ

Отам эскича илмдан яхши хабардор эди: Қуръони каримни ёддан қироат билан ўқир, рўзани қанда қилмасди. Янгича илмдан ҳам хабардор эди. Қўлидан газета тушмас, ичида ўқиб, негадир истеҳзоли кулимсираб кўярди.

Бешинчими — олтинчи синфда ўқирдим. СССР тарихидан дарс тайёрлаб ўтириб, «пролетариат диктатураси» деган сўзни яхши тушунмадим.

— «Пролетариат диктатураси» нима, ада?

— «Пролетариат диктатурасими?» — Отам бир зум ўйланиб қолди-да, истеҳзоли кулимсиради. — Кузакда келадиган ойначини кўргансан-а? Ёнроқ

ҳазончинак бўлган пайтда келади. Елкасида яшиқ. Яшиқда ойна. Оғзида газит-попирис... Мўйлови сарғайиб кетган. Ҳар эшиқ олдига бориб, «айне-е-е тзатама-а-а-ан» деб бақиради... «Пролетариат диктатураси» — шунақалар Пошшо бўлади, дегани!

ТАМАГИРЛИК

Тамагирлик шундай касалликки, унга йўлиққан одам бора-бора ўзининг хотинини ҳам бировнинг қўли билан қучоқлагиси келадиган бўлиб қолади...

ЖАВОБГАР

Ота учун бола жавобгар эмас. Аммо бола учун ота жавобгар! Бола — отани эмас, ота — болани дунёга келтиради ва тарбиялайди...

БОЗОР ВА МОЗОР

Бозорда ҳаёт қайнайди... Мозор эса марҳумлар макони...

Бозорда шоҳ — шоҳ, гадо — гадо. Мозорда эса шоҳу гадо баробар...

Бозорда шовқин тинмайди. Мозор эса сукунат маскани...

Бозор билан Мозор, бир-биридан нақадар узоқ...
Лекин...

Ақли расо одам ҳеч қачон Бозорни бузмайди, ақли расо одам ҳеч қачон Мозорни ҳам бузмайди...

Ақли расо одам қай юртга бормасин, бозорни айланади. Ақли расо одам қай юртга бормасин, Мозорни ҳам айланади.

Бозор билан Мозор бир-бирдан нақадар узоқ. Бозор билан Мозор бир-бирига нақадар яқин!

БАЙРАМ ЧЕЧАКЛАРИ

Бугун байрам. Кўчалар гавжум. Шўх-шўх куйлар янграйди. Гурас-гурас одамлар ўтади. Ўйин-кулги, шодон шовқин баҳор осмонини титратади.

Шундоққина йўлка чеккасида ўтириб олган болакай овози борича ҳайқиради:

— Гул! Кеп қолинглар, гул! Атиргул. Байрам гуллари!

Унинг олдидаги бир сават гул қуёш парчасидек товланади.

Гуллар ҳар хил: оқ, қизил, пушти...

Одамлар келиб гул олишади.

Нарироқда тўнқарилган эски пақир устида ўтириб, редиска сотаётган хотин ора-чора болага танбех бериб кўяди:

— Издачисини бердингми, Аъзам? Пулингга эҳтиёт бўл!

Болакай ҳамон ҳайқиради:

— Келинлар! Гул олинглар. Гул!

...Болалик йилларимни эслайман. Тўрт ака-ука эдик. Дадам ҳаммамизни баравар кийинтира олма-

гани учун, байрамга биримизга янги дўппи, биримизга ботинка, яна биримизга кўйлак совға қиларди. Биз байрам келишини орзиқиб кутар, шунгача янги кийимларимизни ҳар кун бир-биримизга кўз-кўз қилар, аммо киймас эдик.

Байрам куни шаҳарга тушардик. Гўё ҳамма бизнинг янги дўппимизга, кўйлагимизга ҳавас билан қараётгандек туюларди.

...Бугун байрам. Одамлар гурас-гурас ўтади. Чиройли кийинган болалар шовқин солиб югуришади.

Гулчи болакай ҳамон қичқиради:

— Гул олинглар, гул!

Бояги хотин яна танбеҳ беради:

— Пулингга қара, пулингга!

Бугун байрам. Қара, ҳаммаёқ байрам! Сен қачон байрам қиласан, болажон?! Ҳой, пул жонингни олгур хотин, айт, у қачон байрам қилади?!

МАНТИҚСИЗ МАНТИҚ

Ўнг кўлинг берганини чап кўлинг билмасин, деган гап бор. Бировга яхшилик қилиб, жавобини кутиш — тамагирлик.

Шунақа-ку... Бошига оғир кун тушганида ёнида турган, кўмаклашган, дардига ҳамдард бўлган одамларнинг сенинг бошингга синовли кунлар тушганда яқинингга йўламаса, оғир ботмай илож йўқ. Қизиқ, шундай паллада, кўпинча, сендан бирон ман-

фаат кўрмаган, ҳатто етти ухлаб тушингга кирмаган одамлар ёнингга етиб келиб, суянчиқ бўлади.

...Дунёнинг ишларини тушуниш қийин...

МЕВАЛИ ДАРАХТ

Мевали дарахт ўзига ишонгани учун ёнидан янги ниҳол ўсиб чиқса, қувонади. Тўнка ўзига ишонмагани учун ниҳолга гашлик қилади. Бироқ у хоҳлайдимийўқми, ниҳол ўсаверади!

ОТ МИНГАН ОДАМ

Боботокқа борганимда қизиқ воқеа бўлган.

Ярим кечагача чўпонлар билан хангомалашдик. Тандир тановул қилдик... Мезбонлар қоп-қора, чайир бир йигитни кўрсатиб, мана шу Бўривой кийик боласини қўли билан тутиб олган, деганларида, тўғриси, ишонмадим. Тошкандан келган «оқбилак»ларга нима десанг лақиллайверади, деб ўйлашса керак-да. Одам кийикка ета оларканми?

Шунақа-ку, эртасига... Ҳаммамиз отлиқ, янаям тепароқ яйловга йўл олдик. Анча юрдик. Бир маҳал белга урадиган ўтлоқ ўртасидаги «қора уй» олдига келиб ҳамма отдан туша бошлади. Мен ҳам ўзимни ерга ташлаган эдим, чап оёғим узангига қисилиб қолди. Мен учун бу кулгили ҳолат эди. Қўлим ерда. Оёғим узанги билан от қорни орасига қисилиб қолган. Ҳарчанд уринганим билан чиқаролмайман. Кулиб юбордим.

Қарасам, отдан тушган мезбонлар турган жойида қотиб қолибди. Ҳаммасининг кўзида даҳшат... Ут-тиз қадамча нарида турган Бўривой, ишонсангиз, тўрт ҳатлашда тепамга етиб келди. Отимнинг жilовини маҳкам чангаллади. Шу орада бошқалар ҳам келишди. Оёғимни узангидан ажратиб, турғазиб қўйишди. Йўл бўйи жимгина келган от эса, бирдан қулоқлари чимрилиб, кишнаб юборди. Бўривой жilовни қўйиб юбориши билан думини гажак қилганча, дуч келган томонга югуриб кетди.

Мен ҳамон ҳеч нимага тушунмай турардим.

— Бир ўлимдан қолдингиз, ака! — деди Бўривой ҳансираб. — Оёқ узангига қисилиб қолса, от ҳуркади. Ҳуркдими — тамом! Осилиб қолган одамни тепиб, югураверади. Одам тепки еб, тошларга урилиб, бир ҳалта этга айланади... Яхшиям вақтида улгурдик...

Сийрак соқолли кекса чўпон эса елкамга қоқди.

— Худойға бир ёзғанинг бор экан, улим! Отқа минувдан олдин тушувни ўйлаб қўюв керак...

ЭРК

Инсон табиати шу: ҳамма эркни орзу қилади. Ҳамма озодликка интилади. Шунақа-ку...

...Ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Нима учун Ер курраси ўз ўқи атрофида нуқул бир томонга қараб айланади? Бугун бир томонга, эртага бошқа томонга айланса, нима бўларди?

Нима учун Ер ўз ўқи атрофида 24 соатда бир айланади? Бугун 24 соатда, эртага 30 соатда айланса нима бўларди?

Нима учун Замин Қуёш атрофини уч юз олтимиш беш куну олти соатда бир марта айланиб чиқади? Бир йил уч юз олтимиш беш куну олти соатда, иккинчи йили икки юз кунда айланса нима бўларди?

Нима учун Ер курраси ҳар йили 22 декабрда Қуёшга энг яқин масофага боради, 22 июнда Қуёшдан энг узоқ масофага кетади? Шундаям керагидан ортиқ яқин ҳам бормайди, керагидан ортиқ узоқ ҳам кетмайди?

Бу қонунларни, аниқроғи, қонуниятларни ким яратган?

Оллоҳ эмасми?

Инсон эса Оллоҳнинг бандаси эмасми?

Мутлақ эркин орзу қилиш Тангрига ҳам хуш келмайди...

ИЛК МУҲАББАТ

Илк муҳаббат баҳор осмонидаги булутга ўхшайди. Оппоқ. Покиза. Шаффоф... На қўлингиз билан тутасиз. На ортидан югуриб етасиз... Шамол уни қаёққа олиб кетишини ҳам билмайсиз...

Биринчи муҳаббат кўпинча натижасиз тугаши балки шундандир...

СИНОВ

Бир нарсани кўп кузатдим. Она овқатга ўтирган замон чақалоқ йиғлайверади. Кексалар, бунақа пайтда болани шайтон чимчилайди, дейдилар. Билмадим... Худонинг ўзи кечирсинку, менимча гап шайтонда эмас. Бу — Тангрининг она меҳрини синаш усулларидан бири бўлса ажабмас...

ШАМ ЁНМАСА...

Эркак билан аёл муносабатида айбни нуқул эркакдан излаш инсофдан эмас. Шам ёнмаса, парвона яқин келмайди...

ҚИРҚ ЖОН

Хотин кишининг жони қирқта бўлади, десалар ажабланманг. Негаки у битта жонни ўзига олиб қолиб, ўттиз тўққизтасини фарзандларига беради...

СОДДА ВА БУЮК

Қадимги мусаввирлар фариштани гўдак қиёфасида тасвирлагани бежиз эмас. Бола шу қадар соддаки, биз унинг даражасига туша олмаймиз. Бола шу қадар буюкки, биз унинг даражасига етолмаймиз!

ҚЎҒИРЧОҚ

Бу одам лойдан ясалган қўғирчоққа ўхшайди. За-мон сал ўзгарса, бошидан жиндай сув қуяди-да, лойи-ни ийлаб-ийлаб, ўзини қайтадан ясаб, бошқа қиёфага кириб олади...

Қаттиқроқ ёмғир ёғса, балчиққа айланиб кетади-ёв!

АҚЛ ВА МАНСАБ

Ақл билан мансабга эришиш мумкин. Мансаб би-лан ақлга эришиб бўлмайди.

КОММУНИЗМ

— Жаннат билан коммунизм орасида фарқ борми?

— Бор! Жаннатдан ҳеч ким қайтиб чиқмайди. Коммунизмга ҳеч ким етиб бормади!

ЕБ ТҶЙМАГАН — ЯЛАБ ТҶЙМАС

Қадим замонда кўзи ожиз одам бўлган экан. Албатта, кўзи ожизлик айб эмас... Хуллас ўша одам тирикчилиги танг аҳволда қолгач ўзига ўхшаш сўқир бир тиланчига шогирд тушибди. Гадоёлик ҳунарининг сирини ўргатишни сўрабди.

— Бу ҳунарнинг учта қондаси бор, — дебди устози. — Қаерда бўлса ҳам, қанча бўлса ҳам, ким-дан бўлса ҳам олаверасан!

Орадан кўп йиллар ўтибди. Устоз тиланчи ҳаммомнинг иссиқ хонасида мудраб ўтирса, ёнбош томондан овоз келибди:

— Хайр қили-и-инг!

— Эсинг жойидами? — дебди устоз тиланчи. —

Ҳаммомда ҳам садақа сўрайдими?

— Қарда бўлса ҳам! — дебди бояги овоз.

Устоз тиланчининг аччиғи чиқибди.

— Қанақа бетамизсан, яланғоч одамда пул нима қилсин?

— Қанча бўлса ҳам!

Устоз тиланчи шогирдини овозидан таниб қолибди.

— Ҳой, бадбахт! Келиб-келиб ўз устозингни шиласанми?

— Кимдан бўлса ҳам! — дебди шогирд тиланчи...

Албатта, порахўр тиланчи эмас. Порахўр аввалига ўзини тийиб юради. «Инсоф» билан олади. Аммо бора-бора қарда бўлса ҳам, қанча бўлса ҳам, кимдан бўлса ҳам олишга ўрганади. Ва... охири ҳаммомга яланғоч киради...

Тағин ким билсин... Қариб-чиригунча умргузаронлик қиладиганлари оз эмас шекилли.

ЧИРОҚ КЎТАРГАН ОДАМ

Ҳақгўй — қоронғида чироқ кўтариб бораётган одамга ўхшайди. Унинг чироғи оламни мунаввар қилмаслиги мумкин. Бироқ дилларга далда беради, умид

уйғотади... Ҳақгўй олис-яқиндан кўриниб туриши — шундан.

Афсуски, чироқ кўтарган одам кўп қоқилади...

ОДАМ АТОДАН ҚОЛГАН УДУМ

Севги изҳор қилаётган эркак соқов бўлса ҳам булбулигўёга айланиб кетади. Аммо айтганларини тезда унутади.

Изҳори дилни тинглаётган аёл булбулигўё бўлса ҳам соқовга айланиб қолади. Аммо эшитганларини ҳеч қачон унутмайди...

«АФЛОТУН БЎПКЕТ-Е»

«Қайси юртда қонунлар ҳокимлар устидан ҳукмрон бўлса, ҳокимлар эса қонунга қул бўлса, ўша ерга Худонинг неъматлари ёғилиб туради!».

Бугагни Афлотун ёзган. «Қонунлар» деган китобида. Бундан икки минг тўрт юз йил аввал!

Одамлар бировга қойил қолса, «Афлотун бўпкет-е!» деб хитоб қилиши бежиз эмас-ов...

БАРДОШ

Кексаларни, узоқ умр кўргани учунгина эмас, ҳаёт синовларига узоқ бардош бергани учун ҳам ҳурмат қилмоқ керак!

ҲАММА ОНА — БИР ОНА

Америка билан Ўзбекистон ораси ўн беш минг чақирим. Австралия билан Канада ораси йигирма минг чақирим. Аммо америкалик сенаторнинг хотини ўз фарзандини ўзбекистонлик деҳқоннинг хотинидан камроқ яхши кўрмайди. Австралиялик абориген аёл ўз фарзандини канадалик миллионер аёлдан кўпроқ яхши кўрмайди.

БУЗИЛГАН НИКОҲ

Уйни қонуний бўлишдингиз...

Мол-мулкни қонуний бўлишдингиз...

Муҳаббат бўлакланди...

Садоқат бўлакланди...

Бола-чи? Болани қайси қонун билан бўлашасиз? Онаси билан бўлса, отасиз қолса. Отаси билан бўлса, онасиз қолса... Яхшиси, униям иккига бўлинг! Бир нимтаси — эрга! Бир нимтаси — хотинга!

Қани кўтаринг болтани, боланинг уволи тутгурлар!

ТИРИК МУРДА

У хў-ў-ўп ўқимишли, хў-ў-ўп билимдон, хў-ў-ўп олим одам. Фақат битта «жузъий» камчилиги бор: чин дилдан кулолмайди, чин дилдан йиғлолмайди...

ТОМСУВОҚ

Кишлоқда куз палласи томсувоқ қилиш удуми бўларди. Унинг ёзилмаган қондаси бор. Биринчидан, ҳеч ким томини ёлғиз ўзи сувамайди: ҳамма ҳашарга келади. Иккинчидан, бева-бечора, қўли қисқа хонадоннинг уйи энг аввало томсувоқ қилинади. Кейин, навбатма-навбат давом этаверади...

Ўқитувчимизнинг ҳашарига, айниқса, кўп одам йиғилди. Уйи катта йўл ёқасида эди. Шундоқ кўча четидан лойхандақ қазилган экан. Сомон, катта йўлнинг кўпчиб ётган тупроғига қовушиб, обдон юмшабди. Ўқитувчимизнинг Азим ака деган кўшниси ишбоши бўлди. Биров хандаққа тушиб лой солиб бериб турибди, биров пақирлаб лой ташийди, яна биров томда туриб, илгак билан тортиб олади, бошқаси ҳафсала билан сувайди...

Эрта пешиндаёқ ҳамма ишни қойил қилиб ташладик. Ҳовли ўртасидаги тут тагида овқатланиб ўтирсак, ўқитувчимнинг кекса онаси келиб қолди. (Кейин эшитсак, бир ҳафта аввал кўзи ёриган қизиникига кетган экан).

Кампир ҳассасини дўқиллатиб, тўппа-тўғри ўқитувчимизнинг олдига борди.

— Нима қилдинг?! — деди ўғлининг саломига алик ҳам олмай. — Нима иш қипқўйдинг?!

Ҳаммамиз ҳайрон бўлиб қолдик. Муаллим ўқувчиларининг олдида, айниқса, мулзам бўлди шекилли, қизариб кетди.

— Нима қипман, ойи? — деди кўзларини пирпиратиб.

— Дард! — кампир ҳассаси билан ерни нукиди. — Санга қачон ақл киради, нодон бола! — Кейин Азим акага юзланди. — Бу-ку аҳмоқлик қилишга қипти, сиз қаёқда эдингиз? Нега кўчадан лой қилдиларинг?! Кўчанинг тупроғига тегиб бўладими, нобакор! Кўпчиликнинг ҳақи-ку, бу! — Бир зум ҳарсиллаб турдида, тўсатдан йиғлаб юборди. — Ман юртнинг ҳақиға сувалган том тагида турмайман! — Шундай дедию, супа лабига бориб, терс ўтириб олди...

...Ҳаммамиз қайтадан томга чиқдик... Сувоқ қилишдан кўра лойни кўчириш қийин бўларкан. Битта қолдирмай, қиртишлаб, томдан туширдик. Пақирлаб ташиб, кўчадаги лойхандақни тўлдириб қўйдик...

...Орадан йиллар ўтиб, кампир кўз юмганида тумонатодам уни ўша кўчадан сўнги манзилига кўтариб борди...

Кўча тупроғи илиқ эди... Майин эди...

ҲАР ТЎКИСДА — БИР АЙБ

Ростгўй одамнинг битта ожизлиги бўлади: уни алдаш осон.

ИЛТИФОТ

Ўзи учун илтифот тилаган — гадо. Ўзгалар учун илтифот тилаган — ярим подшо.

ДУСТ

Дўст дегани дарахт япроғига ўхшайди. Баҳор чоғи — беҳисоб. Куз келганда — саноқли. Ёшлик чоғи — беҳисоб. Кексайганда — саноқли...

ИТБОЗГА «ЭЪТИРОМ»

Шўро замонида қорға ёзиб, офтобда қуритилган ваъдалар анчагина эди. Масалан, собиқ Иттифоқдаги барча миллатлар тенг ҳуқуқли, бир халқ иккинчи халқни камситиши мумкин эмас...

Чиройли шиорлар! Шунақа-ку... Ҳамма миллатлар тенг, аммо шоир зоти борки, йилда ақалли бир марта «уёққа» таъзим қилиб, ақалли икки сатр ҳамду сано битмаса, косаси оқармайди. Гоҳ ошқора, гоҳ яширин шовинизм бўлиб туради-ю, кўриб — кўрмаганга сола сан. Фиринг десанг, ўзингни «миллатчи»га чиқариб, кунингни кўрсатади...

Саксонинчи йиллари қўлимга «Клуб служебного собаководства» деган китоб тушиб қолди. 1979 йили Москвадаги ДОСААФ нашриётида чоп этилган китоб. Эътироф этиш керак. Китоб муаллифларининг бағоят тажрибали итшунос эканлиги кўриниб турарди. Биласиз, ит — инсон дўсти. Шарқ шеъриятида ҳам ит вафо рамзи сифатида кўп чиройли тасвирланган. Бу китобчада итваччани қандай боқишдан тортиб, қандай чўмилтиришгача, ит зотини қандай аниқлашдан тортиб қайси соҳа бўйича «мутахассис» қилиб тар-

биялашгача — ҳаммаси баён этилган. И. Духновский дегани эса «Итларга қандай лақаб қўйиш керак?» сарлавҳали каттагина мақоласи билан чиққан. Мақолада кўп жўяли фикрлар бор. Духновский итга инсон исмини лақаб қилиб бериш тўғри эмаслигини таъкидлайди. Яхшиси, ҳайвонлар номи, табиат ҳодисаси ёки жўғрофий номларни танлаган маъқул. Масалан, Бўрон, Момақалдиروق, Тайфун, Казбек, Дон, Амур, Бўри, Олмагон дегандек...

Муаллиф шу тарзда итларга қўйиладиган лақаблар рўйхатини давом эттиради: Акбар, Алишер, Анвар, Араб, Асқар, Бек, Ботир, Жўра, Комила, Лола, Мухтор, Наим, Нодир, Наргис, Нодира, Умар, Падар, Рафиқ, Садир, Султон, Тоҳир, Тойир, Ҳайдар, Ҳасан, Шайх, Амир, Майна ва ҳоказо... Ана, сизга итларга мўлжалланган «одам эмаслар» номи! Хоҳлаганингизни танлаб олаверинг! Итингиз эркак бўлса — «Алишер», урғочи бўлса — «Нодира»!

Майли, Духновский деган кимсанинг итдан бошқа ташвиши бўлмай қўя қолсин. Аммо ўша китобни минглаб нуسخада чоп этган ноширлар ҳам шунчалик ит билан ҳамтовоқми? Наҳотки, улар Алишер Навоийдек даҳо шоирни билмайдиган даражада нотавон бўлса? Умар Ҳайём деган буюк зот номини эшитмаган бўлса? Мухтор Авезов қозоқ халқининг машҳур адиби экани, ўзбек шоираси Нодира бутун бир хонликни тебратган давлат арбоби бўлгани наҳот қулоғига ҳам чалинмаган бўлса?! Буни бошқа халқларни ҳақо-

рат қилиш — шовинизм демай, нима деб аташ керак?!

«Дўстлик ҳурматдан бошланади» деган аччиқ ва изтиробли мақола шу мисол билан бошланган, унда марказий нашрларнинг Ўзбекистон устидан тоғора-тоғора мағзава ағдараётгани исботлаб берилган эди. Унинг бир нусхасини ДОСААФ нашриётига юбордим. Табиийки, жавоб беришни ҳам лозим топмадилар. Мақола ўзимиздаги газеталарда босилди, китобларга киритилди.

Барибир, Духновский каби итфеъллар қилмиши кўнглимнинг бир четида иштибоҳ бўлиб ётар эди...

Орадан бир-икки йил ўтгач, дилхиралик бирдан тарқаб кетди. Олис тоғ қишлоқларидан бирига борган эдим. Нотаниш бир киши уйига таклиф қилди. Мактаб ўқитувчиси экан. Бир пиёла чой ичиб кетмасам, қаттиқ ранжишини айтди. Турфа хил мевалар фарқ пишиб ётган кенг саҳнли ҳовлига киришимиз билан этак томондаги молхона девори тагида ётган, қулоқ-думи кесилган ит важоҳатли акиллаб қолди. Мезбон итга ҳайқирди: «Ёт, Духновский!», «Ўчир овозингни, Духновский!». Ит норози алфозда фингшиб, нари кетди.

Бейхтиёр кулиб юбордим... «Бунақа лақабни қаердан олдингиз?» десам, «Сизнинг китобингиздан», деди. Мезбоннинг айтишича, шу қишлоқнинг ўзида олти «Духновский» бор экан!

ШУКР ҚИЛГАН...

Бир синфдошим бор эди. Отаси «катта жой»да ишлар, бадавлат яшашарди. Маҳаллада биринчи бўлиб телевизор олишганди. Синфдошим яхши ўқирди. Еттинчи синфни битирган куни мотоциклли бўлди. Мақтабни олтин медаль билан тугатди.

Ииллар ўтди. Бир куни кўришиб қолдик.

— Ишлар қалай? — десам, зарда билан қўл силтади:

— Расво! Домлам ўлгудек мараз! Кандидатлик ишимни чўзиб ётибди.

Ииллар ўтди. Тағин кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Расво! Ўғлим кўп ичади. Кеча яп-янги машинани пачағини чиқариб келди!

Ииллар ўтди. Яна кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Расво! Қизимнинг турмуши нотинч. Қайнонаси ёмон. Судлашмоқчиман.

Ииллар ўтди. Синфдошим бетоб деб эшитдим. Шифохонага борсам, ранги бир ҳолатда ётибди.

— Ишлар қалай?

— Расво! Қанд касали деган палакат адои тамом қилди. Ўлиб-ўлмаيمان, тузалиб-тузалмайман!

Тавба деб гапирай-ку, фаришталар омин, деган эканми, узоққа бормади, бечора...

Яна бир синфдошим бор эди. Отаси урушдан яримжон бўлиб қайтган, тўкилиб кетай деб турган

кулбада туришарди. Яхши ўқирди. Лекин медалга «илинмади».

Ииллар ўтди. Бир куни кўришиб қолдик.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Мебель фабрикасида иш-
лаяпман. Кундузи дурадгорлик қиламан. Кечаси уч
кунда бир қоровулман. Яқинда велосипед олдим.

Ииллар ўтди. Тагин кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Ўғлим ўқишни бити-
риб, чет элга ишга кетди.

Ииллар ўтди. Яна кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Қизим фарзанд кўрди.
Неварамга бешик олишга кетяпман!

Ииллар ўтди. Синфдошим бетоб деб эшитдим.
Худди ўша, бошқа синфдошим ётган шифохонада
экан. Ранги бир ҳолатда.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Буйрак жиндай шамол-
лабди. Берган дардига шукр!

Яқинда уни тагин кўрдим.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Тўнғич неварамнинг бўйи
чўзилиб қолди. Худо хоҳласа, беш-олти йилда нева-
ра куёв кўраман. Тўйга борасан-а?!

ЙЎЛ БЎЙИДАГИ ДАРАХТ

Катта йўл бўйида дарахт ўсарди... Иттифоқо унинг тагига бир йўловчи келди. Кун иссиқ, йўловчи чарчаган эди. Дарахт соясида ўтириб дам олди...

Йўловчи очиққан эди. Қараса, дарахтда мевалар пишиб ётибди. У дарахтга чиқишга эринди: тош отди. Мевалар дув тўкилди. Йўловчи тўйгунича еди...

Манзил олис эди. Йўловчи дарахт шохини синдириб, таёқ ясади...

Кейин... заҳар танг қилиб қолди. Йўловчи дарахт панасига ўтди...

Сўнг... йўлига кетди...

Дарахт бошқа йўловчини кута бошлади...

Бу дарахтнинг номи — Яхшилик эди...

НЕЪМАТ

Аёллар! Йирлаб кўнглингизни бўшатишдек неъматни ато этгани учун Яратганга шукроналар қилинг!

«ЁЛҒОНЧИ» ҚОП

Бозор гавжум. Кекса деҳқоннинг сабзисига харидор бўлдим. Мушак сабзи. Нокдек ярақлаб турибди. Мендан олдин келган шляпали харидор савдолашгунча пойлаб турдим. Шляпали сабзини қопи билан оладиган, деҳқон нархни туширадиган бўлди.

— Манави қоп неча кило чиқади? — деди хари-

дор бўғзигача тўлдириб, устига сабзи барги солинган қопни кўрсатиб.

— Эллик кило болам, — деди дехқон.

— Харқалай тортиб кўрсакмикин? — деди харидор иккиланиброқ.

— Бемалол, болам, бемалол! — Дехқон раста бошига имо қилди. — Хов анави ерда катта торози бор. Аравачи болани чақирсанг, қопи билан олиб борасан. Бирпасда тортиб кўрасан.

Шундай бўлди. Харидор қопни темир аравага орттириб олиб кетди. Қайтиб келишгунча дехқон нос чекиб, пойлаб турди. Бир оздан кейин бола аравани судраб келди. Кетидан харидор ҳам етиб келди.

— Ота, — деди киссасини ковлаб, — қопингиз қирқбеш кило чиқди.

Дехқон гоҳ харидорга, гоҳ қопга ҳайрон бўлиб қаради. Чиндан ҳам қопнинг оғзи очилмаган, хатто сабзи барглари ҳам жойида эди.

Дехқон носини тупурди. Тирноқлари қорайиб кетган бармоқлари билан соқол-мўйловини артди. Кейин сабзи тўла қопни беозор шапатилади.

— Нега менга тухмат қиласан, ноинсоф қоп?! — деди бош чайқаб. — Оппоқ соқолим билан ёлғон гапираманми, эси паст қоп! Шунча йил меҳнат қилиб, бировнинг ҳақиға хиёнат қилганимни кўрганмидинг, нобакор қоп?! Эртамаатган ўз қўлим билан тортганимда эллик кило чиққандинг-ку, турган жойингда беш кило сабзини еб қўймагандирсан, ёлғончи қоп?!

...Пул санаётган шляпалининг ранги ўчди. Бир зум кўзини пирпиратиб турди-да, ўзини оломон орасига уриб, ғойиб бўлди.

— Болам, — деди дехқон анграйиб қолган аравакашга, — сабзини жойига опқўяқол, барака топкур. «Қоп» шунча мулзам бўлгани етар. Энди минбад ёлфон гапирмайди!

...Дехқоннинг тирноқлари қорайиб кетган қўлини маҳкам сикким келди...

БИР ДОНА ГУГУРТ

Унинг, кечаси туриб чекадиган одати бор эди. Харгалгидек, тунги соат учда уйғонди. Қараса, бир дона ҳам гугурт қолмабди. Аксига олиб, хотини қариндошларникига кетган... Уйда ҳамма нарса бору, оддий электр иситкич йўқ экан... Тамаки хумор қилиб, эрта-лабгача қийналиб чиқди. Иккита таёқни ишқалаб ўт чиқарадиган ёввойи қабилаларга хаваси келди...

Бу одам лазер қурилмасини яратган машҳур олим эди...

Инсон нақадар қудратли, инсон нақадар ожиз!

ҚАРЗ

Болам бемеҳр чиқди, нукул ўзининг болалари билан андармон деб, кўп ҳам ўкинманг. Балки, сизга адолатсизлик бўлиб туюлаётган нарсанинг ўзи адолат-

дир... Сиз ота-онангиздан олган қарзни болангизга берасиз. Болангиз — ўзининг боласига...

Ҳаёт занжири узилмаслиги керак-ку...

ҚИЗИЛИШТОН

Бола эдим... Куз эди... Сўрида дарс қилиб ётибман. Аммам бир бурчакда мудраб ўтирибди... Осмонда мезонлар учади. Қондек қизарган ток барглари оҳиста чайқалади. Урик хазонлари унсиз пирпираб тўкилади. Боғ томондан яккаш бир садо келади: «тук-тук-тук, тук-тук-тук». Ғашга тегеди. Хаёлингни қочиради... Охири бўлмади, аммамдан сўрадим:

— Нима, у, амма?

Аммам чўчиб, кўзини очди.

— Нимани сўрайсан, болам?

— Анави тўқиллаётганни-да, нима ўзи?

Аммам бир зум қулоқ солиб турди. Кейин носини тупуриб, жилмайди.

— Қизилиштон-ку!

— Нега ҳадеб тўқиллатади? Жонга тегди-ку?

— Унақа дема, болам, — деди аммам хўрсиниб. —

Худо уни шунга яратган, дарахтнинг қуртини еб тозалайди... — Узоқ жим қолди-да, кўшиб кўйди. —

Қанийди, Оллоҳ одамзоднинг кўнглидаги қуртларни тозалайдиган шундоқ жонивор яратса. Ҳамма жаннатга тушармиди...

ОМОНАТГА — ХИЁНАТ

Умр Тангрининг одамзодга ўлчаб берган омонатидир. Биз эса кўпинча, уни беҳуда ўтказиб, омонатга хиёнат қиламиз.

«ТУТИНГАН» ЎФИЛ

(Бир дўстимнинг иқрори)

Амал курсисида ўтирганингда ким энг кўп товонингни яласа, курсидан тушганингда ўша биринчи бўлиб, сендан юз ўгиради, деганлари қанчалик тўғри эканига ўзим ишонч ҳосил қилдим.

Бир қадрдоним бор эди. Кун ора кўнғироқ қилиб, ҳафтада келиб турар, шифохонага тушиб қолсам, «овора бўлманг», дейишимга қарамай ҳаммадан аввал етиб борар, таътил пайтида Ўзбекистоннинг қайси бурчагида дам олмай, топиб борар, «бир чўқимгина» ош қилмаса, кўнгли жойига тушмас эди... Буниси ҳам майли, икки гапнинг бирида «мен сизни отам деганман, сиз менинг отамсиз», деб, Худони ўртага солиб қасам ичарди...

Мансабим жиндай ўзгарган эди, «боламни» йўқотиб қўйдим. Суриштирсам бошқа ота излаб юрган экан...

ЁВВОЙИЛАР

Мўғуллар Мовароуннаҳрни босиб, қирғин қилганида бир аёл тирик қолиш йўлини топибди. Босқинчига айтибди:

— Мен баҳоси ярим жаҳонга тенг бир гавҳарни ютиб юборганман. Мени ўлдирмай, уч-тўрт кун сабр қилсанг...

Шунда мўғуллар ўша қишлоқдаги ҳамма хотинларнинг қоринини ёриб, гавҳар излаган экан...

Шўрлик юртим! Не балолар кечмади бошингдан!

ҲИММАТНИ ҚАРАНГ!

Тарихчиларнинг ёзишича, «оқпошшо» Александр Иккинчи олий ҳазратлари кўп адолатпеша бўлган эканлар.

Черняев айти саратонда Тошкентни қарийб икки ой сувсиз қолдириб қамал қилганини, шаҳарга бостириб киргач, мункилаган кампирлару, бешикдаги гўдакча аёвсиз қирганини эшитиб, подшои олам қаттиқ ранжибдилар. Шу қадар хафа бўлибдиларки, Черняевни капитанлик унвонидан маҳрум қилиб... генерал унвонини берибдилар. Банди бриллиант билан жилоланган олтин қилич ҳадя қилибдилар...

Бир «бечора»ни «жазолаш» бўлса, шунчалик бўлади-да!!

«ТҮЙЧИБОЙ»

Тўйчибой тўй қиладиган бўлди: суннат тўй...

«Сабзи тўғрар»га келган маҳалла оқсоқоллари «юз кило гуруч дамлаш шартми, ўзингизни қийнамай қўя қолинг», деган эди, астойдил ҳафа бўлди:

— Нима, мен одаммасманми? Ўзимга яраша орзу-ҳавасим бор, улфатларим бор... Мен ҳам юртнинг ошини еганман...

...Шундай бўлди... Юз кило эмас, юз йигирма кило ош дамланди...

Тонг отмасдан ҳофизлар хониш қилди... Гурас-гурас одамлар келди...

Тўйчибой «юз йигирма кило ошнинг тагида бир қапир қолмаганини» гапириб юрди...

...Икки ҳафталардан кейин уйда қий-чув бўлиб қолди. Ўзи бақирган, хотини додлаган...

Харқалай, қўшни... Чиқдим.

Қарасам, Тўйчибой ток сўри тагида турибди. Кўзлари бежо.

Нукул бир гапни такрорлайди: «Ўзимни ўлдирсам қутуламанми? Ўлиб кетсам қутуламанми, санлардан?!»

Янга нарироқда шумшайиб турибди.

— Тўй қиламан деб бўғзимгача қарзга ботдим! — деди қўшним чинқириб. — Мени хонавайрон қилмоқчимисан?!.. Ўзимни ўлдириб қўя қолай!..

Янга мени кўриб бир қадар таскин топди, шекилли эрини юпатди:

— Кўйинг, дадаси, ўзингизни босинг... — Кейин айвон томонга қараб мушт дўлайтирди. — Сан, қиз ўлгурга қачон ақл киради-а?! Ман буни нонга чиқарсам, китоб обкебди!.. Хаҳ, ўша санга китоб ўқишни буюрган ўқитувчингнинг уйига ўт тушсин! Саккиз юз сўмгаям китоб оладими, жувонмарг?! Китоб санга ош билан нон бўлармиди, ер ютгур!

...Кўшнимнинг еттинчими, саккизинчими синфда ўқийдиган қизига энди кўзим тушди.

Кизалоқ айвон устунига суяниб турар, кафти билан юзини тўсганча, унсиз, ўкиниб-ўкиниб йиғлар эди...

Индамай, чиқиб кетдим.

...Ростини айтсам, умримда биринчи марта... ўзбек бўлганимга уялдим...

ТАОМИЛ

Ўзбекнинг ғалати таомиллари бор. Марҳумни тупроққа топширгандан сўнг қабристонга келган аҳли жамоадан сўрайдилар:

— Фалончи қандай одам эди?

Ўтганларни ёмон отлиқ қилиш — гуноҳ. Макташ керак. Жиллақурса, бирон фазилатини айтиш керак...

Умрида бировга яхшилик қилмаган, аксинча, ҳам-манинг дилини оғритган баттол бир одам бандаликни бажо келтирибди.

Одатдаги савол ўртага тушибди.

— Фалончи қандай одам эди?

Ҳеч кимдан садо чиқмабди. Савол тагин такрор-
ланибди:

— Биродарлар, фалончи қанақа одам эди?

Яна узоқ сукунат чўкибди. Ниҳоят шу маҳаллада
яшайдиган тиш дўхтири ўртага чиқибди.

— Ҳамма тишлари бутун эди, — дебди...

...Ўзбекнинг галати таомиллари бор... Ўзбекнинг
галати донишмандлиги бор...

ЗАҲАР СОЛМОҚ...

Америка қитъасидаги ўта заҳарли чинқироқ илон
судралиб юрганида думи «шақир-шуқир» қилиб тура-
ди... Шунинг узиб ташланган боши ҳам одамни чақиб
ўлдириши мумкин экан...

Илон-ку, ўз номи билан — илон. Ўзи ўлганидан
кейин ҳам одамлар ҳаётини заҳарлаётган кимсалар
йўқми, бу дунёда?!

ДАРДИ — БЕДАВО

Меҳрга бемеҳролик билан жавоб бериш инсоннинг
абადий касаллигидир.

ГУЛДОН ВА ТОШ

Биллур гулдон билан тош тўқнашса, тошга боло-
ям урмайди, гулдон синади. Негаки, гулдон бағрида
гул бор.

Яхши билан ёмон тўқнашса, ёмонга балоям урмайди, яхшининг дили вайрон бўлади. Негаки, яхшининг қалбида эзгулик бор...

ФИЛДИРАК

Филдиракнинг яратилиши дунёдаги энг катта кашфиёт бўлган. Аммо филдиракни кашф қилган одам уни тўхтатиш, «тормозлаш» йўлини ўйламаган бўлиши мумкин эмас!

Устоз Озод Шарафиддинов «шунчаки», «кези келганда» айтган бир гап тагида теран маъно борлигини кейинроқ тушундим. Филдирак-ку, инсоннинг оғирини енгил, узоғини яқин қилди. Лекин думалаб кетаётган филдиракни тўхтатишнинг ҳеч иложи бўлмаса, қандай фожиалар рўй беришини тасаввур қилиб кўринг!

Сўнг тагин бир гап эсимга тушди. Мактабда бирга ўқиган учувчи дўстимдан «Самолёт бошқаришда энг қийин нима?» деб сўраганимда «қўниш», деган эди...

Бас, маълум бўлдики, ҳатто энг эзгуишни ҳам аввал оқибатини ўйлаб, кейин қилиш керак экан...

ТУЯ ВА ЭШАК

Тўртинчи «А» синфда ўқирдим. Ғалати ўқитувчимиз бор эди. Ўзи найнов. Бўйни узун. Ҳар қадам босганида боши лиқиллайди. Туянинг ўзи... Шўхлик қилсак, койимайди, фақат «Ҳа, болажон-а, болажон!» деб хўрсиниб қўяди. Унга сайин биз баттар тўполон

қиламиз... Аммо кўзларини ярим юмиб шеър ўқиганида синфимиз жим бўлиб қолади... Ўша шеърларнинг баъзи сатрлари чала-ярим эсимда қолган. «Ҳақиқатни кўрганларнинг кўзи кўрдир, ҳақиқатни тинглаганнинг қулоғи қар...»

Кунлардан бирида ўқитувчимиз дарсга кирмади. Эртасига ҳам... Индинига ҳам...

Қизиқ, биз уни соғина бошладик.

Бир ҳафтадан кейин янги муаллим келди. Тўртинчи «Б»нинг муаллими. «Кителли» муаллим. Кўриниши шу қадар кўрккули эдики, ҳамма пилдирпис бўлиб қолди. Орамиздаги дадилроқ бола «Ўзимизнинг муаллим қани?» деб сўраган эди, «кителли» муаллим сапчиб ўрнидан турди.

— Шоир маълимнинг Магаданда! — деди қўлини паҳса қилиб. — У — маълим эмас. Халқ душмани! Антисовет шоирларнинг шиғирини ўқиган! Мутаассиб! Диндор! Маълимнингни соғинган бўлсанг, отангга айт: иккалангни маълимнингни олдига жўнатамиз!

...Кейин бир-биридан ваҳимали гаплар тарқалди. «Шоир-ўқитувчи халқ душмани экан. Янги маълим тегишли жойга ёзиб берибди...»

«Кителли» муаллим яна анча йил дарс берди. Аммо бирон марта «шиғир» ўқимади...

Орадан кўп йиллар ўтди. Наврўз байрами бўлаётган эди. Бир маҳал микрофонда таниш, виқорли овоз жаранглаб қолди:

— Биродарлар! Яратган Эгамга шукроналар қи-

линг! Асрий анъаналаримиз тикланди. Наврӯз — халқ байрами. Ҳаммамизнинг байрамимиз!

...Қарасам, ўзимизнинг «кителли» муаллим. Деярли ўзгармабди. Ҳамон тетик. Ҳамон виқорли... Фақат эғнида жигарранг кител эмас, тўн. Бошида дўпи...

«Кителли» муаллимнинг гапига маҳлиё бўлиб, рўпарамда ўтирган қарияга эътибор бермабман.

Бир маҳал қариянинг ўзи гап бошлаб қолди:

— Сиз мени танимайсиз. Мен сизнинг китобларингизни ўқийман, болажон!

«Болажон» дегани қалбимда қандайдир соғинч туйғуларни уйғотгандек бўлди. Покиза кийимли, қадди букук қарияга синчиклаб тикилдим.

— Сиз...

— Ҳа-да! — деди қария мулойим кулиб. — Мен ўша «шоир» ўқитувчингизман... Хурсандман, болажон, ёзганларингиздан хурсандман.

...Агар микрофонда «кителли» муаллим ваъзини чўзмаса, бошқа мавзуга кўчган бўлармидик...

— Домла, — дедим қарияга. — Манавилар ҳамон ваъзхонлик қилиб ётибди. Ахир сиз...

— Начора, — деди қария хотиржам алпозда. — Эшак қачон хоҳласа, қаерда хоҳласа, ханграйверади, болажон... Менинг ҳеч кимга хусуматим йўқ... — Бир зум ўйланиб турди-да, синиқ жилмайди. — Бир хангомани айтиб берайми?.. Эсини еб қўйган чолни маъзур тутасиз. Бу гапларни китобдан ўқиганмидим,

ё эллик иккинчи йили «у ёкка» жўнатишганида этапда эшитганмидим, эсимда йўқ. Аммо маъноси бундай.

Қадим замонда бир сарбон бўлган экан. Кўп юртларга борибди. Кўп азият чекибди. Ёшани яшаб, ошини ошаб, вақти-қазоси етганини сезибди. Болачақалари, қариндош-уруғлари билан рози-ризолик тилашибди. «Мендан розимисизлар?» дебди. «Мингдан-минг розимиз», дейишибди.

Ногаҳон яна бир қадрдони сарбоннинг эсига тушибди. Қирқ йил хизматини қилган туяси бор экан. Шу билан ҳам видолашадиган бўпти.

«Вақти келса, керагидан ортиқ юк ордим, вақти келса, сувсиз қолдинг, оч қолдинг, мендан розимисан?» — деб сўрабди туядан.

«Розиман, — дебди туя. — Тўғри, юк ҳам ординг, сувсиз ҳам қолдирдинг. Нимаики қилсанг, қарвон манзилга беҳатар етсин, деб қилдинг... Аммо бир марта сендан қаттиқ дилим оғриган. Бир гал менинг жиловимни эшакнинг думига боғлаб қўйгансан... Ушанда эшак тупроқ чангитгани етмагандек бир-икки марта тумшуғимга тепди... Сен бўлса, кулиб томоша қилдинг...»

Қария жимиб қолди. Тағин синиқ жилмайди.

— Яхши сарбон юк ортадиган туясини эшакка тептириб қўймайди...

Микрофонда эса ҳамон «кителли» муаллим нутқ ирод этар эди:

— Мана, Худога шукур, динимиз тикланди. Маҳалламизда мачит қуриляпти. Иймонли бўлайлик. Ут балосидан, сув балосидан, тухмат балосидан асра-син...

Қаердадир эшак ҳангради. Узоқ, кучаниб ҳангради...

ЖАВОБСИЗ САВОЛ

Бу телба дунёда жавобсиз саволлар кўп. Бироқ «айбим нима?» деган сўроққа жавоб тополмаслик — ўта адолатсизликдир!

САҲНА ВА ҲАЁТ

Саҳнадаги ўйин ҳаётдаги «ўйинлар» олдида ўйин-чоқдир!

ЁМОН КАСАЛ — ЮҚУМЛИ

Фаришта шайтонга айланиши мумкинми-йўқми, билмадим-ку, аммо шайтон асло фариштага айланмайди!

АБАДИЙ ЖУМБОҚ

Аёл — шундай жумбоқлар китобики, ҳали ҳеч ким уни охиригача ўқий олган эмас.

ТУҒРИ СЎЗ

Ривоят қилишларича, қадим замонда бир подшоҳнинг иккита вазири бор экан. Бири бошига қилич келса ҳам ҳақиқатни айтадиган тўғрисўз экан. Иккинчиси эса тилёғлама, мунофиқ одам экан.

Кунлардан бирида подшо туш кўрса, битта бармоғи узилиб тушганмиш. Таъби хира бўлиб уйғонибди. Иккала вазирини чақириб, кўрган тушининг таъбирини сўрабди.

— Шохим,— дебди биринчи вазир.— Аввало, кўрган тушингиз яхшиликка бўлсин. Худо хоҳласа шундай бўлади ҳам. Башарти муътабар бармоғингизга бирон шикаст етган тақдирда ҳам шукрона қилмоқ керак бўлади. Негаки Оллоҳнинг хоҳишисиз бандасининг бир тола сочи ҳам тўкилмайди...

Табиийки, бу «совуқ» гап подшога ёқмабди.

— Сен нима дейсан? — деб сўрабди иккинчи вазирдан.

Иккинчи вазир ўз муҳолифини йўқотиш фурсати етганини тушуниб, қувониб кетибди.

— Олампаноҳ! — дебди таъзим қилиб. — Муборак бўлсин, кўп хосиятли туш кўрибсиз! Муътабар тушингизнинг таъбири шуки, яқин орада бирон итингизми, отингизми, хизматкорингизми ўлади. Сизнинг азиз жонингиз асло азият чекмайди... Аммо манавининг гапи мени ҳайрон қолдирди, — дебди биринчи вазирга қараб. — Қачон қараса, сизга ёмонликни раво кўради!

Подшо дарғазаб бўлиб, биринчи вазирни олис ерга бадарға қилиб юборибди. Буни қарангки, орадан кўп ўтмай қиличини қинидан суғураётганда эҳтиётсизлик қилиб чап қўлининг жимжилоғини кесиб олибди. Қилич ўткир экан, жимжилоғи узилиб тушибди.

— Кўрдингизми, олампаноҳ — дебди иккинчи вазир. — Анави баттол қора ниятига етди. Худди шуни башорат қилган эди!

Подшо биринчи вазирни топтириб келиб, зиндон-банд қилибди.

Орадан тагин анча фурсат ўтиб, подшоҳ аъёнлари билан шикорга чиқибди. Катта ўрмон четида чиройли бир оҳуга дуч келибдилар. Шоҳ кийик ортидан от солибди. Бошқалар унга эргашибди. Оҳу эса елдек учиб, ўрмон оралаб кетибди. Овчилар ҳам кетидан қувиб бораверибдилар. Охири подшо билан иккинчи вазирдан бошқа ҳамма орқада қолиб кетибди. Шоҳ билан вазир қуёш ботгунча оҳу кетидан от елдириб, ўрмонда адашиб қолибдилар. Қоронғи тушибди. Сўнг тўлин ой чиқиб, атроф ёришибди. Бундай қарашса, ҳар тарафдан ярим яланғоч, найза кўтарганлар ўраб олганмиш. Булар ёввойи қабила бўлиб, ой тўлган кеча ким ўрмонга биринчи бўлиб кирса, қурбонлик қиладиган одати бор экан.

— Манавининг оти биринчи бўлиб кирди, — дебди ёввойилардан бири подшони кўрсатиб.

— Сўйинглар! — деб амр қилибди қабила бошлиғи. Ёввойилар подшога ташланган пайти биттаси тўхтатиб қолибди.

— Буни қурбонлик қилиб бўлмайди, — дебди қабила бошлиғига. — Нуқсонни бор экан!

— Қанақа нуқсон? — деб сўрабди қабила бошлиғи.

— Битта бармоғи йўқ экан!

Қабила удумига кўра «қурбонлик»нинг тўрт мучаси соғ бўлиши шарт экан.

— Бўлмаса, унисини сўйинглар! — дебди бошлиқ.

Шундай қилиб, ёввойилар иккинчи вазирни ўлдириб, эртасига подшони ўрмондан чиқариб юборибдилар...

Подшо саройига қайтиши билан биринчи вазирни озод қилиб, хузурига чорлабди. Бўлган воқеани айтиб, бунинг остида қандай саноат борлигини сўрабди.

— Шоҳим, — дебди биринчи вазир. — Ҳаммаси Оллоҳнинг иродасига боғлиқ, мабодо бармоғингиз шикастланса ҳам шукрона қилмоқ керак, деганим бежиз эмас эди. Бармоғингиз кесилгани Сизнинг жонингизни асраб қолди. Тўғри сўз айтганим эса менинг жонимга оро кирди. Бармоғингиз кесилгач мени зиндонга солмасангиз, овга иккинчи вазир билан эмас, мен билан борардингиз. Унда ёввойилар мени ўлдирган бўларди. Кўрдингизми шоҳим, нимаики бўлмасин, Худога шукрона қилмоқ керак!

КОСОВ

Косовнинг юмуши оғир эмас. Вақти-вақти билан ўчоқни чуқулаб, оловни «тезлатиб» турса бас. Бир

дарахтда ўсган биродарларини куйдираётганига ачинмайди. Ўзи ёнмаганига хурсанд.

Шунақа-ку, косов ҳадеб ўчоққа кириб-чиқаверганидан кейин қораяди. Қўлни кир қила бошлайди. Учи секин-секин ёниб, калталашади. Қўлни куйдиради...

Шунда унинг ўзини оловга улоқтириб юбордилар.

НУРНИНГ БАҲОСИ ҚАНЧА?

Бозорнинг «хунари» — сотиш ва олиш, олиш ва сотиш. Бозорнинг «пайғамбари» ҳам, «авлиёси» ҳам — пул! «Бозор — шайтоннинг айвони», деган гап бор. Айтинг-чи, қуёш нурини сотиш мумкинми? Сотиб олиш-чи? Агар сотилса нурни қайси тарозида тортиш керак? Меҳонинг баҳоси қанча? Номуснинг-чи? Орнинг-чи? Виждон қайси бозорда қанчадан сотилади? Иймон-чи?!

... «Бозор» деган тушунча билан «маънавият» деган тушунча бир кўчадан юриши қийин экан...

КЎЗ ЗИНОСИ

Шариатда «кўз зиноси» деган тушунча бор. Номаҳрам эркак бировнинг аёли, опаси ёки синглисига ёмон назар билан қараса, шунинг ўзи зино саналади.

Шунақа-ку, аёл ёки бўй етган қизнинг пастки этаги тиззасидан икки қарич баландда, юқори этаги эса (узр, одам айтишга ҳам ийманади) киндигидан бир

қарич тепада бўлса, бу ҳам етмагандек, киндигига тилла зирак тақиб юрса, кўча-кўйда нечта номаҳрам «кўз зино»сига ботаркин? У ёғини сўрасангиз, ўша қиз ёки жувоннинг ярим яланғоч кийинишдан муроди нима? Қанақасига айлантирганда ҳам бегона эркакларни «жалб қилиш» эмасми? Номаҳрамларни зинога чорлашнинг ўзи ҳам зино шекилли?!

Аёлни — аёл десак, кейинги пайтда «Худо урган» баъзи эркакларни кўриб, ёқа ушлайсиз. Почаси тиззасидан баланд иштон (ҳатто «шортик» ҳам эмас, айнан иштон) кийиб, кўчада юриш, метрога тушиш, автобусга чиқишга бало борми? Ўзини ҳурмат қилдиган аёл рўпарасида жун босган болдирини намойиш қилиб ўтирган эркакни кўриб кўзини қаерга яришини билмай қолади-ку! Нима қилсин, аёл шўрлик?!

Таъна эмас, тавба деб гапирайлик. Ҳаммамизнинг ҳам бола-чақамиз, невараларимиз бор. Эҳтимол янги «мода» дегани шудир? Эҳтимол бизлар «консерватор»дирмиз. Аммо жамоат жойида юришнинг ўзгармас қоидалари бўлади, чоғи? Ҳаммомдами, пляждами юрганнинг йўқ-ку, барака топгур! Ҳатто одамхўр ёввойилар ҳам «нозик» жойларини пана қилиб юрган-ку! Алҳазар!

ХАЗИНА

Ақл — шундай хазинаки, қанча кўп ишлатсангиз, шунча тўлишиб бораверади.

ИЛОҲИЙ КУЧ

Севги — илоҳий куч. Қалбида муҳаббат туйғуси бор одам разиллик қилмайди.

НИСБИЙЛИК

Олам шу қадар кенгки, хаёлан ҳам қамраб ололмайсан.

Олам шу қадар торки, олган нафасинг акс-садо беради...

«ЯХШИГА КУН ЙЎҚ...»

Халқимиз: «Яхшига кун йўқ, ёмонга ўлим», дейди. Ҳақ, гап! Ёмонлар яхшиларни ўлдириб, уларнинг умрини ҳам ўзиникига қўшиб олади. Шунинг учун узоқ яшайди.

ХОТИРА

Яхшилиқни эслаб, ёмонлиқни унутадиганлардан кўра, яхшилиқни унутиб, ёмонлиқни эслаб юрадиганлар, афсуски, кўпроқ.

ЧОҲ ҚАЗИГАН...

Бировга чоҳ қазиган одам ўзи йиқилади. Ўша чуқурга бўлмаса бошқасига. Бугун бўлмаса, эртага...

Ўтдим. Ҳатто қадамимни санаб ҳам кўрдим. Роса эллик икки қадам чиқди.

Сертабассум қиздан бояги дорини кўрсатишни илтимос қилдим. Қарасам, иккаласи бир хил.

— Неча сўм эди? — дедим ўсмоқчилаб.

Қиз боягидан ҳам майинроқ кулимсиради:

— Уч минг бир юз.

— Аллергиянинг дорисими?

— Ҳа.

— Буниси-чи? — дедим нариги аптекадан олган дорини кўрсатиб.

Қизалоқ иккала дорини эринмай солиштириб кўрди.

— Буям шу.

— Нега бўлмаса, бошқа жойда бир минг тўрт юз сўм, сизларда уч минг бир юз?

— Бу — «импортний» дори, амаки, — деди қиз тушунтириб. — Польшадан келган.

— Буниси-чи?

— Буям «Польский».

— Нима, бошқалар «Польский» дорини эшак аравага ортиб келган-у, сизлар «космический корабл»-да келтирганмисизлар?

Овозим баландлаб кетди шекилли, ичкаридан башанг кийинган йигит чиқди.

— Нима гап, акахон?

Ҳаммасини бир бошдан айтиб бердим. Йигит гапимни диққат билан тинглади. Кейин овозини пастлатиб сўради:

— Қайси аптекадан олдингиз, акахон?

Хунобим ошди.

— Айтсам нима қилардингиз, «оптовой» олиб келиб, икки ҳисса қимматига сотмоқчимисиз?

— Гап ундамас, ака, — деди йигит тушунтириб. — Аптекамик хусусий дорихона. Бозор иқтисоди дегани шу-да! Нарх-наво ҳамма ерда бир хил бўлсин, деган замонлар ўтиб кетди, акахон!

— Хой, барака топкур! — дедим йиғламоқдан бери бўлиб. — Ахир бу дори-ку, тилла эмас-ку! Олтин-фуруш бир тиллани ўн тиллага сотиб бир ҳисса гуноҳга ботса, бир сўмлик дорини икки сўмга сотган одам ўн ҳисса гуноҳга ботади-ку! Тиллани бойиш учун оладилар. Дорини тирик қолиш учун олади-ку! Гуноҳга ботишдан қўрқмайсизларми?!

Тўғриси айтсам, йигитчада инсоф бор экан.

— Одамни қийнаманг, ака! — деди ерга қараб. — Нима қилайлик, бизниям «точкаларимиз» бор. Харажатимиз бор. Акахонларимиз бор...

Индамай чиқиб кетдим...

КАМТАРГА... ЗАВОЛ

Гулшан гўзал эди. Гуллар турфа хил эди. Айниқса, биттаси... Хусни шу қадар ўткир, ҳиди шу қадар анвойи эдики... Гулларнинг бири унга ҳавас билан, бири ҳасад билан қарарди...

Антиқа гул «камтарга — камол» деган ақидага

амал қилар, бошқалардек ўзини кўз-кўз қилмас, бир чеккада бошини қуйи солиб турарди...

Кунларнинг бирида боғбон гулзор оралади. Хамма гуллар «манаман» деб турибди. Антиқа гулнинг эса боши эгик...

Боғбон уни сўлиб қолган гумон қилди-ю, суғуриб ташлади. Гулзор антиқа гулдан жудо бўлди...

У камтар эди.

Боғбон эса нодон эди...

ТҶРТ ТОИФА

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган дўст — шунчаки дўст.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида ғойиб бўладиган дўст — дўст эмас.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида хиёнат қиладиган дўст — душман.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қувмайдиган, бошингга булут келганида изингдан қолмайдиган дўст — ҳақиқий дўст.

СУКУТ

Ўзининг донолигини кўрсатиш учун гапирадиган одамдан ўзининг нодонлигини яшириш учун сукут сақлайдиган одам ақлироқдир.

БУЮК ВОҶЕА

Мен учун йигирманчи асрнинг энг буюк воқеаси иккита: бири инсон қадамининг Ойга етгани. Бири — Ватанимнинг Мустақил бўлгани. Иккаласи ҳам асрий орзулар эди...

ТИШ ВА ТИЛ

Гоҳо ўттиз иккита тиш битта тилга соқчилик қилолмайди-да, бош балога қолади.

ТОЛХИВИЧ

Ҳали мактабга бормасдим. Баҳор эди... Акаларим ўқишда, укам бешикда... Зерикиб кетдим. Уйимиз рўпарасидаги самбиттолдан хивич кесиб олиб, ҳуштак яшашга тушдим.

Ҳарчанд уринмай, тол пўстини ажратиш қўлимдан келмади. Алам қилди. Толхивич билан ерни савалашга тушдим. Шунинг устига саватда зорора нон кўтариб, ошхонадан онам чиқиб келди.

— Нима қилаяпсан? — деди кўрқиб. — Ерни нега урасан, аҳмоқ? Қара, ҳар урганинда «ўл-ўл», дейпти. Ташла, хивичингни!

Ҳеч балога тушунмадим. Толхивични баланд кўтариб, ерни баттар савалай бошладим.

Шунда... толхивични ҳар урганимда «ўл-ўл!» деган садони аниқ эшитдим! Толхивич қўлимдан тушиб кетди...

...Ишонмасангиз, сиз ҳам толхивич билан ерни савалаб кўринг...

«ПОДШОҲИ ОЛАМ»

Дам олиб ётсам, айвон томондан икки яшар неварамнинг овози келди.

— Опажон, «оҳ» бейинг...

— Йўқ, — деди аяси. — Ўзи тилинг ўйилиб ётибди, Шоҳруҳжон...

— Адажо-о-н...

Адаси ҳам кўнмади... Ўша томондан дўп-дўп қадам товуши эшитилди. Ётоқ эшиги гийқиллаб очилди. Биламанки, ота-онасидан ундирилмаган конфетни мендан сўрайди. Ухлаган киши бўлиб, кўзимни юмиб олдим. Пилдираб, ёнимга келди.

— Дадо-о-ов...

Индамай ётавердим. Елкамга туртди.

— Дадажо-о-он, «оҳ»!

Кўзимни очмай, чукур-чукур нафас ола бошладим. Яна туртди.

— Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг...

Осон қутулиш ниятида хуррак тортдим.

Шунда... шарақ этиб, юзимга тарсаки тушди!

Кўзим очилиб кетди. Қарасам, жавдираб турибди.

— Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг!

...Кўтариб бағримга босдим.

— Бош устига, «подшоҳи олам!». Сизнинг ҳукмингиз — вожиб!

Ота-онасининг хай-хайлашига қарамай, қўлига бир ҳовуч конфет тутқаздим.

КИМ КУЧЛИ?

— Аёл кучлими, эркакми?

— Аёл кучли! Хотин кишининг макри қирқ туяга юк бўлади.

— Эркак кучлими, аёлми?

— Эркак кучли! Қирқ туянинг юкини елкасига ортиб олади-да, чопқиллаб кетаверади!

АҲМОҚҚА ҚОНУН ЙЎҚ

Ҳар қандай доноликнинг чеки бўлади. Нодонлик эса чегара билмайди. Дунёда донолардан кўра нодонлар кўплиги шундан бўлса керак.

ИЛДИЗ

Нукул ўтмишидан нолийдиган одам келажагини барбод қилиши мумкин. Ўз илдизини инкор қилган дарахт қуриб қолади.

ЎЛЧОВ

Умр ўлчови ёлғиз Оллоҳга, мазмуни эса кўп жиҳатдан инсоннинг ўзига боғлиқ.

БОЛАЛИК ВА КЕКСАЛИК

Болаликда дунё кенгу кийим тор.
Кексайганда кийим кенгу дунё тор...

ОДОБ

Фарзандга осон тутманг. Отанинг юзига тик қаролмайди.

Отага осон тутманг. Фарзандига дардини айтолмайди.

ДЕҲҚОН ВА МУАЛЛИМ

Деҳқон ерга нобоп уруф сепса, аччиқ «ҳосили»ни бир ўзи «ўриб олади». Ўша йили.

Ўқитувчи боланинг қалбига нобоп уруф сепса, аччиқ «ҳосили»ни бутун жамият ўриб олади. Иигирма йилдан кейин...

Муаллим моддий бойлик яратмайди, дейдиганлар жамиятни ичидан портлатувчи бомбадир!

НОУМИД — ШАЙТОН

Адолатпешалиги учун Анушервон одил деб ном олган подшо сарой аъёнлари билан сафарга чиқибди. Қарашса, бир жойда мункиллаб қолган чол кўчат ўтқазаётганмиш.

— Бу ниманинг кўчати? — деб сўрабди подшо.

— Ёнғоқнинг кўчати, шоҳим, — дебди чол.

— Ўзинг неча ёшга чиқдинг? — сўрабди подшо.

— Худо хоҳласа шу кузакда юз ёшга тўламан, — дебди чол.

Анушервон одил кулибди.

— Юз ёшга чиқибсан. Эккан ёнғоғинг қачон ҳосилга кирадию, қачон мевасидан баҳраманд бўласан?

— Шоҳим, — дебди чол, — ноумид — шайтон! Худо хоҳласа, ёнғоғимнинг мевасидан албатта баҳраманд бўламан! Мабодо мен баҳраманд бўлмасам, болачакам баҳраманд бўлар. Башарти улар ҳам баҳраманд бўлмаса, неварачевараларим бўлар. Борингики, улар ҳам баҳраманд бўлмаса, шу йўлдан ўтганкетганлар баҳраманд бўлар... Ноумид — шайтон, шоҳим, ноумид — шайтон!

Чолнинг гапига қойил қолган подшо қарияга бир ҳамён олтин беришни буюрибди.

— Кўрдингизми, шоҳим, — дебди чол ҳамённи қўйнига солиб. — Ёнғоғим экишим билан ҳосил берди!

Бу гап подшога янаям маъқул тушибди. Чолга тагин бир ҳамён тилла берибдилар.

— Ана, шоҳим, — дебди чол иккинчи ҳамённи ҳам олиб. — Ҳамманинг дарахти йилда бир марта ҳосил берса, меники икки марта берди. Ноумид — шайтон!

Подшоҳ чолга тагин бир ҳамён тилла берибдида, кула-кула мулозимларига буюрибди:

— Кетдик! Бирпас ҳаялласак, бу чол бутун ҳазинани қоқиб оладиган кўринади!

АЗОБ

Эркак учун сўқабаш қолиш, аёл учун эътибор-
сиз қолишдан ортиқ азоб йўқ!

ТАБАҚАЛАШУВ

Камбағалга осон тутманг. Рўзгор ташвишини ўй-
лаб, кечалари ўйқуси қочиб кетади.

Бойга ҳам осон тутманг. Давлатини янаям кўпай-
тиришни ўйлаб кечалари ўйқуси қочиб кетади...

Албатта, беш қўл барабар эмас. Тангри бировнинг
зуваласини каттароқ, бировникини кичикроқ узиши
мумкин. Қолаверса, ота мерос, ишбилармонлик, ғай-
рат, омад, ақлни ишлатиш деган гаплар ҳам бор.
Аммо бу — бойларнинг ҳаммаси доною, камбағаллар
қаторасига нодон, танбал, нўноқ дегани эмас. Кам-
бағаллар орасида меҳнатдан боши чиқмайдиган, ҳа-
лол, илмли, зиёли, маънавияти бой инсонлар кўп.

Камбағал янаям қашшоқлашиб кетаверсаю, биров
ҳолинг нима кечди, демаса, бой янаям бойиб кетавер-
са-да, ажойиб кунларнинг бирида камбағал қўшнисининг
ўйини сотиб олмақчилиги, бузиб ташлаб, ўрнига
«кичикроқ хусусий гастиниса» қуриш нияти борли-
гини шама қилса, Бедил ҳазратлари кўп асрлар аввал
ёзган байт ҳақиқатга айланиши мумкин.

«Кисаи ҳеж кас надид пури,

То накард ихтиёри кисса бури...»

Яъни:

«Хеч ким ўз киссасин тўлдирма олмас,
Ўзга киссасига токи қўл солмас...»

Бундай пайтда камбағалнинг хаёлига «қўшни шунча давлати камлик қилгандек, энди менинг кулбамга ҳам кўз олайтираяпти, киндик қоним тўкилган ота масканимни бузиб ўрнига хусусий меҳмонхона қуриб, пул ишламоқчи», деган ўй келиши табиий. Камбағалнинг ғурури бойникидан камроқ бўлади, деган одам адашади. Бу фикр бошқа саволни етаклаб келиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмас. «Шошма, бой қўшним шунча давлатни қаердан топаяпти, менга ўхшаганларнинг ҳисобига эмасми?» Бу мулоҳазада қанчалик жон бор, қанчалик йўқ, айтиш қийин. Аммо саволнинг ўзи жуда қалтис...

«Бойга инсоф, камбағалга тўзим берсин» деган гап бежиз айтилмаган... Астаъфириллоҳ!

СЕВГИ НИМА?

Инсоният пайдо бўптики, шу савол устида бош қотиради. Аммо жавоб тополмайди. Агар инсон севгининг барча сир-асрорларини билганида эди, унинг модели — қолипни яратган бўларди. Севги ҳеч қандай қолипга сифмагани учун ҳам сирли ва абадийдир...

БИРОВГА ҚОЛГАН КУНИНГ

Виждонли инсон учун «Шу менинг мушкулимни осон қилармикин?» деб, бировнинг кўзига термилишдан ортиқ азоб йўқ.

Виждонли инсон учун кўзига термилиб турган одамнинг мушқулини осон қилишдан ортиқ роҳат йўқ.

МУВОЗАНАТ

Дунёда яхшилар ёмонлардан кўпроқ бўлмаса, одамлар аллақачон бир-бирини еб битирган бўлур эди...

ҚОНУН

Дарё қирғоғи иккита бўлиши бежиз эмас. Унги қирғоқ қуласа ҳам, чап қирғоқ қуласа ҳам тошқин бўлиб, офат рўй беради.

Қонуннинг қирғоғи иккита бўлиши ҳам бежизмас. Бири — ҳуқуқ, бири — мажбурият. Ҳуқуқ деган қирғоқ қуласа, инсон қулга айланиб, офат рўй беради. Мажбурият деган қирғоқ қуласа, юрт талотўп бўлиб, офат рўй беради...

АҚЛ ЁШДА ЭМАС

Ёшлигида ақли расо одам кексайиб, «аннақароқ» бўлиб қолиши мумкинми-йўқми, унисини билмадим-ку, аммо ёшлигида «аннақароқ» одам кексайганида ақли расо бўлади, десалар... Билмадимов.

ЛОҚАЙДЛИК

Мулла Насриддин кўча эшигига чиқиб нос чеке-е-еб ўтирса, бир одам ҳовлиқиб келибди.

— Афандим, кўча бошида бир арава келяпти! Ичи тўла ноз-неъмат! Совға-салом!

Афанди пашша кўригандек кўл силтабди:

— Менга нима?

— Қизиқмисиз? — дебди ўша одам. — Ҳоким тўра аравадаги ноз-неъматларни сизга юборибдилар!

— Сенга нима? — дебди Афанди тагин кўл силтаб...

...Қизиги шундаки, орадан ой ўтиб, йил ўтиб, Мулла Насриддин сафарга чиқибди. Бегона бир қишлоққа бориб қолибди. Бу қишлоқнинг номи «Телбақишлоқ» бўлиб, одамларининг феъли ҳам шунга яраша экан: икки кўшни бир-бири билан қасдлашиб қолса, ўзига индамас экану, аламини меҳмондан оларкан.

Афанди нотаниш хонадонга кўниб, энди бир пиёла чой ичган экан, биттаси важоҳат билан болта кўтариб кирибди.

— Мана, энди кўлга тушдинг! — дебди мезбонга. — Ҳозир меҳмонингни ўлдираман!

Афанди «хай-хай, бу қандай бедодлик» деб типирчилаб қолган экан, мезбон юпатибди:

— Кўркманг, меҳмон, кўркманг! Сиз бемалол ўлаверинг! Бусизни ўлдирсин, мен унинг ўнта меҳмонини ўлдираман!

...«Менга нима, сенга нима» дейдиганларнинг манзили — «Телбақишлоқ!»

ТИРИКЛАР ВА ЎЛИКЛАР

Вақти-вақти билан қабристонга борасиз. Аждодларингиз бошида туриб, ўтганлар руҳини хотирлайсиз... Кейин... ўз юмушингиз билан кетасиз.

Шошилманг. Дунё иши битганмас... Иложи бўлса, қабристонни осойишта айланинг. Шунда... ғалати ҳолат рўй беради. Марҳумлар сизга кў-ў-ўп нарсаларни айтади...

Ишонинг, марҳумлар тириклардан кўра теранроқ фикрлайди...

КЎҲНА УДУМЛАР

Таъзим бажо айлаш — одамзоднинг кўҳна удуми.

Намозда саждага бош қўйиш — фарз.

Ота-онага таъзим қилиш — қарз.

Ўтганлар руҳи олдида бош эгиш — суннат.

Ёши улуғлар ва устозларга таъзим қилиш — садоқат.

Аёл олдида бош эгиш — одоб.

Ҳақиқат олдида бўйин эгиш — мардлик.

Анжуманларда бош эгиб саломлашиш — расмийат.

Ўз юмушини битириб олиш илинжида таъзим қилиш — мунофиқлик.

Мансаби бир қарич баландроқ амалдор олдида икки букилиш — лаганбардорлик...

...Ииқилган бир ночор бандасини турғазиб қўйиш учун ерга таъзим қилиш — ҳам фарз, ҳам қарз, ҳам суннат, ҳам одоб, ҳам мардликдир!

ЖАҲОЛАТ

Мақтабдош дўстим анчайин нозик масалада мас-лаҳат сўраб келди.

— Тўрт қиз орасида Худодан тилаб-тилаб олганим бир ўғлим бор. Шу... кейинги пайтда сал ғалатироқ бўлқолди... Нима бўлаётганини тушунмайман... Шуни би-и-ир йўлга солсанг, хурсанд бўлардим, ўртоқ...

Бировнинг оилавий ишига аралашишдан нохуш нарса йўқ. Баҳона изладим:

— Ўғлинг ёшлиқ қилиб, нобопроқ даврага қўшилиб қолган бўлиши мумкин. Ёшлиқда нималар бўлмайди. Яхшиси, ўғлинг билан ўзинг чин дилдан гаплашиб олганинг маъқулмикин?

— Нобоп даврамас, — деди дўстим хўрсиниб. — Аксинча... Мен уни иймон-эътиқодли бўлсин, десам... Ёлғизгина ўғлим билан бир суҳбатлашгин, ўртоқ...

...Бир ҳафталардан кейин «ёлғизгина ўғил» билан суҳбатлашдик. Ёши йигирманинг уёқ-буёғида. Кўри-ниши эл қатори йигит... Сийрақкина соқоли ҳам бор. Нима қипти, соқол қўйиш ҳар кимнинг ихтиёри... Фақат... кўзлари ғалати. Юзингизга қараб тура-дию, аллақандай бўшлиққа тикилаётганга ўхшайди. Гўё сиз йўқсиз...

Гапни отасининг «минг йиллик қадрдони» эканимдан бошлаб, секин мақсадга кўчдим:

— Яхши йигит кўринасиз, ўғлим... Отангиз сиздан жиндек ранжиган кўринадилар. Менга қолса, ўғ-

лим, ота-онангизнинг дуосини олиб қолганингиз маъқулмикин? Уларниям боғлаб берганмас. Шулар сизни дунёга келтирган, боқиб, вояга...

— Мени ота-онам эмас, Худо яратган, тақсир! — деди йигитча қутилмаган беписандлик билан. — Ота-онам воситачи, холос! Агар бу ота-она бўлмаса, бошқа ота-она воситасида дунёга келган бўлардим!

Ростини айтсам, эсанкираб қолдим. Йигитчанинг кўзларига синчиклаб қарасам, тагин ўша бўшлиққа тикилган «соққа»га айланиб қопти.

— Тўғри, — дедим мурасага чақириб. — Сизни Худо яратган. Ота-онангиз воситачи бўлган. Қуръони каримда ҳам шундай дейилган. Аммо бу — ота-она ҳеч нарса эмас, деган маънони англамайди, шекилли...

— Мени Худо яратган! — деди йигитча пинагини бузмай.

Ғашим кела бошлади.

— Менга қаранг, мулла! — дедим энсам қотиб. — Бундан чиқди, отангиз электр токи, онангиз — инкубатор экан-да! Унда сиз тухум бўласизми? Албатта, ҳамманиям Худо яратган. Гулнияам, тиканнияам. Одамнияам, эшакнияам... Оллоҳ сизни эшак эмас, одам қилиб яратганига шукрона қилмайсизми? Тангри сизга ақзаковат, тил-забон берганига хурсанд бўлмайсизми?

Ажаб! Йигитчанинг бирон туки қилт этмади.

— Ўша, сизга устозлик қилган муллага айтиб қўйинг! — дедим куйиниб. — Муқаддас Қуръони каримни, Ҳадиси шарифни ўқисин, саводи бўлса! Ол-

лоҳнинг каломида ҳам, Хадисларда ҳам ота-онани эъзозлашга даъват этилган-ку! «Жаннат оналарнинг оёғи остидадур!» — деган доно гапни Пайғамбаримиз алайҳиссалом айтганлар-ку!

— Ота-онам воситачи! — деди йигитча пашша кўригандек қул силтаб...

Ростини айтсам, шу туришда йигитча битта гапни такрорлашдан бошқага ақли етмайдиган тўтиқушга ўхшар эди.

Кўнглимга ғалати иштибоҳ тушди. Ким, ким шунчалик заҳарлаб ташлади бу бегуноҳ вужудни? Қозоқдек оппоқ қалбига бундай жоҳилликни ким ёзди?

Албатта, каттадир-кичикдир ҳар ким иймон-эътиқодли бўлмоғи керак. Тарихдан маълумки, дин пешволари, уламолар ҳамиша халқ назарида бўлган. Қалтис пайтда чет эл босқинчиларига қарши Ватан ҳимоясига эл-улусни оёқлантирган... Улар орасида маърифат ва маданият фидойилари кўп бўлганини унутмаслик керак. Биргина мисол. Ўтган асрда Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон мусулмонлари Диний назоратининг бошлиғи муфтий Зиёвуддин Бобохонов ҳазратлари шўронинг дахрийлик қиличидан қон томиб турган бир паллада ўз пулига кутубхона очиб, йигирма беш йил давомида ўз маошининг тенг ярмини ажратиб, динга, шунингдек, мантиқ, адабиёт, тиббиёт, фалсафа, тарих, географияга оид минглаб китоб ва қўлёзмаларни тўплаб, авлодларга мерос қилиб қолдирганлар. Яратганга шукроналар бўлсинким, Истиқлол ту-

файли муқаддас динимиз тикланди. Минглаб мас-
жидлар қурилди, Рамазон ва Қурбон ҳайитлари рас-
ман байрам деб эълон қилинди, Ислом университети
очилди...

Булар-ку, барчаси эзгу юмушлар. Аммо рўпарамда
ўтирган йигитчанинг шишадек қотиб қолган кўзларига
тикилиб туриб, ёшларни ҳидоят эмас, жаҳолатга, эъти-
қод эмас, хурофотга етаклаётган баъзи чаламулла
«домла»лар ҳам пайдо бўлмаяптимикиан, деган ишти-
боҳга бордим...

АМАЛПАРАСТ

Эчкидек амалга минган эди, фил устида ўтиргандек
босар-тусарини билмай қолди. Амалдан тушганида
филдан йиқилгандек суяклари сочилиб кетмаса деб
қўрқаман!

АКА-УКАЛАР

Ака-укалар ноаҳил чиқди.

Бир оилага сиғмадилар. Рўзгор бўлиниб, қозон ай-
ри бўлди.

Бир ҳовлига сиғмадилар. Уртадан девор оли-
ниб, ҳовли бўлинди.

Бир маҳаллага сиғмадилар. Униси у ёққа кўчиб кет-
ди. Буниси бу ёққа.

Бир туманга сиғмадилар.

Бир шаҳарга сиғмадилар.

Бир дунёга сиғмадилар!

Униси ҳам, буниси ҳам бевақт кўз юмди...

...Ажаб! Бир онанинг қорнига қандай сиғди экан, ака-укалар?!

ҚАСАМХЎР

Қасамхўр бир қўлида асал, бир қўлида заҳар олиб юради. Қасамига кўшиб асални ўзи ичади, заҳарини сизга беради...

ҚАРҚУНОҚ

Учинчими-тўртинчими синфда ўқирдим. Акам темирқанот қарқуноқ олиб келди.

— Боқиб катта қилсанг, «гаҳ» деганингда қўлингга кўнадиган бўлади.

Қарқуноқни чигиртка, хом гўшт билан боқдим. Ховучимдан сув ичишга ўргатдим. Ҳар куни эрталаб ёстигим олдига учиб келади. «Қий-қийлаб» уйғотади. Дарахтда кўниб турган бўлса, «гаҳ» десам пирпираб учиб келиб елкамга кўнади... Уртоқларим қойил қолади.

...Бир куни қарқуноғим йўқолиб қолди. Ховлини айландим. Боққа чиқдим. Қарасам, бошқа қарқуноқлар билан шохдан-шоҳга кўниб юрибди. Узимнинг қарқуноғимни аниқ танидим. Аммо неча марта «гаҳ-гаҳ» десам ҳам олдимга келмади. Алам қилди...

Йўқ, эртасига кечқурун ўзидан-ўзи учиб келиб, «қий-қий» деб елкамга кўнди. Тагин қочиб кетишидан кўрқиб, супанинг бир чеккасига олиб бордим-да, устига тоғора тўнкариб қўйдим.

Эрталаб туриб, тоғорани кўтарсам... қарқуноғим ўлиб ётибди.

Йўқ, йиғламадим. Қўрқиб кетдим! Кимдир қулоғим остида ҳайқиргандек бўлди: «Уни сен ўлдирдинг! Учишни хоҳлагани учун ўлдирдинг!».

Бир ҳафтадан кейин болалар билан тўп тепаётиб оёғим синди. Йигирма кунча тахтакачда ётдим. Қарқуноғим тушимга кирди.

МАҲАЛЛИЙЧИЛИК

Маҳаллийчилик — миллатчиликнинг никоҳсиз туғилган боласи, шовинизмнинг никоҳсиз туғилган неварасидир!

ИБТИДО ВА ИНТИҲО

Бу эшиқдан кириб келганда ҳеч вақоси йўқ эди.

Бир парча матога ўраб, бешикка солдилар.

Ўсди. Улғайди. Мол-дунё топди. Антиқа жиҳозлар олди. Уй солди. Бир қаватли. Икки қаватли. Уч қаватли... Машина олди. «Волга». «Нексия». «Мерседес». «Ягуар»... Дача қурди. Саунаси билан. Фаввораси билан... Маишат қилди... Қорасочлар билан... Малласочлар билан...

Бировга яхши кўринди. Бировга ёмон кўринди...

У эшикка кириб кетаётганида ҳеч вақоси йўқ эди.

Бир парча матога ўраб, «бешик»ка солдиларда, сўнги манзилга элтиб қўйдилар...

ПЎЛАТ

Пўлат синса-синадики, эгилмайди...

БИРИ КАМ ДУНЁ

Бола туғдирганларнинг ҳаммаси ҳам Ота бўлавермайди.

Бола туққанларнинг ҳаммаси ҳам Она бўлавермайди.

Боланинг ҳаммаси ҳам Фарзанд бўлавермайди...

ЎЗБЕК ХОНАДОНИ

Ўзбек хонадонидан нон ва райхон иси келади...

«ДОНИШМАНД» СИЧҚОН

«Ошкоралик» деган нарса удум бўлган кезлари гаройиб тоифа пайдо бўлди. Хар мажлисда сўзга чиқмаса, қулоғини кесади. Ўзи ўғлинг тенги келадию, отангдан зўр насихат қилади.

— Ундок қилмоқ керак! Мана бундок қилмоқ керак! Шу гапга қўшилмаганларни йўқ қилмоқ керак! ...Қадимий хангома ёдимга тушади.

Сичқонлар кенгаш тўплаб мушукдан қутулиш йўлини излабди. Бир сичқон бағоят доно фикр айтибди:

— Қўнғироқ топиш керак! Қўнғироқни мушукнинг бўйнига илиб қўйиш керак! Мушук қаерга борса, қўнғироқ жиринглаб туриши керак! Биз қўнғи-

роқни эшитиб, қочиб кетишимиз керак! Охири, мушук очидан ўлиши керак! Шу гапга қарши чиққан сичқонларнинг думини кесиш керак!

Ҳамма қойил қолиб, унга «Донишманд сичқон» деган унвон беришибди. Мажлис охирида бир сичқон сўраб қопти:

— Ҳаммаси яхшику-я, ўша кўнғироқни мушукнинг бўйнига ким илади?

Шу гап чиқиши билан сичқоннинг ини минг танга бўлиб кетган экан.

Албатта, маслаҳат бериш яхши. Аммо уни бажариш қийин. «Қилиш керак», деган сўз билан «Қилинди», деган сўз орасида узоқ, жуда узоқ масофа бор...

«ГАЗАНДА»

Ҳиндистонда дунёдаги энг йирик, энг заҳарли илон — «қирол кобра»си бўлади. Шу илоннинг ғалати хусусияти бор экан. Тухумини қўриқлаб ётган урғочи кобрага одамми, ҳайвонми, яқин келиши билан унинг заҳари бир неча баравар ортиб кетиб, ҳатто филни ҳам чақиб ўлдираркан...

Меҳрибон онахонларимиздан узр сўрайман-ку... Боласини ташлаб қочаётган аёллар фарзандни авайлашни мана шу газандадан ўрганса чакки бўлмас эди...

ОЙ ВА ҚУЁШ

Ой қуёшдан нур олади. Қуёш қанча ёрқин пор-
ласа, ой шунча тиниқлашади.

Эркак қанча кўп меҳр берса, аёлнинг ҳусни шунча
очилади...

ТАРКИ ОДАТ...

Одамлар чиндан кўра ёлғонга тезроқ ишонади.
Бу дунёнинг ўзида ростдан кўра ёлғон кўпроқ бўлса,
нима қилсин...

ҚИСМАТДАН ҚОЧИБ БЎЛМАС

Рус подшолари орасида қаҳри қаттиқлиги билан
«ном чиқарган» Иван Грознийнинг қисмати ғалати
бўлган. 1584 йили қиш палласи осмонда «думли
юлдуз» — комета пайдо бўлади. Подшо «думли юл-
дуз» чиқиши ўзининг ўлимига ишора деб ўйлаб ваҳи-
мага тушади. Салтанатдаги энг машҳур «башорат-
гўй»ларни тўплашни буюради. (Нимагадир айнан аёл
«башоратчилар»ни.) Олтмишга яқин башоратчини бир
ерга қамаб, ушбу синоат нимадан дарак беришини
айтмагунча биронтасини ҳибсдан бўшатмаслик ҳақида
фармон чиқаради.

Қизиги шундаки, «башоратгўй»ларнинг деярли
ҳаммаси шаҳаншоҳ 18 апрель куни вафот этади, деб
«каромат» қиладилар. Айтилган кун ҳам етиб келади.
Подшоҳи олам эса соппа-соғ юрибди. Эрталаб ту-

риб, қалбаки «кароматгўй»ларнинг ҳаммасини бир ерга тўплаб, ёқиб юборилсин, деб ҳукм чиқаради. Кенг майдонга катта гулхан ёқадилар. «Башоратчилар»ни олиб келадилар. Ҳаммасини ёппасига оловга ташлаш учун Грознийнинг амрини кутадилар...

Айни шу паллада шахмат ўйнаб ўтирган подшо ўзидан-ўзи шилқ этиб йиқилади-ю, жон таслим қилади...

Бу жумбоқнинг ечимини ҳанузгача ҳеч ким тополган эмас...

Тўғри, тарихчилар подшо умрининг охирида «восвос» бўлиб қолган, дейишади. Фитна билан ўлдирилган, деган фикрлар ҳам бор. Аммо унинг айнан шу куни вафот этганининг ўзида ғалати жумбоқ йўқ эмас...

ОНАМНИНГ ЎГИТИ

Йиғлаб турган гўдакнинг бегонаси бўлмайди.

ОДИЛЛИК

Баҳорнинг илк майсалари шаҳаншоҳлар саройининг олтин қуббаларида эмас, ғариб кулбасининг лойсувоқ томида кўкаради.

Тўнғич чучмўмалар бойваччалар гулшанида эмас, ўксик қабрлар устида очилади...

Адолатни табиатдан ўрганиш керак...

«ДОЯ»

Нодонлик разолатнинг онаси эмас-ку, дояси бўлиши мумкин.

«СЕНДАН ҲАРАКАТ»...

Қадимдан қолган латифанамо гап бор. Бир юртни сув босибди. Ҳамма ҳар ёкка қочибди. Қарашса, бир одам том бошида ўтирганмиш. Сув тўпига келиб қолган...

Ёнига бир қайиқ келиб тўхтабди.

«Қайиққа чиқ», дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паноҳида асрайди!»

Сув белига чиққанда яна бир қайиқ келиб тўхтабди. «Қайиққа чиқсангчи», — дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман. Тангри паноҳида асрайди».

Охири, сув томоғига чиқибди. Тагин бир қайиқ сузиб кепти.

«Ҳой, барака топгур, қайиққа чиқ, чўкиб кетасан!» дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паноҳида асрайди!»

Қайиқ нари кетиши билан «ғулқ» этиб чўкиб кетибди. У дунёга бориб, Худога нолибди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилдим, Яратган Эгам! Сен эса менинг жонимга оро кирмадинг...»

«Эй, гофил банда! — дебди Тангри. — Жонингни асраш учун бир эмас, уч марта қайиқ юбордим-ку, тагин нима ҳақинг қолди?!»

...Албатта, тоат-ибодат қилиш — фарз. Аммо Яратганнинг «Эҳтиёт сендан, асраш мендан», деган ваъдаси ҳам бор...

УСТОЗ

Устоз отангдан улуғ, деганлари бежиз эмас, Ота ҳаёт беради. Устоз эса яшашга ўргатади. Туғилишдан кўра яшаш қийинроқ...

ҲУСН

Йўлбарс бошқа ов тополмаса, дарахтнинг пастак шоҳига қўниб ўтирган товусни думидан тутиб ер экан... Ортиқча ҳусн бошга битган бало бўлади, деганлари шу бўлса керак...

ИЛҒОР ТАЖРИБА

Одамлар «бозор муносабати»ни балиқдан ўрганган. Каттаси кичигини ейверади...

КАЛТАБИНЛИК

Бир юртда яшаб туриб, ўша халқ тилини билмаслик:

Биринчидан — ўша халққа нисбатан ҳурматсизлик.

Иккинчидан — ўша халқдан ўзини устун қўйиш.

Учинчидан — фирт нодонликдир!

ШАЙТОННИНГ ФЕЪЛИ

Дурадгорлар ишлатадиган «шайтон» деган асбоб бор. Қайси томон баланд бўлса, «лип» этиб ўша ёққа ўтиб олади. Бунақалар одамлар орасида ҳам учраб туради. Қизиги шундаки, биров ундан «Кеча у ёқда эдинг, бугун нега бу ёққа ўтиб олдинг?» деб сўрамайди.

«Шайтон»нинг шайтонлиги ҳам шунда бўлса керак-да!..

ОТИ «ҚЎРҚОҚ»

Андишасиз азбаройи беандиша бўлгани учун дас-ти узун, тили бурро бўлса-да, андишали азбаройи андишали бўлгани учун қўли қисқа, тили қисик бўлса... алам қиларкан!

НАФС БАНДАСИ

Денгиз бўйига дам олишга борганимда юртдошим билан ҳамхона бўлиб қолдим. Ниҳоятда тавозели, «илоннинг оғзидан чиққандек» кийинадиган, бўйинбоғ тақиб юрадиган одам экан...

Бир куни Сочидаги дендрарийга кирдик. Ер юзида жаннат бўлса, шунчалик бўлар! Етти иқлимнинг дарахтлари: ҳар бири чинни косадек оппоқ, ним пушти гуллари ақлни лол қолдирадиган магнолиялар... Арчалар... Бамбуклар... Кактуслар... Бананлар... Анвойи чечаклар...

Озода майсазорда товуслар таманно билан кезади. Бир хиллари дарахтлар шохига қўниб ўтирибди. Одамларга шу қадар қўниқиб кетганки, яқин боришингиз билан камалакдек думини ёйиб, хуснини кўз-кўз қилади...

Маҳлиё бўлиб туриб қолдим. Бир маҳал ҳамхонам елкамга туртди.

— Шунинг гўштидан табака қилса зўр бўлса керак-а, домла?

Кўзига узоқ тикилиб турдим-да, индамай бурилиб кетдим...

Тошкентга қайтгунча деярли гаплашмадим...

ЙЎЛ

Йўлни торайтиришдан тийилинг. Худо йўлни торайтирганнинг гўрини торайтиради, деган гап бор...

ЖАННАТ ФАРИШТАЛАРИ

Ҳадиси шарифда таъкиданишича, Пайғамбаримиз Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган эканлар: «Қайси ота-она уч қизни тарбиялаб, вояга етказса, шулар жаннатда менинг ёнимдан жой олади. Агар иккита қизни тарбиялаб, вояга етказса ҳам жаннатда менинг ёнимдан жой олади. Башарти битта қизни тарбиялаб, вояга етказса ҳам жаннатда менинг ёнимдан жой олади...»

Ислом дини хотин-қизларни камситади, деган гапни ким айтган ўзи?

Хадиси шарифда тагин бир гап бор. Агар бир аёлнинг уч фарзанди гўдаклигида нобуд бўлса, Маҳшар куни улар дўзах йўлини тўсиб, онасини химоя қилар экан. Агар болалигида нобуд бўлган гўдак иккита бўлса ҳам шундай қиларкан. Башарти, ўша аёлнинг битта боласи гўдаклигида нобуд бўлган бўлса ҳам шундай қиларкан. Зеро, она учун фарзанд доғининг ўзи дўзах азобидан кучлидир...

Айтинг-чи, дунёдаги қайси бир шоир, қайси адиб, қайси мусаввир она меҳрини шу қадар теран тасвирлай олган?!

УШАЛМАС ОРЗУ

Қани энди, ёшлигингда кексалардек донишманд, кексайганда ёшлардек бақувват бўлсанг...

АҚЛ ВА ТИЛ

Гоҳо ақл қанча қисқа бўлса, тил шунча узун бўлади...

ОҚ ЛИБОС

Инсон бу дунёга келиб, кўз очган чоғи бошида турган оқ либосли одамни кўради.

Инсон бу дунёни тарк этиб, кўз юмаётган чоғи бошида турган оқ либосли одамни кўради.

Дўхтирларга таъзим қилинг!

ЖИНОЯТ

Ўз кўнглидаги меҳрони ўлдириш одам ўлдиришдан оғирроқ жиноятдир. Негаки ҳар қандай разиллик бемеҳроликдан бошланади.

ФОЖИАМИЗ

Армани:

— Сизга ким керак, азизим? «Қоровул Петросян» дейсизми? Вах-вах-вах! У қоровул эмас, академик! Донишманд одам! Юринг, уйини кўрсатаман. Яқинда икки қаватли уй солди, азамат!

Гуржи:

— Кимни сўраяпсиз, батано? «Этикдўз Панжикидзе?» О-о-о! У этикдўз эмас, академик! Бунақа донишманд одам юз йилда бир туғилади! Юринг, дачасига обориб кўяман. Уч қаватли дача қурыпти, азамат!

Ўзбек:

— Нима? Ким дейсиз! «Академик Алижонип?» Ҳеч қанақа академик эмас у! Қоровулчалик саводи йўқ! Этикдўзчалик илми йўқ! Фирт аҳмоқ одам. Пораҳўр! Ўрикзорда данғиллама иморат солаяпти. Шунча пулни қаёқдан олади? Умуман... мен ҳеч қанақа Алижонип-палижонипни танимайман!

ТУҲФА ЭМАС

Мустақиллик берилмайди. Мустақиллик олинади!

«ТАДБИРКОР» ВА «ЧАЙҚОВЧИ»

«Тадбиркор» дегани йўқни бор қилиб, бир нима яратадиган, жилла курса, ўзимизда камёб нарсани четдан келтириб, хожат чиқарадиган одамни англагувчи эди. Бозорга кирган деҳқоннинг ҳосилини сув текинга оладиган, шу ернинг ўзида беш баҳосига пуллайдиган одамнинг номи «чайқовчи» дейиларди, шекилли?! Шуни биттасига айтсам, аччиғи чиқди. «Оғзингизга қараб гапиринг, ака, биз — тадбиркор-миз!» — дейди.

Ҳайронман, ё мен ўзбек тилини унутиб қўйдим, ё ҳаётдан орқада қолиб кетганман...

БОЙ ВА КАМБАҒАЛ

Бой гердайса — салобат. Камбағал таъзим қилса — хушомад.

Бой гапирса — донолик. Камбағал сукут сақласа — нодонлик.

Бой «Мерседес» олса — камтарлик. Камбағал велосипед олса — манманлик.

Бой жиноят қилса — «шўхлик». Камбағал шўхлик қилса — жиноят.

Бой ўлса — мотам. Камбағал ўлса — «ҳа, энди, бандалик»...

УНУТМАНГ

Она тилини унутмоқ — ўз онасини унутмоқ билан тенг!

АДОЛАТ

Адолат битта бўлади, дейиш — гўлликдир. Адолатнинг қиёфаси минг хил бўлиши мумкин. Бу — унга ким қарашига, қаёқдан қарашига, қай ниятда қарашига боғлиқ.

ЭНГ БЕБАҲО, ЭНГ АРЗОН

Дунёда энг бебаҳо, аммо ҳамиша беназир тарқатиладиган хазина бор. Бу — Она меҳри!

БОЗОР «МАДОННА»СИ

Исирик олиш учун бозорга тушгандим. Дарвозадан кираверишда сомса сотиб ўтирган аёлни кўриб, беихтиёр тўхтаб қолдим. Ростини айтсам, бундай мукамал хилқатни умримда кўрмагандим. Юзи шу қадар тиниқ, қош-кўзи, лаблари шу қадар мутаносиб, шу қадар жозибали эдики, раҳматли Чингиз Аҳмаров тирилиб келса, ўзбек мадоннасини шу аёлга қараб чизган бўларди. Хаёлимдан «Қайси бахти чопган эр шундай пари-пайкар билан яшаркин?» деган ўй кечди.

Харид қилиб қайтиб чиқаётиб, ғалати шовқин-сурон эшитдим. Яқин келиб, тагин беихтиёр тўхтаб қол-

дим. Бояги аёл рўпарасида озодагина кийинган, бўйинбоғ таққан бир киши кўзини пирпиратиб, эсанкираб турар, чамаси қаёққа қочишини билмай, гужанак бўлиб олгандек эди. Сомса важдан эътироз билдирганми, ораларидан нохушроқ гап ўтганми, хуллас, аёл уни шу қадар қалаштириб ҳақорат қилар, оғзидан шу қадар ифлос сўзлар отилиб чиқардики, қирқ йил кўмири ташиган аравакаш бундай сўкишларни эшитса, ўзи ҳам, оти ҳам, араваси ҳам, боринги кўмири ҳам уятдан қизариб кетган бўларди! Ёмон гап одамни хунук қилиб юборишини шунда кўрдим. «Пари-пайкар»нинг чиройли кўзлари олайиб кетган, ойдек юзи қийшайиб, ваҳимали тус олганди...

Хаёлимдан «Қайси бахтиқаро эр шундай алвасти билан яшаркин?» деган ўй кечди...

БОЙЧЕЧАК

Бойчечак биринчи бўлиб очилгани боис кўпинча совуқ шамолларга қурбон бўлади. Аммо у баҳорни бошлаб келгани учун одамлар кўзига суртиб, «омонлик-сомонлик» қиладилар...

ВАТАН ТУЙҒУСИ

Қайси юртда нон арзон бўлса, ўша ерга кўчиб юрадиган одамда Ватан туйғуси бўлмайди.

ХОМ ХАЁЛ

Қани энди, қайтадан гўдакка айланиб қолсангда, ўйлаганингни қўрқмасдан айтаверсанг!

ДОНО ВА НОДОН

Доно нодондан ўзини бир поғона қуйи тутса, ҳайрон бўлманг. Тарозининг юкли палласи бўш палладан доим пастроқда туради...

ҲУРЛИК ВА ХЎРЛИК

Ҳурлик йўқ жойда хўрлик ҳукмрон бўлади.
Мустақиллик йўқ жойда мустабидлик ҳукм суради!

АЁЛЛАРГА МАСЛАҲАТ

Ҳадеб «Эрим кам пул топади, эрим кам пул топади», деб нолийверманг. Эркак киши қанча кўп пул топса, хотини шунча кўпаяди!

АЖДОДЛАР РУҲИ

Руҳшунос олимлар ғалати тадқиқот ўтказган. Нима учун вафот этган одам дастлабки кунлари яқинларининг тушига бот-бот кириб туради? Гап шундаки, тириклар уни кўп элагани учун майитнинг руҳи ўзи яшаган муҳит атрофида чарҳ уриб юраркан. Шу боисдан умр йўлдоши, фарзандлари, қариндошлари,

ҳамкасбларининг тушига тез-тез кирар экан. Орадан маълум вақт ўтиб, тириклар уни камроқ хотирлайдиган бўлгач, руҳ «ўз» муҳитидан узоқлашиб, Ер курси атрофида учиб юраркан. Марҳумлар вақти-бевақт тушимизга кириб туриши шундан экан. Агар бу дунёда уни эслайдиган биронта одам қолмаса, руҳ ноумид бўлиб, ўзга оламларга учиб кетаркан...

Ўтганлар руҳини шод этишдан осони йўқ. Ақалли ора-чора «Ўтган ота-боболаримиз, она-момоларимизни Оллоҳ раҳмат қилсин, охирати обод бўлсин», деган биргина калима кифоя... Биз эса гоҳи шунга ҳам ярамаймиз.

ОСИЙ БАНДА

Шу қадар доноки, коинотнинг олис пучмоқларида юз йилдан кейин нима рўй беришини айта олади. Шу қадар нодонки, эртага ўзининг нима бўлишини билмайди.

Шу қадар меҳрилики, чумолига озор бермайди. Шу қадар қаҳрилики, бир-бирининг дилини вайрон қилиб, ҳузур топади.

Қалби шу қадар уйғоқки, осмонда чарақлаб ётган юлдузларни томоша қилиб, кўзига ёш олади. Қалби шу қадар сўқирки, ўз боласини етимхонага, ўз отасини ғарибхонага ташлаб кетади.

Бир бурда нонга қорни тўяди. Дунёнинг жамики бойликлари камлик қилади.

Бир қўли билан само кемалари, «ойнаи жаҳон»лар яратади. Бир қўли билан ер юзини култепага айлан-тирувчи қурол ясайди.

Бир феъли — адолат. Бир феъли — разолат.

Бир ҳунари — садоқат. Бир ҳунари — хиёнат...

Начора... Одамзод шундай: нур ва зулмат қоришиғидан бино бўлган.

ЧИНОР

Чинор маҳобатли бўлгани учун буюк эмас. Чинор узоқ умр кўргани учун ҳам буюк эмас...

Чинор... қандай шамол эсишидан, қачон эсишидан, қасб қараб эсишидан қатъи назар, қилт этмай тургани учун буюқдир.

«ФЕОДАЛЛАР»

Болалигимни эсласам, оиламиздаги бир одат эсимга тушади. Биз — фарзандлар учун дунёда отамиздан улуғроқ, отамиздан кучлироқ, билимдонроқ одам йўқ эди. Онам икки гапнинг бирида «ҳой, ўғлим, ҳозир аданг кепқоладилар, дарров сигирга ўт юлиб кел», «ҳой, қизим, аданг кепқоладилар, ҳовлини супур», «адангни соатига тегма», «адангни жаҳллари ёмон, шовқинламай ўтиринглар» деб қайта-қайта тайинлар эдилар. Ҳолбуки, «жаҳли ёмон» адамиз биронтамизни бирон тарсаки урган эмаслар...

Кейин тушунсам, отани қаттиқ иззат қилиш, ке-

рак бўлса, «ота шахсига сифиниш» фақат яхшиликка олиб келишини билгани учун ҳам онам шундай қилган эканлар. Бу мутелик эмас, донишмандлик экан!

Агар шунинг оти «феодаллик» деб аталса, раҳмат, бундай «феодализм»га!

ЯПРОҚ

Бу кўҳна дунёда одамнинг умри осмонда учган юлдузнинг «йилт» этишидек гап...

Бу кўҳна дунёда одамнинг умри минг йиллик чинордан узилган битта япроқнинг ерга тушишидек гап...

Холи шу-ку, оламнинг устуниман, деб ўйлайди хом сутэмган банда!

ОРЗУЛИ ДУНЁ

Бир кунлари ўтиб турувди. Бировдан олдин, бировдан кейин дегандек... Қора қозон қайнаб турувди...

...Орзули дунё экан. Хотин дугоналари билан гап еди. Унисини кўрди, бунисини кўрди... Укинди:

— Ўртоқларим бриллиантга беланиб юрибди. Мен шўрликда тузукроқ узук ҳам йўқ. Пешанам шўр бўлмаса, шу ношудга тегармидим?! Нима қилай? Узимни сотайми?

Эрнинг ҳамияти озор чекди. Аёлига олтин «комплект» олиб берди...

Орзули дунё экан. Хотин тагин нолиди:

— Пахмоқ қизнинг бахтини берсин, дегани рост экан. Анави Хумайрадан нима кам? Мактабда энг хунук қиз эди. Эри «Мерседес»да олиб юради. Бу ношуд машина тугул биттагина ўғлига велосипед ҳам оберолмайди. Пешанам шўр экан! Ўзимни сотайми энди?!

Эрининг ҳамияти озор чекди. Жудаям «Мерседес» эмас-ку, «Матиз» сотиб олди.

Иттифоқо ён қўшни иморат солди. «Участка». Икки қаватли. Саунаси билан. Бассейни билан! Қўшнининг қасри олдида уларнинг «шипир» томли уйи бостирмага ўхшаб қолди. Хотин ўкиниб нола қилди:

— Шу хонадонга тушганимга ўн беш йилдан ошди. Бу ношуд биттаям фишт қўйгани йўқ! Гадоённинг кулбаси яхшидир бундан! Пешанам шўр бўлмаса, шунга тегармидим? Ўзимни сотақолай энди!

Эр «участка» солди. Қўшнининг тоmidан бир қулоч баланд қилиб. Бассейни билан. Саунаси билан. Ховлида фонтани билан!

...Орзули дунё экан. Хотин энди тоғда қуриладиган дачани орзу қилиб турганида... тўсатдан қий-чув бўлиб қолди. Хотин эрталаб «жиндай суюгини қизитиш учун» саунага кирса, эр ўзини осиб қўйганмиш!

Хотин дод устига дод солди:

— Вой-дод! Пешанам шўр бўлмаса шу ношудга тегармидим? Ўлмай ўлгур бир парча хат ташлаб кетибди. Олам жаҳон қарзи бор экан! «Парасани»нинг

ўзи саксон минг доллар! Нима қилай, ўзимни сотаман, энди?!

...Ўзини сотмоқчи эди... харидор чиқмади...

КАМБАҒАЛНИ КАМСИТМАНГ

Ривоят қилишларича, бир йигит донғи кетган бойнинг қизига ошиғу беқарор бўлиб қолибди. Қизнинг ҳам унда кўнгли бор экан. Йигит неча бор совчи юбормасин, рад жавоби олаверганидан кейин бойнинг хузурига ўзи борибди.

— Минг бора узр, бой ота, — дебди одоб билан. — Кўнгил иши экан. Айбга буюрмайсиз, қизингизни чин дилдан яхши кўриб қолдим. Нима шартингиз бўлса, розиман, фақат ноумид қилманг...

Бой ўйлаб-ўйлаб, бу «бетамиз» йигитнинг адабини бериш йўлини топибди.

— Майли, — дебди. — Иккита шартим бор. Биринчисини бажарганингдан кейин иккинчисини айтаман.

— Жоним билан! — дебди йигит.

— Шартим шуки, уч кун эртадан кечгача тиланчилик қиласан! Бозор бошида, ўз маҳаллангда, мачит дарвозаси олдида. Мен бунга ўз кўзим билан кўришим керак.

Йигит чиндан ҳам уч кун тиланчилик қилибди. Тўртинчи куни бой пешингача кутса ҳам йигитдан дарак бўлмабди. Бой излаб борса, йигит бозор бошида гадойлик қилиб ўтирганмиш.

— Иккинчи шартим шуки, — деб гап бошлаган экан, йигит айтибди.

— Шартингиз ҳам, қизингиз ҳам ўзингизга сийлов! Одамни тирикчиликдан қолдирманг!

Қизиғи шундаки, қиз «шундан бошқасига берсангиз, ўзимни ўлдираман», деб туриб олибди.

Қиссадан ҳисса: камбағални камситган гадойга ялинади!

ПОЙТАХТ МИССИЯСИ

Уни ҳаммамиз яхши кўрамыз.

Унга ҳаммамиз талпинамыз.

Борамиз.

Ўқиймиз.

Ишлаймиз.

Турмуш қурамыз.

Уйли-жойли бўламыз.

Ва... уни яқдиллик билан ғийбат қиламыз!

... Начора, пойтахт бўлганидан кейин чидайди-да...

Муаллиф изоҳи: баъзилар «махаллийчилик қиял-сия» демаслиги учун айтиб кўяй. Ўзим ҳам қишлоқда туғилиб ўсганман. Ҳар доим қишлоқ одамларининг фазилатини тасвирлаганман...

ЭНГ ҚИСҚА ЁЗУВЛАР

Бешикдаги ёзув

«Кенг оламга сирмайдиган буюк зот бўлиб кетганида ҳам тор қучоғимда йиғлаб ётганингни унутма!»

Етимхона дарвозасидаги ёзув

«Хой, она! Сен бу даргоҳга Меҳр деган ниҳолни ташлаб кетаяпсан. Ундан Қаҳр деган дарахт ўсиб чиқиши эсингда бўлсин».

Ғарибхона дарвозасидаги ёзув

«Хой, фарзанд! Ота-онангни «омон-эсон» жойлаб чиқдингми? Баракалла! Бугун сен жаҳаннамнинг олов ланғилаб турган қудуғидан ўзингга жой тайёрлаб қўйдинг! Муборак бўлсин!!!»

Ариқ қирғоғидаги ёзув

«Мен одамларни поклайман, деб жоним ҳалак, одамлар мени булғаш билан овора...»

Автобус ўриндиғидаги ёзув

«Хой, йигитча! Тепангда қалтираб турган қарияга жой бериш-бермаслик ўзингга ҳавола. У сенинг ҳеч киминг эмас. Фақат «мен ҳам шунинг ёшига етармиканман» деб ўзингдан ўзинг сўраб кўрсанг бас...»

Қадахдаги ёзув

«Мени сипқоришдан олдин синчиклаб разм сол. Тубимда не-не одамлар чўкиб ётибди!»

Кетмон дастасидаги ёзув

«Пастга қараб кетган илдизга тегсанг, дарахтга жабр қиласан. Тепага қараб кетган илдизга тегсанг, ўзингга жабр бўлади...»

Кўзгудаги ёзув

«Яхшиямки, одамзоднинг айби ўзига билинмайди. Бўлмаса, дунёда биттаям бутун тошойна қолмас эди...»

Ўқ-ёйдаги ёзув

«Ўзинг тўғри бўла туриб, нега бегуноҳларни жароҳатлайсан, деб маломат қилманг. Мени отган камон қийшиқ бўлса, нима қилай?»

Узангидаги ёзув

«Нега мени тепкилайсан? Кимга таяниб от минганинг эсингдан чиқдимиз?!»

Қалам зиҳидаги ёзув

«Онани мадҳ этсанг — қувонаман. Муҳаббатни мадҳ этсанг — қувонаман. Ватанни мадҳ этсанг — қувонаман. Садоқатни мадҳ этсанг — қувонаман... Таъма йўлида, ростни — ёлғон, ёлғонни рост деб ёзсанг, синиб кетгиларим келади!»

Институт эшигидаги ёзув

«Жаноб талабалар! Миниб келган машинангизни тартиб билан «парковка» қилишингизни сўраймиз. Профессорларнинг велосипеди киришга қийналяпти...».

Концерт зали пештоқидаги ёзув

«Микрофонни яратган одамга — кумушдан, фонограммани ихтиро қилганга — олтиндан ҳайкал қўямиз!»

Бозор дарвозасидаги ёзув

«Стойнка»га бир марта кириб-чиқиш 2 минг сўм. Машинангга бир гап бўлса, ўзинг жавобгарсан!»

ИРСИЯТ

Ҳали мактабга қатнамасдим. Орамизда «Елим» лақабли бола бўларди. Текканга тегиб, тегмаганга кесак отар, ҳатто ёши катта болалар ҳам ундан узоқроқ юришга ҳаракат қиларди. «Елим» лақабини олишига сабаб — у, отаси урушга кетганидан кейин икки йил ўтиб туғилган, онасининг айтишига қараганда «қорнига ёпишиб қолган» экан.

Бир куни «Елим» ёмон иш қилди. Қаердандир ориқлаб кетган қора мушукни топиб келди. «Ҳозир сенларга томоша кўрсатаман», деди-да, мушукнинг думига чизимча боғлаб, бириллатиб, дарахт шохига илиб қўйди. Анҳор бўйидаги тошлардан қўйлагининг этагига тўлдириб келди. Кейин, беш-олти қадам орқага чекиниб, мушукка тош ота бошлади. Болалардан бири «унақа қилма», деса, «бўпти, ўзингни тошбўрон қилман», деб хезланди. «Елим» тошларни шошилмай, узоқ мўлжалга олиб отар, мушук ҳар гал тош текканда аянчли миёвлар, типирчилаб, ўзини у ёқдан-бу ёққа ташлар, аммо қутулиб кетолмас эди. Охири бечоранинг оғзидан қон кела бошлади. Биз — болалар даҳшатдан қотиб, қилт этмай турар, нима қилишни билмасдик. Бир маҳал мушукнинг кўзидан яшил олов сачраб кетгандек бўлди-да, сўнгги бор миёвлаб, тинчиб қолди...

Уша куни рўй берган воқеани ичимга сиғдиrolмай, онамга айтиб бердим. Онам отамга айтган шекилли, кечкурун отам бизни ёнига чақириб, танбеҳ берди:

— Уша бола билан ўинасаларинг таъзирингни бераман! — Сўнг, бир зум ўйлаб турди-да, кўшиб қўйди. — Балки болада гуноҳ йўқдир. Палаги нопок!

Отамнинг гапини яхши тушунмаган бўлсамда, «Елим»дан нарироқ юрадиган бўлдим... У еттинчи синфни битириб, бошқа ўқимади... Университетда ўқиб юрган кезларим «Елим» одам ўлдириб, ўн йилга кесилиб кетганини эшитдим...

... Орадан анча вақт ўтди. Билмадим, ўттиз йилми-ўттиз беш йилми... Куз кечаларидан бирида дарвоза тақиллаб қолди. Чиксам, телпак кийган нотаниш одам турибди.

— Танимадинг-а? — деди эски қадрдонлардек елкамга қўл ташлаб. — Мен ... фалончиман.

Ростини айтсам, бунақа исмли одамни эслай олмадим. Отини қайта сўраган эдим, илжайди.

— «Елимман!»

Шундагина «эски қадрдоним» ёдимга тушди.

— Сенга бир масалада келдим, — деди мақсадга кўчиб. — Ўғлим арзимган нарса билан камоққа тушиб қолди. Терговчи билан гаплашсам, жаа-а «заряжат» қилиб юборяпти. Шунга бир ёрдам бериб юборсанг...

— Мен терговчини танимайман, — дедим ростини айтиб.

— Сен уларни танимасанг, улар сени танийди-ку!

Очиғи, ўғлининг «арзимаган нарса билан» қамалганига ишонмадим. Бунақа ишларга аралашмаслигимни айтдим. «Елим» хафа бўлмади.

— Бўпти, сен бўлмасанг, бошқаси топилиб қолар,— деди-да, кетаверди...

Ўғлининг қисмати нима бўлганини билмайман-ку, орадан тагин беш-олти йил ўтиб, нохуш хабар эшитдим. «Елим» хотин, бола-чақаси билан ажрашиб, қўшни маҳалланинг чеккароқ жойидан ҳовли сотиб олган экан. Қиш кунларидан бирида уйга ўт кетибди. «Пажарний»лар ўтни ўчириб, ичкари кирса, «Елим»нинг қуйиб кетган жасади ётганмиш. Негадир оёқ-қўли сим билан чандилаб боғлаб ташланган эмиш...

Бечорага ачиндим. Отамнинг гапи ёдимга тушди. «Палаги нопок»...

ЛАФЗ

Халқимизда «Ваъдага вафо — марднинг иши», «Арслон изидан қайтмас, йигит сўзидан», деган мақоллар бор. Буни исботловчи мисоллар ҳам етарли.

Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг васияти билан тахтга ўтирган Ҳумоюн ҳам отаси каби жасур, доно ва софдил инсон бўлган. Бироқ шаҳаншоҳ вафотидан кейин бошланган тожу тахт талашини салтанатни таҳликали аҳволга солиб қўяди ва рақиблар бундан усталик билан фойдаланиб, хуружга ўтади. Бобурийлар ҳукмронлигига қарши уруш олиб бораётган Шерхон-

шоҳнинг қўли баланд келиб, Хумоюн чекинишга мажбур бўлади. Хиндистонда дарё кўп. Чауза дарёсидан ўтаётганда Хумоюннинг оти чўкиб, унинг ўзини ҳам сув остига тортиб кетади. Подшоҳнинг бахтига хўкиз терисидан ясалган мешда сузиб келаётган мешкобчи уни қутқариб қолади. Шунда миннатдор шаҳаншоҳ оғзидан сенга подшолик тахтини берганим бўлсин, деган мазмунда гап чиқиб кетади. Пойтахтга етиб келишгач, мешкобчи шоҳга ваъдасини эслатади... Шунда Хумоюн ақл бовар қилмас иш қилади. Сарой аъёнларининг эътирозига қарамай мешкобчини тахтга ўтказиб қўяди. Шаҳаншоҳ акаси ҳақида «Хумоённома» деган гўзал асар ёзган Гулбаданбегим ҳам кўз кўриб қулоқ эшитмаган бу ҳодисани оғриниб тасвирлаган. У шундай деб ёзади. «Бу воқеадан сўнг подшоҳ ўша саққо фуломни тахтга ўтказиб, ҳамма амирлар унга кўриниш берсинлар, фулом эса кимга нимани хоҳласа ҳада этсин ва мансаб берсин, деб буюрдилар... Икки кунгача бу фуломга подшоҳликни бериб қўйдилар...»

Хумоюннинг ўз тахтини икки кунгача аллақандай саққо (гадо), фулом (қул)га бериб қўйишини ҳар ким ҳар хил баҳолаши табиий. Бироқ у «подшо ҳукми — вожиб» деган шиорга амал қилиб, сўзининг устидан чиққани аниқ... Бу-ку, қарийб беш аср нарида рўй берган ҳодиса. Сўз устуворлигига амал қилган инсонлар ҳамиша бўлган ва бундан кейин ҳам бўлаверади. Яна бир мисол. Буниси яқин ўтмишда, ўн йиллар нарисида бўлган воқеа.

Тошкентда Мамат акани танимаган одам йўқ эди. Халқ ҳофизи Муҳаммаджон Каримов борган тўйга айрича файз қўнарди. Ёши бир жойга бориб қолган, ихчам гавдали ҳофиз мумтоз ғазалларни шу қадар теран тушуниб, шу қадар тиниқ овозда айтар эдики, тингловчилар беихтиёр сеҳрланиб қоларди...

Мен Муҳаммаджон Каримовнинг сўнгги қўшиғини (афсуски сўнггисини) эшитганман. Қай бир йили Хумсонга дам олишга бордик. Мамат аканинг ўн чоғли улфатлари ҳам оромгоҳ яқинида Угам дарёси бўйидаги чойхонада маскан тутиб, бир-икки ҳафта дам оладиган одати бор экан.

Бир куни оромгоҳдаги дам олувчилар илтимоси билан Мамат ака концерт берадиган бўлди. Очиқ майдонга юзлаб одамлар тўпланган. Ҳофиз икки-уч қўшиқдан сўнг Фузулий ғазалини айта туриб, ҳушидан кетиб қолди. Уч кундан кейин...

...Мамат аканинг ҳамма биладиган ғалати одатлари бор эди. У «закалат-пакалат» деган сўзни бирон марта оғзига олмаган. Қаерга борса, сидқидилдан хизмат қилган. Бир тўйни чала ташлаб, иккинчисига югурмаган. Тўй эгаси ҳақ берса, олган. Бермаса, дуо қилган. Башарти тўй қилаётган кишининг қўли қисқароқлигини пайқаб қолса, тўпланган пулни ҳам «тўяна» деб ташлаб кетган...

Энг муҳими — «Мамат аканинг «темир дафтари» деган гап эл аро машҳур эди. Дейлик, маҳалланинг ямоқчиси тўйга айтиб келди. Ҳофиз «темир дафта-

рини» варақлаб кўрган ва ўша куни бўш бўлса, «Худо хоҳласа, албатта хизматда бўламан», деб дафтарига ёзиб қўйган. Иттифоқо, ярим соатдан кейин бирон катта мансабдор ёки донғи кетган бойвачча келиб қоладию, худди ўша куни тўй қилаётганини айтиб, таклиф этади. Хофиз «Иложи йўқ, бир одамга ваъда бериб қўйганман, сўзимдан қайтмайман», деб рад этади. Хеч қандай илтимос, хеч қанча пул, хеч қандай дағдаға ўтмайди! Вассалом!

Бунинг отини лафз дейдилар!

ҚЎШҚАНОТ

Йигирма ёшдаги ошиқ-маъшуқликдан етмиш ёшдаги меҳр-оқибатгача етиб борган эр-хотин сабр-қаноат фаришталаридир.

ТИЛАНЧИ

- Гадоё билан маддохнинг фарқи борми?
- Бор. Гадоё жўн тиланчилик қилади. Маддох кофиясини келтириб тиланади.

БОБО БИЛАН НАБИРА

Қария — оила яшинқайтарғичи. Хонадонни турли балолардан асрайди.

Гўдак — оила чироғи. Хонадонни ёритиб туради.

НОМУКАМАЛЛИК

Дунёда мукамал нарса йўқ. Ҳатто Муҳаббат деб аталмиш олий туйғуда ҳам адолатсизлик бор. Ким қаттиқроқ севса, ўша кўпроқ изтироб чекади.

СЕВИНЧ ВА ЎКИНЧ

Ҳаётингизда севинчдан кўра ўкинч кўпроқ бўлса, ажабланманг. Одам боласи йиғлаб туғилади. Кулишни эса анча кейин ўрганади...

«ИХТИРО»

Самарқанд бозорида чет эллик туристлар юрган экан. Биттаси, айниқса, эътиборимни тортди. Қалта иштон кийган, қора кўзойнакли, шопмўйлов киши ўғил сумакка тамаки тўлдириб чекиб кетаяпти...

...Шунақа «универсал» буюмни ихтиро қилган халқимизга тасанно дедим...

«ҚУЛФ»

(Покиза аёлларимизга алоқаси йўқ гап)

Хотин кишининг хиёнат эшиги бир очилмасин. Очилса, ёпилиши қийин бўлади. Қулфи «бузилиб» қолади...

ТЕХНИКА АСРИ

Техника асрида яшаяпмиз. Қандоқ яхши! Оғирни — енгил, узоқни — яқин, мушкулни — осон қилади. Шунақанги осон қиладики, фақат мушакни эмас, каллани ишлатиб ҳам овора бўлиб ўтирмайсиз...

Бир «мини-маркет»га кириб, майда-чуйда ҳарид қилдим. Буни қарангки, сотувчи йигитчанинг калькулятор деган «сеҳрли» асбоби ишламай қолса денг. Батареяси «ўтириб қолган» экан. Ҳисоб-китобнинг охирига етолмай терлаб кетди. Менинг ҳам сабрим тугади. «Саккиз карра саккиз қанча бўлади?» десам, бир муддат пешанаси тиришиб турди-да, «саксон саккиз!» деди.

Икки ярим минг йил аввал ўлиб кетган Пифагор шўрлик шу гапни эшитса, қайтадан тирилиб, ўзини осган бўлур эди!

СЎҚҚАБОШ АЁЛ

Бева боши билан яхши фарзанд ўстираётган аёл палапонларини қаноти остига олиб, бургутдан ҳимоя қилаётган каптарга ўхшайди.

Сўққабаш аёлни ўкситиш гўдакни хўрлашдан оғирроқ гуноҳ...

ҚИЁС

Дунёда Онага қиёслаш мумкин бўлган иккита нарса бор.

Она тили, Она Ватан.

ТАНСИҚ ФАСЛ

Баҳорда деҳқоннинг юмуши кўпаяди. Ерга омоч солади. Кўчат қадайдди. Ниҳол ўтқазади. Суғоради, озуқа беради... Вақтида шудгор қилмаса, эккани унмайди. Вақтида суғормаса, кўчати қуриб қолади. Донни нобоп ерга сепса, кузда оч қолади...

Инсон умри ҳам шундай. Ёшлиқда йўл қўйган хатоси, босган ножўя қадами, билиб-билмай қилган гуноҳи ёши улғайганида аччиқ «меваси»ни бериши ҳеч гапмас.

...Деҳқон-ку, бу баҳорда қилган хатосини келгуси баҳорда тузатиши мумкин. Инсонга эса ёшлиқ бир марта берилади. «Баҳор қайтмайди» деганлари шу.

ШУКРОНА

«Ўзингизни асранг», дейдилар...

«Ўйламанг», дейдилар...

«Хаяжонланманг», дейдилар...

Ўйламаслик мумкинми? Ўйламаслик учун одам ақл ўрнига бир товоқ қатиқ кўтариб юриши керак-ку...

Хаяжонланмасликнинг иложи борми? Хаяжонланмайдиган одам юрак ўрнига кўксига муштдек тош солиб юради-ку...

...Тафаккур деган нурли, хаяжон деган мунгли неъматни ато этгани учун Яратганга шукроналар бўлсин!

ВАРРАК ВА ҚУШ

Варрак ҳарчанд ҳаволангани билан қуш бўлолмайди: ипи бировнинг қўлида...

ҚАЙНОНА

Совчи бўлиб борди.

— Қулчиликка келдик, — деди эҳтиром билан.

Яна борди.

— Қулчиликка келдик, айланай!

Тагин борди.

— Қулчиликка келдик, ўргилай. Ноумид қилманг!

Ноумид қилмадилар. Чиройли тўй бўлди...

...Кейин... келинини қулдек ҳўрлай бошлади...

КЕЛИН

Битта болали бўлгунча қайнонасини «ойижон» деди.

Иккита болали бўлгач, «ойи» деди.

Учта болали бўлганида «анави» деди.

Боласи тўртта бўлганидан кейин «отинг ўчгур» дейдиган бўлди...

...Унинг тўртта ўғли бор. Худо хоҳласа, тўртта келин кўради.

ҚЎРИҚЧИ

Эшигини қоқсанг, эгасидан олдин ити чиқиб келади.

Қизиқ, наҳотки ит Одамни Одамдан қўриқласа?

ОЛМОҚ ВА ҚОЛМОҚ

Инсоннинг баҳоси бу дунёда ўзи олгани билан эмас, ўзидан қолгани билан белгиланади.

АФАНДИ ДОМЛАНИНГ ЎГИТИ

Маҳалламизда Афанди домла деган отахон бўларди. Юзи нузли, донишманд чол эди. Бир гал биз — ўсмирларга галати насихат қилди.

— Худо хоҳласа, сенлар катта одам бўласан. Топармон-тутармон бўлиб, яхши тўйлар қиласан, уй-жой қурасан... Иморат солаётганигда томингни қўш-ниникидан ақалли бир қарич пастроқ қилиб ёп. Токи, ҳамсоянгни кўнгли чўкмасин...

Ростини айтсам, бу гаплар хаёлимдан кўтарилиб кетган экан. Иттифоқо бир танишимникига бориб қолдим. Осмон баравар қилиб «учаска» қураётган экан. Домланинг насихати эсимга тушиб, айтиб қўйибман. Гапирмасам бўларкан. Танишим хафа бўлди.

— Ўша домлангизнинг «томи кетган» экан! — деди қўл силтаб.

Индамай қўяқолдим. Балки Афанди домланинг «томи кетгандир». Балки танишимнинг «томи баландлик қилиб» домланинг ўгити «етиб бормагандир»...

ВАТАН ТАНЛАНМАЙДИ

Тақдир тақозоси билан бадавийлар оиласида туғилсам, элик даражали иссиқда қутурган қум бўрони мен учун энг гўзал манзара бўлур эди.

Тақдир тақозоси билан эскимослар оиласида туғилсам, элик даражали совуқда қутурган қор бўрони мен учун энг гўзал манзара бўлур эди...

Мен Ўзбекистонда туғилганим билан фахрланаман.

ВАҚТ

Вақт — учиб бораётган ўқ. Уни ҳеч ким тўхта-тиб қололмайди. Аммо эсли одам «ўқ»ни тўғри манзилга йўналтириши мумкин.

НОН

Халқимизнинг ажиб удумлари бор.

Бешиқда ётган чақалоқнинг ёстиғи тагига бир бурда нон қўйиб қўядилар.

Бола йўлга кирса, оёғи орасидан кулча думала-тиб, нишонлайдилар.

Бувиларимиз совчиликка нон тугиб борадилар.

Икки ёш тақдири қўшилганининг рамзи сифатида нон ушатилади.

Олис ва хатарли сафарга кетаётган одамнинг насибаси узилмасин деб нон тишлатиб қоладилар.

Чавандоз кўпқари тўдасига кираётиб, белига нон тугиб олади.

Дастурхонга энг аввал нон куйилади.

Ота-боболаримиз фарзандларига «Кўчада ётган нон бўлагини кўрсанг, кўзингга суртиб, покиза жойга олиб куй», деб ўгит берадилар.

«Нондек азиз бўл», деган дуо энг улуф олқиш саналади.

Одам ўзининг ҳақлигини билсаю, ҳеч нима билан исботлай олмаса, «нон урсин!» деб қасам ичади!

Нега шундай?

Олимларнинг аниқлашича, нонда инсон ҳаёти учун зарур барча моддалар бор экан. Одам ҳамма неъматларни истеъмол қилсаю, нон емаса, барибир яшай олмас, аммо бошқа ҳеч нима емасаю фақат нон истеъмол қилса, бемалол яшайверар экан... Бундан чиқди халқ азбаройи оч қолишдан кўрқиб, юқоридаги одатларни ўйлаб топган экан-да!

Йўқ! Бу удумлар Аллоҳ томонидан инсонга берилган неъматни қадрлаш, уволдан кўрқиш, фарзандларига ҳалол лўкма едириш учун одаттўсига киритилган...

Нонни иймон даражасига кўтарган халққа таъзим қилинг!

АКСИОМА

Бозор қанча қимматлашса, одам шунча арзонлашади.

ТАЪЗИМ

Қайрағоч бақувват эди. Илдизи теран эди. Одамлар соясидан баҳраманд бўлар, шохлари орасига қушлар ошиён қуриб, палапон очар эди...

Қамиш мўрт эди. Илдизи омонат эди. Одамларга нафи тегмас, қуш қўнмасди...

Иттифоқо қаттиқ шамол туриб, қайрағочнинг шохини синдирди. Қамишга ҳеч нима қилгани йўқ. У шамолга таъзим қилишнинг хў-ў-ўп машқини олган эди...

ЯХШИ АЛОМАТ

Бемор шифокор буюрган дорини вақтида ичишни нутса, хурсанд бўлинг: дарди арий бошлабди.

ЖАҲОЛАТ

Жоҳиллик қўрқинчли эмас. Жоҳилнинг оқилга ақл ўргатиши қўрқинчли.

БИРИ ИККИ БЎЛМАГАН...

Қадимда икки ака-ука бўлган экан. Иккаласи ҳарчанд урингани билан иши юришмас, омади чопмас экан. Кунлардан бирида ака-укалар Донишманд ҳузурига бориб, маслаҳат сўрабди:

— Шунча ҳаракат қилсак ҳам биримиз икки бўлмайди. Нима қилайлик?

Донишманд айтибди:

— Икковларинг иноқмисан? Фақат тўғриси гирисини га-
пир!

Ака-укалар ноаҳил эканини тан олибди.

— Эй, нодон! — дебди донишманд. — Иккиси
бир бўлмаганнинг қандоқ қилиб бири икки бўлсин?

ПОЗИТИВ

Уйингда шундай кўзгу борки, сен унга ҳар куни
қарайсан. Ҳар қараганинда ўз фазилатларингни
ҳам, нуқсонларингни ҳам кўрасан.

Бу кўзгу — фарзандинг!

ҚОЗИҚ

Қишлоқ боласининг вазифаси — мол боқиш. Биз-
нинг ҳам сигиримиз бор эди. Тенгқур болалар билан
жийдазорда мол боқардик. Адашмасам, ўшанда бе-
шинчи синфда ўқир эдим. Жийдазорда ўт кўп. Бекин-
мачоқ ўйнашга ҳам қулай жой. Фақат кун ботар-бот-
мас, ҳар ким ўз молини етаклаб уйига жўнар, жий-
дазорда ажина бор, ёлғиз юрсанг, оғзингни қийшайти-
риб кетади, деган ваҳима гаплар юрарди. Менинг
сигирим ювош бўлса ҳам бир айби бор эди. Нуқул
қозигини суғуриб «дайдиб кетарди». Биласиз, қозик
ёғочдан ясалади. Ҳар куни қоқавергандан кейин боши
едирилади, синади. Қарабсизки, бошқа қозик яшаш
керак...

Шундай кунлардан бирида темир қозик топиб
олдим. Бошида ҳалқаси ҳам, ҳатто узилиб қолган бир-

икки қарич арқони ҳам бор. Ҳуртоқларимдан «кимнинг қозиги» деб сўрасам эгаси чиқмади. Севиниб кетдим. Сигиримни янги қозикка боғлаб қўйдим: энди ям суғуриб кўрсин-чи!

Ҳша куни эмас-ку, эртасига ғалати иш бўлди. Кечаси энди ухлаган эканман, оғим «Аданг чақиряптилар, тураркансан», деб қолди. Ҳайрон бўлиб айвонга чиқсам, отам қовоғини уйиб ўтирибди. Қўлида ўша темир қозик.

— Қаёқдан олдинг бунини? — деди таҳдид билан. Отамдан қаттиқ хайиқардик. Қўрқиб кетдим.

— Топиб олдим, — дедим ростини айтиб.

— Қаердан?

— Жийдазордан.

— Қайси жийданинг тагидан?

— Қийшиқ жийданинг.

— Жийданинг тўғриси бўлмайди, қайси бирининг тагидан? Кўрсанг танийсанми ўша жийдани?

— Танийман, — дедим қўрқа-пуса.

Отам қўлимга қозикни тутқазди.

— Худди ўша жийданинг тагига ташлаб келасан!

Юрагим орқага тортиб кетди. Жийдазорда «ажина» борлиги эсимга тушиб, талмовсираб қолдим.

Айвон бурчагида турган оғим ялинди:

— Ташлаб келади, адаси, тонг отсин, албатта ташлаб келади.

— Сен аралашма! — деди отам эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда.

Уйғониб, ичкаридан чиққан акам ҳаммасини тушунди шекилли, костюмини кия бошлаган эди, отам жеркиб берди:

— Сен қаёққа?

— Бирга бориб келамиз.

— Йўқ! — деди отам шиддат билан. — Ўзи топганми, ўзи обориб қўяди!

Куз, салқин тушиб қолган. Гира-шира кўройдин... Қўлимда муздек темир қозиқ билан йўлга тушдим. Жийдазор-ку узоқ эмас. Аммо унга етгунча Дархон ариқ устидаги кўҳна кўприкдан ўтиш керак. Одам ёлғиз қолса кундузи ҳам қўрқадиган қинғир-қийшиқ жийда чакалакзори орасига кириш керак. Аксига олиб ярамас қозиқни Қонқус анҳори бўйидаги дарахт тагидан топганман...

Салқин ҳаводанми, кўрқувданми оёғим қалтираб кўприкдан ўтдим. Гира-шира кўройдинда сирли сукунат чўккан жийдазорга кирдим. Назаримда ҳар бир дарахт орқасида нимадир беркиниб тургандек эди. Қаердадир бойқуш «хув-хув»лади... Ростини айтсам, Қонқус бўйигача бормадим. Қўлимдаги қозиқни кучим борича улоқтириб орқага қараб югурдим...

Ойим билан акам кўчага чиқиб кутиб туришган экан...

Лабимга учуқ тошиб, бир-икки кун ачишиб юрганини ҳисобга олмаганда ҳеч нима бўлмади... Фақат орадан бир ойча ўтгач, отам шу масалага қайтиб, бир гап айтди.

— Сен топиб олган қозикқа боғланган сигир ар-
қонини узиб, адашиб кетган бўлса ёки биров ўғирла-
ган бўлса-да қозик сенинг уйингдан чиқса, эгаси сени
ўғри гумон қилса, нима бўлади?

Отамнинг саволига жавоб йўқ эди...

...Орадан кўп йиллар ўтгач, яна бир воқеа бўлди.
Сочига дам олишга бордим. Денгиз совиб, «ўлик мав-
сум» бошлангани учунми, дам олувчилар сийрак, хо-
налар бемалол эди. Менга алоҳида хона беришди.
Кириб ечиндим. Ювиниш учун ваннага кириб кетаёт-
сам, хизматчи аёл кириб, кўрпа-тўшакларни алмаш-
тира бошлади. Сўнг диван бошидаги столча тортма-
сини очган эди, бир даста пул чиқди. Катта пул!..

— Кечирасиз, — деди аёл ҳижолат чекиб тортма-
ни ёпаркан. — Мен бехосдан...

Хайрлашиб чиқиб кетаётган эди, тўхтатдим.

— Бупул меники эмас.

— Мени синамоқчимисиз? — деди аёл ранжиб. —
Хонанинг эгаси кетганига уч кун бўлди. Пулини уну-
тиб қолдирган бўлса аллақачон довланган бўларди...

— Меники эмас, — дедим такрорлаб. — Олиб ке-
тинг!

Шу кеча отам тушимга кирди. Кулиб турганмиш...

ЗУЛМАТ БАНДАЛАРИ

Ислом дини — муқаддас дин. Инсонни энг
муқаррам зот деб улуғловчи, бегуноҳ қон тўкишни
қораловчи дин.

Шўро сиёсатининг барча дин арбобларини «текин-хўр, душман» деб атагани — тухмат. Тарихда улусни ҳидоят сари бошлаган, ўз юртини чет эл босқинчилари ҳуружидан ҳимоя қилишга бош-қош бўлган аллома, уламолар оз бўлмаган. Афсуски, айрим зулмат бандалари динни ниқоб қилиб, не-не буюк зотларнинг умрига зомин бўлгани ҳам бор гап. Шундай жаҳолат қурбонларидан бири 1370 йили Озарбайжонда туғилган улуг шoir Имомуддин Насимий эди. Диний илмдан ҳам, дунёвий билимдан ҳам яхши хабардор бўлган шoir инсон эркини куйловчи ғазаллари учун ҳукмдор Мироншоҳ ва ўз юртидаги мутаассаблар зуғумидан безор бўлиб, Шом (Сурия)га кетишдан ўзга чораси қолмайди.

Сурия ҳукмдори султон Муайид шoir Насимийни эҳтиром билан қарши олади. Афсуски, жоҳиллар бу ерда ҳам жирканч фитна уюштирадилар.

Ижод аҳли анчайин самимий, содда бўлади. Ўзининг кўнглида бировга ёмонлик бўлмагани учун бошқалардан ҳам ёмонлик кутмайди. Ғанимлар унинг шу ожизлигидан усталик билан фойдаланадилар. Султон билан шoir иштирок этаётган жума намозида жаҳолатпарастлар «Орамизда дини исломни таҳқирловчи кимса бор, у «Ёсин» сурасини оёғи остига олиб тепкилаб юрибди», деган гап тарқатадилар. Табиийки, бу султоннинг ғазабини кўзғатади. Султон бундай шаккокни қандай жазолаш кераклигини Насимийдан сўрайди. «Бунақа даҳрийни тириклайин

терисини шилиш керак», дейди шоир комил ишонч билан. Буни қарангки, муқаддас Калом сураси айнан унинг кавушидаги патак остидан чиқади! Шоир бу фитнани ғаламислар пухта ўйлаб уюштирганини, сурани унинг кавушига тиқиб қўйганини хаёлига келтирмагани аниқ эди!

Султон ҳам, шоир ҳам ҳайратдан ёқа ушлаб қоладилар. Султон энди нима қилиш кераклигини тағин шоирнинг ўзидан сўрайди. Шунда Насимий беқиёс мардлик қилади. «Начора, подшоҳнинг ҳукми вожиб, ҳукми ижро этишсин!» дейди.

Разил ниятига етган жаҳолатпарастлардан бири намозхонларга қараб, «Диндан қайтган бу шаккоқнинг қони ҳаромлиги, бир томчиси теккан жойни ҳам кесиб ташлаш зарурлигини» айтиб, ваъзхонлик қилади.

Худонинг қудратини қарангки, шу пайт тириклайин териси шилинаётган шоир танасидан сачраган қон худди ўша кимсанинг қўлига келиб тегади! Аҳли мўмин жумбушга келиб, ундан ўз сўзини исбот қилишни талаб этади. «Пешво» эса «Мен шунчаки мисол учун айтувдим», деб панага беркинади... Бу фожиа 1417 йили рўй беради...

Афсуски, тарихда бундай мисоллар оз эмас. Бир вақтлар Абу Али ибн Сино «Агар мен даҳрий бўлсам, бу дунёда мусулмон йўқ экан», деб ёзгани бежиз эмас. Буюк олимни «даҳрий» деб эълон қилганлар шулар эди. Улуғбекни ўз пушти камаридан бўлган фарзандининг ҳукми билан сўйдирганлар, ишқи боқий-

ни куйлаб гўзал газаллар ёзган Машрабни дорга торттирганлар, элнинг суюкли шоираси Нодиранинг кўз ўнгида аввал гўдак набирасини, сўнг ўғлини, ундан кейин ўзини бўғизлатганлар ҳам шундай зулмат бандалари эди...

Яратганнинг адолатини қарангки, жаҳолат қурбонларининг номи тарихда абадий қолди. Жохилларга эса абадий лаънат тамғаси босилди!

БОЗОРДАГИ «СЕВГИ»

— Севгини сотиб олиш мумкинми?

— Мумкин! Фақат бир марта сотилган нарса иккинчи марта сотилмайди, деб кафолат бериб бўлмайди!

СЎЗ

Сўз — чиганоқ ичидаги гавҳар.

Сўз — қин ичидаги ханжар...

ЭСКИ ЧОРИҚ

Таиландда ғалати удум бор экан. Будда ибодатхонасининг роҳиблари бошида бошпана, эгнида бир сидра либос, егулик бир кунлик таом билан кифояланади, ибодат билан шуғулланади. Ибодатхона юмушларини бажаради. Бироқ яшаш учун пул топиш керак. Шу сабабдан улар ҳар куни тонг саҳарлаб эгнига пуштиранг ёпқич ёпган кўйи яланғоч кўчага чиқиб кетади-да, магазин ва ресторанлар, идора ва

ташкiлотлар, дуч келган хонадон эшигига бориб, тиланчилик қилади. Садақа берувчи дуоталаблар уларни ҳеч қачон насибасиз қолдирмайди. Чунки уларнинг ўзи ҳам айнан шу «юмуш»ни бошидан кечирган ёки кечиради. Гап шундаки, мамлакатдаги ҳар бир эркак умрида ақалли бир марта, ҳеч бўлмаса, икки-уч ой ибодатхонада роҳиб бўлиб, тиланчилик қилишга мажбур. Мол-давлати, мансаб-матлабидан қатъи назар. Акс ҳолда қувғинга учрайди...

Ғалати удум... Босар-тусарини билмай қолганларнинг «попугини пасайтириб» қўядиган доно удум...

ИККИ ҚУТБ

Ёшликнинг қудрати кўп, кексаликнинг ғурбати...

ФЕЪЛИГА ЯРАША

Оқкўнгил одам ҳаммани дўст деб ўйлайди.
Ичқора ҳаммадан душман ахтаради.

ДОВОН

Довонга чиқиш қийин эмас, довондан тушиш қийин.

Токка чиқаётганингизда куч-қувват, шавқу завқ, ҳамроҳлар кўп бўлади. Тушаётганда куч камайиб, завқ хиралашиб, ҳамроҳлар сийраклашиб қолади...

Ишонмасангиз, ёши олтишдан ўтганлардан сўранг...

ХУДБИН ШИОРИ

«Дунёга ўт кетса-кетсин, оловига менинг шўрвам пишсин!»

«ГАРТКАМ»

Пастқам кўчада тўрт йигит ошиқ отиб, қимор ўйнаётган экан, ҳасса тутган кўзи ожиз одам ўтиб қолибди. Йигитларнинг ўзаро гапини эшитиб, тўхтабди-да, «мен ҳам ошиқ ўйнасам майлими, деб сўрабди. Йигитлар «ўзинг шу аҳволда бўлсанг, қандай қилиб ўйнайсан», деса, «ҳа энди, бир уриниб кўрайликчи», дебди. Йигитлар уни эрмак қилиш учун қўлига ўнта ошиқ тутқазишибди. Бояги одам «гарткам!» деб ошиқларни кўча четидаги томга улоқтириб юборибди. Қиморбозлар «Бу нима қилиқ», деса «Чиқиб қарачи, ошиқлар қанақа тушган экан», дебди.

Йигитлардан бири томга чиқса, ўнта ошиқнинг ҳаммаси «олчи» тушган эмиш. Йигитлар ҳайратланиб, бунақа хунарни қандай ўрганганини сўрашган экан, кўзи ожиз айтибди.

— Униси билан ишларинг бўлмасин. Бу «хунар»дан орттирганим шу бўлдики, охир-оқибат кўзимни қиморга тикиб, шу аҳволга тушдим...

...Бу — эски ривоят. Ҳозир ҳеч ким ошиқ ўйнамайди. Замонавий казиноларда қанча одам миллионер бўлган, қанчаси кўзини гаровга тикканини билмайман. Аммо қанчаси қамоққа тушгани, қанчаси уй-жой, хо-

тин, бола-чақасини «ютқазиб» қўйгани, қанчаси эсдан оғиб, яна қанчаси бир-бирини ўлдирганини биладиганлар бор...

СУВ

Ота-боболаримиз «Сувни исроф қилма», «Ховли супураётганда ахлатни ариқ томонга супурма», «Сувга туфлама», деб қайта-қайта қулоғимизга қўйгани бежиз эмас.

Болалигимда рўй берган бир воқеа ҳеч эсимдан чиқмайди. Дўмбиробод боғ-роғлар маскани эди. Бу ерда тўқимачилик комбинатига тегишли болалар оромгоҳи (ўша пайт тили билан айтганда пионерлар лагери) бўларди. Бизнинг ховли шу лагернинг ичида эди. Отам (биз отамни ада дердик) ҳам, ойим ҳам шу лагерда ишлар эдилар. Ёз келиши билан юзлаб болалар дам олишга келар, ҳаммаёқни шодон қий-чув тутиб кетар эди...

Бир куни ғалати иш бўлди. Кичик акам жангарироқ, «жанжални пулга сотиб оладиган» хилидан эди. Чўмилишга бордик. Қарасак, бир бола шундоқ ариқ бўйида туриб сувга «чоптираяпти». Акамнинг жонпони чиқиб кетди! Бояги боланинг орқасига бир тепган эди, сувнинг ўртасига бориб тушди. Шўрлик сузишни билмас экан, оғиз-бурнига сув кириб чўкиб кета бошлади. Акамнинг ўзи анҳорга калла ташлаб олиб чиқди. Хангома ўша заҳоти овоза бўлди. «Фа-

лончининг безори ўғли лагерда дам олаётган пионерни чўқтирмоқчи бўпти».

Хуллас, мелиса келди, муҳокама бошланди. Албатта, биринчи галда отамни айбдор қилдилар. «Безори» бола тарбиялагани учун. Шунда отам ҳам ғалати иш қилдилар. Оромгоҳ шаҳардан узоқда бўлгани учун буерда ҳам водопровод йўқ, ариқдан сув ичиларди. Сувни тозалаш учун кокс (Ғаваксимон кўмир) солинган ҳовуздан ўтказиб, кейин цементланган иккинчи ҳовузга қуйиб, истеъмол қилинар эди.

Отам «жабрланувчи» болани етаклаб ўша ҳовуз бўйига олиб келдилар. Бошини силаб, отини сўрадилар. Нечанчи синфда ўқиши билан қизиқдилар. Сўнг бундай дедилар: «Биламан, ўғлим, сен шаҳарда турасан, қувурдан сув ичасан, кўчадаги ариққа чоптирсанг биров индамайди. Кел, болам, манави ҳовузга бир чоптиргин!»

Тўпланганларнинг капалаги учиб кетди! Айниқса, оқ халат кийган дўхтир хотин: «Бу қанақаси, сиз зараза тарқатиб ҳаммани дизентерия қилмоқчимисиз, нима ҳақингиз бор?» — деб шовқин солди. «Уларчи?» — дедилар отам сув оқимининг пастига имо қилиб. — Улар дизентерия бўлмайдими? Улар одам эмасми? Юз қадам нарида ҳам инсонлар яшайди, барака топгурлар! Улар ҳам шу ариқдан сув ичади!»

Ҳамманинг дами ичига тушиб кетди. Кўзойнак тақиб юрадиган лагерь бошлиғи бор эди. Ўрис хотин. «Бу одам тўғри айтаяпти! — деди чертиб-чертиб. —

Бундан кейин қайси бола сувга сийса, вожатийсини жавобгар қиламан!»

Лабини бўяб юрадиган ўша кўзойнакли ўрис хотинни ҳамон эҳтиром билан эслайман...

ДЕҲҚОН

Хар қандай касб — табаррук. Лекин деҳқончиликда илоҳиётга яқинлик бор. Деҳқоннинг қўли кетмонда, кўзи осмонда бўлади. Навоий ҳазратлари дон сепаб, ризқ етиштирувчи деҳқонни Одам Атога қиёс қилганлари бежиз эмас...

«ЕТТИ ЎЛЧАБ, БИР КЕС!»

Бир танишим қизини узатадиган бўлди. Тўй ресторанда ўтди. Шоҳона тўй! Фақат бир нарсага жиндек ҳайрон бўлдим. Келин билан куёв бир-бирига мос эмасмий... Ўн саккиз яшар қизалоқ ёнида ёши эликларни қоралаб қолган, тепакал, қорин қўйган одам ўтирса ғалати кўринаркан. Худди гунчани тўнканинг ёнбошига ўтқазиб қўйгандек.

Шуни беихтиёр ўйладиму, ўша заҳоти фикримдан қайтдим. Нима қипти, юлдузи юлдузига тўғри кепти — бўпти-да!

Бу гап эсимдан чиқиб кетган эди-ку, орадан икки-уч ой ўтиб бояги танишим билан учрашиб қолдик. Негадир тўй ҳақида ўзи гап бошлади.

— Бизнинг тўйга ҳайрон қолдингиз-а?

Нима дейишимни билмай турган эдим, ўзи тушунтирди. Маълум бўлишича, ҳозир бундай тўй кўп мамлакатларда удум бўлган экан. Аввало келин томон куёв томоннинг «иктисодий аҳволи» билан қизиқаркан. Куётўранинг банкда қанча маблағи бор? Қолаверса, қизнинг «қўли ва қалбини сўрагани учун» келинпошшанинг ҳисоб рақамига неча минг доллар (евро) ўтказди? Қандай уй олиб беради? Қандай маркадаги автомашина ҳадя қилади. Қаерда неча қаватли дача қуриб беради? Келинпошшани қаерга «никоҳ сайли»га олиб боради? Ва, ниҳоят, башарти турмушлари келишмай қолса, етказилган моддий ва маънавий зарар учун неча минг доллар (евро) жарима тўлайди?

— Бунинг отини «контрактли никоҳ» дейдилар, биродар! — деди «қуда бува». — Тушундингизми?

Тушунишга тушундим-ку, нима десам экан... Охиригача эмас. Албатта, ҳамма замонларда ҳам турмушга чиқаётган қизнинг ҳуқуқи ҳисобга олинган. Ҳатто шўро замонининг тили билан айтганда, «хотин-қизларга феодалларча муносабатларда бўлган» хонликлар даврида ҳам «келиннинг маҳри» деган тушунча бўлган. Дейлик, бир уй, бир айвон, битта сигир, иккита қўй, дегандек... Шариатга биноан келиннинг маҳрига эри, қайнота-қайнонаси у ёқда турсин, ўзининг ота-онаси ҳам даҳл қилолмаган. Яъни, аёл ҳуқуқи ҳимоя қилинган.

Шунақа-ку... Биз — «бесавод»ларнинг ақли етмайдиган замонавий никоҳдан очикдан-очик «улгур-

жи савдо»нинг ҳиди келмаяптимикиан? Куёв тўра «така бўлсин — сут берсин!»

Агар шу мантиқдан келиб чиқадиган бўлсак, «медал»нинг тескари томонини ўгириб кўришга тўғри келади.

Дейлик, эллик яшар «кампир келин» йигирма яшар «куёв бола»га «қалби ва кўлини тақдим этгиси» келиб қолди. Нима қипти, пул бўлса чангалда шўрва! «Кампир келин»да нима кўп — пул кўп! Шу тариқа у йигирма яшар «куёв бола»га неча минг доллар (евро) «мукофот» тўлаши, қандай қаср, қанақа дача ҳадя этиши, қайси марқадаги машина совға қилиши, «ёшлар» асал ойини қайси океаннинг қайси оролида ўтказиши, мабодо «кампир-келин» умри вафо қилмай ўлиб-нетиб қолса, «куёвтўра»га неча минг доллар (евро) мерос қолдириши нотариус орқали тасдиқлатиб қўйиладими?!

Бозор бўпкет-е! Утган асрда «фалончи қизига фалонча «қалин» сўрабди, деган гапни эшитсак, «чириган феодализмнинг бадбўй қолдири», дердик. Янгича ниқоҳнинг отини нима десак экан? «Гуллаб-яшнаган капитализмнинг муаттар чечаги» дейсизми?! Билмадим...

АБАДИЯТ

Олти-етти улфат тоққа борадиган бўлдик. Пастбаланд йўллардан ўтиб, тоғ ичкарисига кириб кетдик. Ниҳоят, атрофи ҳайбатли қоялар билан ўралган май-

сазор майдондаги қандайдир кўхна бинода манзил қурдик.

Қуёш ботиши билан қоронғилик тушди. Олисда— дара томонда сой шовуллайди. Қаердадир ҳаққуш тинимсиз нола чекади.

Ейилди. Ичилди. Хушчакчак суҳбатлар бўлди...

Бир маҳал рўпарадаги осмон-фалакка туташиб кетган чўққи бир зум ёришиб турди-да, тоғ ортидан ҳаддан ташқари катта, ёруғ ой чиқиб кела бошлади. Ой кўтарилган сайин ер ўша томонга оғиб кетаётганга ўхшар, осмондан кумушранг нур кукуни ёғилиб, еру кўкни сутранг ёғдуга чулғаб борар, чор-атрофга қандайдир сеҳли ва хавотирли сукунат чўккан эди... Назаримда, сойнинг шовуллаши ҳам, ҳаққуш ноласи ҳам тиниб қолгандек, елкамиз ортида қад кериб турган баҳайбат қоялар устимизга босиб тушаётгандек эди...

Боядан бери шодон шовқинлаётганлар бирдан жимиб қолдик. Ҳамма чуқур ўйга толган, ҳар ким ўз хаёли билан банд, аммо чамамда, ҳаммамиз бир нарсани ўйлаётганга ўхшардик. Мана шу тўлин ой, мана шу ҳайбатли чўққи бошида неча минг марта пайдо бўлмади экан? Таҳдидли ўшшайган манави қоялар бундай манзарага неча минг марта гувоҳ бўлмади экан? Тош бағрига не-не сирларни яширган мана шу қадимий тоғлар биздақа «ўткинчи»ларнинг неча мингини кўрмади экан?! ...

Оламга сифмай кетсангиз, тоққа боринг...

ОТА МЕҲРИ

Она меҳри ота меҳридан юз чандон ортиқ бўлади, дейдилар. Тўғри гап. Шунақа-ку, ота меҳри онаникидан қолишмаслигини тасдиқлайдиган воқеалар ҳам оз эмас.

Буюк подшоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур қисматида рўй берган воқеа бунга мисол бўла олади. Ҳиндистонда Бобурийлар салтанатини ўрнатган шаҳаншоҳнинг суюкли фарзанди Ҳумоюн хасталикка чалиниб, кундан-кун аҳволи оғирлашаверади. Табиблар ҳарчанд уринмасин, шаҳзодани даволай олмайдилар. Охир-оқибат сарой аҳли қадимдан қолган сўнгги чорани маслаҳат беради. Беморнинг жонини сақлаб қолиш учун энг азиз, энг қимматли нарсани Худо йўлига атамоқ керак. Хазинада шундай нарса бор эди. Бу — Ҳиндистондаги жанглاردан бирида голиб Бобурга ҳадя этилган, қирмизи рангда товланиб турадиган «Кўҳна — нур» — «Нур тоғи» деб аталмиш жаҳондаги энг катта олмос эди. Унинг вазни бир юз саксон олти карат эди.

Фарзандининг ҳаёт билан видолашаётганини кўрган Бобурнинг жони-жаҳони ўртаниб кетади ва олмосни Худо йўлига бахшийда қилишни маслаҳат берганларга шундай жавоб қилади. «Дунё моли анинг эвазига нечук бўлғай, мен анинг фидоси қилурмен-ким, хол анга мушкул бўлибдур». Яъни шаҳаншоҳ дунёнинг моли фарзандим жонига арзимаёди, боламнинг жони ўрнига ўз жонимни фидо қиламан» дейди-

да, Ҳумоюн беҳуш ётган кўшк атрофида чарх уриб, Аллоҳга нола қила бошлайди.

Бобурнинг қизи — ниҳоятда гўзал ва ҳаққоний тарихий асар — «Ҳумоюннома»нинг муаллифи Гулбаданбегим отасининг ўша палладаги ҳолатини бундай тасвирлайди: «Подшоҳ ҳазратлари Ҳумоюн ётган кўшк атрофида айлана бошлади. Бу иш сешанба куни бошланди, чоршанба ҳам илтижо билан ўтди... Бемор атрофида айланиб, Яратганга илтижо билан тавалло қилар экан, у киши шундай деди: «Эй, Парвардигор! Агар жонга жон алмаштириш мумкин бўладиган бўлса, мен — Бобурнинг жони ва борини олгину, Ҳумоюннинг жонини сақлаб қол!» «Шу куннинг ўзида ёқ жаннатмакон ҳазрат подшоҳнинг тоблари қочиб қолди, — деб давом этади Гулбадан. — Шаҳзода Ҳумоюн эса бошларидан сув қуйиб ташқарига чиқди ва соғайиб кетди...»

Бобурнинг иситмаси кун сайин кўтарилиб борар, шунча жангу жадаллардан омон чиққан, ҳатто душманлари қаттол оғу билан заҳарлаганида ҳам тирик қолган жасур шаҳаншоҳ кун сайин «нари кетар», аммо табиблар муолажасидан бош тортар эди. Чамаси Бобур Яратганга «Жон ўрнига жон бераман», деган қасамида собит туриб олганди...

1530 йил поёнида буюк подшоҳ, оташнафас шоир ва меҳридарё ота Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаётдан кўз юмди. Ўшанда у энди 47 ёшга чиққан эди...

ОСМОН ЯҚИН, ЕР ҚАТТИҚ

Бола эдим. Кекса аммам бўларди. Туриб-туриб, фалати гаплар айтарди. Бир куни шундай деб қолди:

— Осмонда меҳр кўп. Ер устида орзу кўп. Ер тагида армон кўп...

— Бунима деганингиз? — десам

— Катта бўлганингда тушунасан, — деб қўяқолди.

Ростини айтсам, катта бўлганимда бу гапларни унутиб юборган эканман. Яқинда тасодифан ёдимга тушди. Аммамнинг гапини энди англагандек бўлдим.

«Осмонда меҳр кўп», дегани Аллоҳнинг карами кенг, бандаларига меҳрибон, дегани экан. «Ер устида орзу кўп», дегани одамзод бориға қаноат қилмайди, бир орзуси ушалиши билан бошқасининг кетидан югуради, дегани экан. «Ер тагида армон кўп», дегани эса бандаси вафот этганидан кейин тириклик чоғида ўзи билиб-билмай қилган гуноҳлари учун армон чекади, дегани экан...

Билмадим... Ҳарқалай мен шундай тушундим...

БИРОВНИНГ ДАРДИ

(Шифокор укамга тилагим)

Пул сўраб келганга пул бермаслик — гуноҳ эмас.

Мол сўраб келганга мол бермаслик — гуноҳ эмас.

Амал сўраб келганга амал бермаслик — гуноҳ эмас.

Аммо... шифо талаб келганга ёрдам бермаслик ...
...Хузурингга ҳар хил одам келиши мумкин. Ҳар хил пайтда келиши мумкин. Ҳар хил ҳолатда келиши мумкин. Баъзан бу сенга малол келиши ҳам мумкин.

Бундай пайтда ўзингга ўзинг «шу одамнинг ўрнида мен ҳам бўлишим мумкин эди-ку» деб қўйсанг, бас.

«ЖАННАТИ ОДАМ»

Бировга яхшилик қилганида, бировнинг ҳожатини чиқарганида ўша «бирова»дан кўра ўзи кўпроқ қувонадиган одамни «жаннати одам» деса арзийди.

ПАРАДОКС

Эси паст одамнинг димоғи баланд бўлади.

ОФТОБ ЧИҚАР ОЛАМГА

Дунёда ҳеч қандай чегарани тан олмайдиган иккита мўъжиза бор. Бири — Қуёш нури, иккинчиси — Она меҳри.

ЎТ БИЛАН СУВ

Ҳаром кириб борган эшикдан иймон қочиб чиқади.

«ТОМОША»

Одамлар қизиқ. Икки эркак муштлашаётган бўлса, ажратиб қўяди-да, икки аёл юлишаётган бўл-

са, завқланиб томоша қилади... «Камёб» нарса «томошабоп» туюлса керак-да...

БЕЗОВТА РУҲ

Эзгуликни кўрса, ўзини анвойи чечаклар очилган гулзорда юргандек сезадиган... Разилликни кўрса, ёввойи ҳайвонлар ўқирган ўрмонга кириб қолгандек безовта кезадиган Руҳ бор.

Бу Руҳнинг исми — Виждон...

ПЕШАНАГА ЁЗГАНИ

Инсофли одамнинг пешанасига битилган ёзуғи бор. «Сабру тоқат. Андишаю қаноат»...

МУҲТОЖЛИК

Муҳтож одам минг урингани билан ўзини эркин хис қилолмайди. Эрк билан муҳтожликнинг мижози бир эмас...

КУЧ-ҚУВВАТ

Карами кенг Худо бандасига уч мрата қувват бераркан.

Биринчиси. Болалигида — оёғига. Чоққиллаб юриб кетсин, деб.

Иккинчиси. Ёшлигида — белига. Эзгу амаллар қилсин, яхши фарзандлар кўрсин, деб.

Учинчиси. Қариганда... Тил — жағига...

ТЕНТАК ТЎРИНИ БЕРМАС

Нодон давранинг тўрига ўтгиси келаверади.

Доно учун тўр билан пойгакнинг фарқи йўқ. Чирок қаерда турса ҳам нур сочаверади...

ОНА ҚАЛБИ

Бундан кў-ў-ў-п йиллар аввал бир нарсадан қаттиқ изтиробга тушдим. Уч кеча-кундуз деярли ухламадим. Хеч ким билан гаплашмай қўйдим...

Шунда онам кўзимга узоқ термилиб ўтирди-да, бундай деди:

— Ўғлим! Сен учун менинг жони-жаҳоним оташ-алангага айланиб ёниб кетганида бошқаларнинг этагини учи ҳам тутамайди! Нега мени бунчалик куйдирасан, болам?!

... Онамнинг ўша гапларини эсласам, ҳар гал томоғимга бир нима тиқилиб қолаверади...

НОЗИК ҲУНАР

Дунёда шундай ҳунарлар борки, бирининг хатосини иккинчиси тузатиши мумкин. Пахсакаш хатосини сувоқчи, сувоқчи хатосини бўёқчи; тўқувчи айбини бичиқчи, бичиқчи айбини тикувчи «ёпиб юборса» юборар...

Дунёда шундай ҳунарлар борки, хатосини ҳеч ким тузата олмайди. Булар — шифокор ва ҳуқуқшунос. Улар инсон ҳаётини, инсон қисматини ҳал қилади.

НОН ВА СЎЗ

Одамлар Сўз уволидан ҳам Нон уволидан кўрққанчалик кўрқсалар олам гулистон бўлур эди.

СОФ ЎЗБЕКОНА ЛУТФЛАР

Ўзбек бойнса...

— Менинг ўғлим хў-ў-п орзу-хавасли чиқди-да, барака топгур!

Яқинда тўй қиламан деб, яп-янги «Нексия»сини сотиб юборди, азамат!

— Менинг жиянимни айтмайсанми? Тўй қиламан деб, уй-жойини сотди! Энди кўчада юрибди!

Миришкор

— Юртимизда энг миришкор, ишнинг кўзини биладиганлар ким?

— Олтиариқликлар! Олтиариқликнинг боласи эмаклашни ўрганиши билан бодринг экилган плёнка тагига кириб кетади-да, нариёқдан машина миниб чиқади!

Ютуқ

— Эшитдингми, ўртоқ, Соқивой лотореяга «Нексия» ютибди! Тавба деб гапирай, бировга рашлигим йўқ-ку, шу... ютуқ деган жонивор ҳам сен билан менга ўхшаганларга эмас, ўзи «Мерседес», ўғли «Жип» миниб юрадиганларга чиқаркан-да!

— Парво қилма, ўртоқ, парво қилма... Ёмғир ҳам чўлга эмас, денгизнинг устига бориб ёғади!

Чўпоннинг чўпонга маслаҳати

— Эшагим ҳаром ўлгур, ҳанграйвериб жонга тегаяпти, Мамарайим, нима қилсам бўлади-а?

— Юкни кўпроқ ортсанг, овози ўчади!

Улов

— Бизнинг хотин икки йилдан бери «Эмират»да. Яқинда машина сотиб олинг деб, доллар юборибди. Нима олсам экан: «Неския»ми, «Матиз»ми?

— Маслаҳат шуки, сен эшак арава сотиб ол.

— Дравани нима қиламан?

— Нима қилардинг, торте-е-еб юрасан.

Уддабурон

— Менинг ўғлим шунақа уддабуронки, тегирмонга тушса, бутун чиқади!

— Меники тегирмонга тушса бир қоп ун орқалаб чиқади!

Космонавтика

— Нега ўзбекдан космонавт кам чиқаяпти?

— Бир эмас, ўнтаси чиққан бўлардию, у ёқдан наҳорга ошга етиб келиш жиндай узоқлик қилади-да!

Икковлонми, учовлон?

— Нима учун ўзбек сафаргами, саёҳатгами, камида уч киши бўлиб чиқади?

— Шуниям билмайсанми, овсар? Биттаси қўл чайишга кетганда, иккитаси унинг ғийбатини қилиб туриши керакми, йўқми?

Эзма

— Тинчликми, қўшни? Кеча кечаси уйингизда жиндай шовқин-сурон бўлдимиз?

— Тинчлик, ҳаммаси жойида.

— Кеннойи қаттиқ-қаттиқ гапиргандек бўлдилар шекилли?

— Ха, энди арзимаган жанжал-да...

— Бир нарса гумбирлаб кетди-ку!

— Кеннойинг аччиқ устида деразадан чопонимни улоқтириб юборди.

— Қизиқ, чопон деганиям шунақа гурсиллайдимиз?

— Жудаям эзма экансан-да! Чопон ичида ўзим бор эдим, қутулдимми энди!

«Хамдардлар»

Куёв:

— Эсингиздами, дада, тўй олдидан «қизимга уйлансангиз, менга ҳайкал қўясиз», дегандингиз. Жудаям унчаликка ўхшамайди, шекилли. Қизингиз инжиқлик қилавериб жонимдан тўйдириб юборди-ку, дада-жон!

Қайнота:

— Ундай бўлса, ҳайкални бошлайверинг, ўғлим. Сиз қизимнинг инжиқлигига бир йил базўр чидабсиз. Мен бунинг онасининг зулмига қирқ йилдан бери чидаб келаяпман, бўтам.

Меҳмондорчилик

Мезбон, дастурхондаги «куруқ мева»ларни олмахондек илдамлик билан «шипириб ташлаётган» меҳмонга зимдан разм солиб туриб, илтифот қилди:

— Марҳамат қилсинлар, меҳмон, марҳамат қилсинлар! Манави «чақ-чуқ»лардан жиндай-жиндай тановул қилиб ўтирсинлар...

— Раҳмат, — деди меҳмон «юмуши»ни бамайлихотир давом эттириб. — Отам раҳматли ўлар чоғида менга васият қилганлар. «Меҳмонга борсанг, ўнта майиз, ўнта мағиз, ўнта хандонписта, ўнта бодом, ўнта ерёнғоқ, ўнта туршак, ўнта шўрданак, ўн бўлаккина бурама холва тановул қилмасанг, мезбон хафа бўлади», деганлар...

— Хай-хай-хай! Отангиз кў-ў-ўп донишманд бўлган эканлар-да! Мабодо шунча нарсани бир йўла тановул айлаш одамни жиндай беором қилади, деманганмилар?

— Айтганлар! «Шунча неъматни тановул этиш оғирлик қилса ёки шошиб турган бўлсанг, мевалардан тўртта-тўрттадан егин-да, қолганини чўнтагингга солиб қўй, бўлмаса, мезбон хафа бўлади», деганлар.

— Э, баракалла, меҳмон, баракалла! Марҳамат, олаверсинлар! Сўраганнинг айби йўқ, мабодо отангизнинг олдига шошиб турганингиз йўқми?

Хунарнинг ёмони йўқ

— Менинг ўғлим — дўхтир!

— Менинг ўғлим — мол дўхтири.

— Шуям хунар бўлди-ю?! Болангга бошқа касб куриб қолганмиди?

— Унақа дема, ўртоқ, хунарнинг ёмони бўлмайди. Мен касал бўлсам, сенинг ўғлинг даволайди. Сен касал бўлсанг, менинг ўғлим даволайди!

Ўзбекона эмас лутф

Маҳаллада «Мама Роза» деб ном чиқарган Розия сатанг қўшни кампирга гинахонлик қилди:

— Кеча салом берсам, нега алик олмадингиз, хола пошша?

Кампирнинг энсаси қотди:

— Ўзингиз бегона эркак билан гаплашиб турган экансиз-ку?!

«Мама Роза» астойдил хайрон бўлди:

— Вой, эркакнинг ҳам бегонаси бўларканми, хола пошша!

ҲАБИБА БУВИНИНГ ЧОЛИ

Анча йиллар аввал туман касалхонасида даволанишга тўғри келди. Шифохона ёнғоқзор боғ орасида жойлашган, аскарларнинг казармасига ўхшаган бир қаватли бино. Узун йўлак. Қатор палаталар... Бизнинг палата олти кишилик эди...

Биринчи кун кечқурун дўхтир эмлагач қотиб ухлаб қолибман. Бир маҳал ғалати товушдан уйғониб кетдим. Кимдир деразани тақиллатди. Сўнг қайсидир дераза гийқиллаб очилди.

— Оббо! — деди ёнимдаги калавотда ётган бемор норози тўнғилаб. — Анави чол тагин сўфи уйғонмасдан келди! Ҳар куни шу аҳвол!

— Тузукмисан, Ҳабиба? — деган овоз эшитилди. Чолнинг қулоғи оғирроқ шекилли, шанғилаб гапирарди. — Қаймоқ обкелдим. Тирмизингда чой борми? Иссиққина ичиб олақол, Ҳабиба!

Девор ортидан аёл кишининг куйманиб гапиргани эшитилди:

— Нима зарил, саҳар мардонлаб, отаси? Ҳали болалар билан келардингиз. Неча марта айтаман, овора бўлманг, деб!

— Чойингни ичиб ол! — деди чол тагин овозини баралла қўйиб. — Овораси борақанми? Бомдодни ўқиб келавердим-да!

Ҳамма беморлар уйғониб кетди... Ҳар куни бўладиган «хангома»ни айтиб беришди. Чол саҳарлаб бирон тансиқ егулик кўтариб келар, то кампири «иссиққина» чой ичиб олгунча пойлаб тураркан.

Ҳабиба буви майиздеккина бўлиб қолган, аммо икки юзи қип-қизил, нурли кампир экан. Тушликда чол тагин келди. Ўғли биланми, невараси биланми. Бир қўлида ҳасса. Бир қўлида белбоғ-тугун... Чолкампир япроқлари сарғайган азамат ёнғоқ тагидаги узун ҳарракда ўтириб, узоқ суҳбатлашдилар... Шу топда иккови бир шохга қўниб ўтирган иккита мусичага ўхшаб кетарди...

Бир куни кампирни ҳамхоналари — бемор қиз-жувонлар ўртага олишди:

— Буви, чолингиз сизни нега бунча яхши кўрадилар?

Кампир бийронгина экан.

— Шунча йил бирга яшагандан кейин яхши кўради-да! — деди ишонч билан. — Яхши кўрмай қаёққа борарди!

Бу ёқдан эркак беморлар ҳам гапга солишди:

— Тўйдан олдин чолингиз билан неча марта свиданиега боргансиз, буви?

— «Свидананг»ни бошимга ураманми? — деди кампир беозор койиб. — Эл қатори совчи кўйган. Гушангада юзкўришганмиз...

...Орадан йиллар ўтгач, ўша чол-кампирни кўп эслайдиган бўлдим. Шунда бир ҳақиқатни англадим. Ёши ўтган сайин одам меҳрога муҳтож бўлиб қоларкан. Шунинг учун ҳам бир-бирига кўпроқ меҳр бергиси келаркан...

КАМЧИЛИК

Ҳақиқат кўп улуғ нарса-ку, битта камчилиги бор: ҳар доим ҳам ширин бўлавермайди. Аччиқ ҳақиқат фойдали нарса-ку, унинг ҳам битта камчилиги бор: ҳар кимга ҳам ёқавермайди...

МАЛОМАТ

Одамнинг ўз виждонига хилоф иш қилгани учун маломатга қолиши қанчалик адолатли бўлса, ўз виждонига хилоф ишни қилмагани учун маломатга қолиши шунчалик адолатсизликдир.

МАҲЛИЁЛИК

Олимлар узоқ йиллик тажрибалардан сўнг бир нарсани аниқлаган. Кўзгуга кўп қарайдиган одам тез қариб, хотираси сусайиб кетаркан. Тошойнада инсон қувватини сўриб олиш хусусияти — вампирлик бор экан... Бу гапнинг илмий асоси қанчалик эканини билмадим-ку, бир нарса аниқ: ўзига ҳадеб бино қўйишнинг хосияти йўқ...

ҚИРОВ

(Аёлларга)

Сочимга оқ тушди деб ўкинманг. Начора, куз келганда далага қиров тушади. Қиров — қор эмас. Куз эса — қиш эмас.

КАРВОНСАРОЙ

(Юз ёшли Тўлаган отанинг чойхона гурунги)

Дунё дегани — эски карвонсарой. Ҳеч ким унинг кемтигини тўлдиролган эмас. Бу дунёнинг сенга қўр-

сатган жамики «каромати» — роҳатию азоби, меҳ-
рию қаҳри, вафосию жафоси — ҳаммасини йиғишти-
риб келганда бир пиёла чой ичгулик фурсатда вам
чекишингга арзимаёди!

БЕМИННАТ ДЎСТ

Эътибор берганмисиз-йўқми, билмадим-ку, сиз-
нинг садоқатда тенгсиз дўстингиз бор. Қачон хоҳ-
ласангиз сиз билан ҳамсухбат бўлади. Шод пайтин-
гизда қувончингизга қувонч қўшади. Ғамгин паллада
дардингизни олади. Билмаганингизни ўргатади. Адаш-
сангиз, тўғри йўл кўрсатади. Яқин кишиларингиз бу-
рилиб кетганида ҳам у сизни тарқ этмайди. Хизмати
учун ҳеч нима тама қилмайди. Йиллаб унутиб, таш-
лаб қўйсангиз индамайди. Ҳатто улоқтириб юбор-
сангиз ҳам аразламайди. Тағин чорласангиз, етиб ке-
либ, хизматингизни қилаверади...

...Бу дўстнинг номи — Китоб!

Барзандарилда
ўзгирлар

Учрашувларда бир саволни кўп беришади:

«Ўзингиз учун энг қимматли асар қайси?»

Кўпинча ярим ҳазил билан жавоб қиламан:

«Менинг иккита энг қимматли «асарим» бор: бири — ўғлим, бири — қизим!»

Сенлар ва набираларим менга Худо берган энг бебаҳо бойликсан... Шу боис, диққат билан эшитинглар!

* * *

Дарахт, ўз томиридан ўсиб чиққан Ниҳолга айтган экан:

— Баҳор чоғи гулга бурканганимда бошим устида боларилар ғужғон ўйнаб, алёр айтди. «Сизлар кимсиз?» — демадим.

Ёз палласи япроқларим зумраддек товланганда кушлар шохларимда паноҳ топиб, ошиён қурди. «Сизлар кимсиз?» — демадим.

Саратон офтоби оламини ёндирганда йўловчилар соямдан баҳраманд бўлиб, жон сақлади. «Сизлар кимсиз?» демадим.

Куз келиб, меваларим фарқ пишганда одамлар узиб, тўйгунча тановул қилди. «Сизлар кимсиз?» демадим...

Ногаҳон бир номард танамга болта урган эди, ҳам-
маси ҳар ёққа қочди-кетди! Улардан нажот сўрасам
«Сен кимсан?» дейишди...

Ёнимда танҳо сен қолдинг!

* * *

Бир нарсани орзу қиламан.

Бу дунёда мен қилган яхши ишлардан ақалли битта
кўпроқ яхшилик қилсанг...

Бу дунёда мен қилган хатолардан ақалли битта
камроқ хато қилсанг...

* * *

Ҳеч қачон Осмонга тупурма! Осмон қаҳрли. Тупу-
гинг юзингга қайтиб тушади!

Ҳеч қачон Ерга тупурма! Ер меҳоли: тупугинг
юзингга сачрамайди. Аммо шу Ер сени кўксида кўта-
риб юради!

* * *

Худо кўрсатмасин-ку, бошингга синовли кунлар
тушса, яхши ҳамкасбинг, яхши жўраларинг ёки дуго-
наларинг эмас, «ёмон» умр йўлдошинг, «ёмон» бола-
ларинг кунингга ярайди...

* * *

Қулиб турган одамнинг олдида йиғлама.

Йиғлаб турган одамнинг олдида қулма.

* * *

Қуш бўлиб, осмонда учма.
Тошбақа бўлиб, ерда судралма.
Дарахт бўл! Бошинг — осмонда, оёринг ерда бўл-
син!

* * *

Хаммамиз хом сут эмган бандамиз. Менинг ҳам ўзимга яраша нуқсонларим йўқ, демайман. Шундай бир «қусур»дан умр бўйи қутула олмадим. Начо-ра, Худо берган феъл экан-да. Бировлар адолатсиз-лик қурбони бўлса, қуруқ тухматга йўлиқса, «тўнни ечиб ташлаб» ҳимоя қилган пайтларим кўп бўлган. (Гоҳ сўзим билан, гоҳ қаламим билан). Қизиги шундаки, ўзим шунақа аҳволга тушсам, тамом эсанки-раб қоламан. Мен буларга ёмонлик тилаганим ҳам йўқ эдику, нега булар менга ёмонлик қилиши керак, деган саволга жавоб тополмай изтироб чекаман. Фанимлар эса буни гўллик, ожизлик, ҳатто «айбини бўйнига олиш» деб тушуниб, тантана қилади...

Шу нуқсоним сизларда тақрорланмасин!

* * *

Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берма.
Қўлингдан келадиган ишга ҳам ваъда берма.
Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берсанг, уятга қоласан.

Қўлингдан келадиган ишни эса, ваъда бермасдан бажарса ҳам бўлаверади...

* * *

Ҳаётда ғалати тесқари ҳақиқатлар бор. Эл-юрт ўртасида обрўйинг қанча ошса, ғаразгўйларинг ҳам шунча кўпаяди. Уларнинг зулмидан шу қадар безор бўлганманки, ҳасадгўйлар дўзахга эмас, ундан ҳам чуқувроқ жаҳаннамга тушсин, деган пайтларим кўп бўлган. Сенларни шунақаларнинг зуғумидан асрасин...

* * *

Ёмонликка яхшилик билан жавоб берсанг, бир ҳисса савоб оласан. Яхшиликка ёмонлик билан жавоб берсанг, ўн ҳисса гуноҳга ботасан. Негаки, бу дунёда ёмонликка яхшилик қиладиганлардан кўра яхшиликка ёмонлик қиладиганлар кўпроқ.

* * *

Дераза — ойнадан ясалади. Кўзгу ҳам. Фарқи шуки, кўзгу ўзингни ўзинга кўрсатади. Дераза эса ҳаммасини кўриб туради-ю, ўзини кўрмаганга солади... Кўзгуга кўпроқ қара!

* * *

Ҳеч кимга озор берма. Ерда ётган тошни тепсанг ҳам оёғинг синиши мумкин.

* * *

Бандасининг боши — Оллоҳнинг тоши, дейдилар. Бошинга кўргилик тушса, ноумид бўлма: булут ўткин-чи, Қуёш эса абадийдир...

* * *

Шижоатли бўл. Бироқ андишасиз бўлма.
Андишали бўл. Бироқ шижоатсиз бўлма.

* * *

Ёмон билан ўчакишма. Эсли одам оёғига ёпишган
ахлатни қўли билан тозалаламайди.

* * *

Аёлни кафтингда кўтар, аммо бошингга чиқарма!

* * *

«Дўстим менга нима берди?» — дейишдан олдин
«Мен дўстимга нима бердим?» дейишни одат қил.

* * *

Унта яхшилигингга битта яхшилик қайтса, хурсанд бўл. Шуям қайтмаслиги мумкин эди. Унта яхшилигингга биронта яхшилик қайтмаса ҳам хурсанд бўл. Яхшиликка ёмонлик қайтиши ҳам мумкин эди.

* * *

Обрўга эришишнинг энг ҳалол йўли — камтарлик.

* * *

Нодонлар даврасида кар бўл.
Донолар даврасида соқов бўл...

* * *

«Ошсиз уй бор, уришсиз уй йўқ», дейдилар. Оилангда жанжал чиқса, энг аввало фарзандларингни ўйлаб иш қил!

* * *

Ҳеч кимга ёмонлик соғинма. Ҳатто душманингда ёмонлик тиласанг бир чеккаси ўзинга қайтиб келади. Негаки олам бус-бутундир.

* * *

Аёл — гул. Эркак — боғбон. Сен гулни хор қилсанг, уни ўзга боғбон сийпалайди... Эркак — боғбон. Аёл — гул. Сен боғбонга тикан санчсанг, у ўзга гулни сийпалайди... Икки ўртада сенинг меванг етим қолади. Худо шундан асрасин!

* * *

Ота-онам ўғитига амал қилиб, бир умр камсуқум ҳаёт кечиришга ҳаракат қилдим. Сенларга ҳам нуқул «камтарин бўл», «камтарин бўл», деб қулоғинга қуйиб келдим...

Афсуски, камтарликни нодонлик, андишани қўрқоқлик, хокисорликни хорлик деб санайдиганлар оз эмас экан! Камтарин бўл, аммо камтарлик ортида фуруринг яққол кўриниб турсин! Андишали бўл, аммо андишасиз олдида ҳеч қачон тилингни қисиқ қилма! Икки букилиб таъзим қилганга уч букилиб таъзим

бажо айла. Аммо қаршингда тоғдек кериладиганлар олдида қаддингни осмон қадар тут! Бир юзингга ноҳақ урсалар, икки юзига уриб жавоб қил! Шунда сен билан ҳисоблашадиган бўладилар! Фарзандларингга ҳам шуни ўргат!

Ёшим бир жойга борганда англаб етган ҳақиқатим шу бўлди...

* * *

Менга юз марта озор берсанг, кечирим мумкин. Онангга бир марта озор берсанг, кечирмайман: онанг сенга мендан кўра юз ҳисса кўп меҳр берган!

* * *

Нонингни йўқотсанг йўқот, номингни йўқотма!

* * *

Ҳар қандай юмушни бошлашдан олдин учта қоидага амал қил. Биринчидан, ниятинг пок бўлсин: Худо сени қўллайди. Иккинчидан, борар манзилингга аниқ белгилаб ол: йўлдан адашмайсан. Учинчидан, матонатли бўл: ортга чекинмайсан.

Дили пок, мақсади аниқ, изчил одам осмондаги юлдузгача етиб бориши мумкин.

Нияти бузуқ, режаси мавҳум, иродаси мўрт одам юз қадам наридаги шамчироққа ҳам етолмайди..

* * *

Иложи борича одамларнинг мушкулини осон қилишга ҳаракат қил. Токи улар сен эккан дарахтнинг мевасидан баҳраманд бўлсин.

Одамларнинг мушкулини осон қилиш қўлингдан келмаса, ақалли бир оғиз ширин сўз билан кўнглини кўтар. Токи улар сен эккан дарахтнинг соясидан баҳраманд бўлсин...

* * *

«Аввал хеш, кейин дарвеш», дейдилар.

«Онажон, яхши ётиб турдингизми, менга нима юмушингиз бор?» деган бир оғиз сўзингни савоби бегонага бир қоп олтин ҳадя этишдан кўра каттароқдир!

* * *

Фурурли бўл, аммо димоғдор бўлма.

Камтарин бўл, аммо хокисор бўлма...

* * *

Кичиклигида чумчуққа тош отган бола катта бўлганида одамга ўқ отиши мумкин. Бешафқатлик билан жиноятнинг ораси бир қадам.

* * *

Ўз ота-онасига меҳр бермаганларнинг ўз боласидан меҳр кўргангани эшитганим йўқ. «Қайтар дунё» деганлари шу...

* * *

Ўзингдан кучсизга озор берма: ўзингдан кучлидан озор чекмайсан.

* * *

Ота меҳри она меҳридан камроқ эмас, фақат «яширинроқ» бўлади.

* * *

Ҳеч бўлмаса ҳафтада бир марта ота-онангдан «нима дардингиз бор?» деб сўраб қўй. Улар сенга дардини айтмаслиги мумкин. Аммо кўнгли кўтарилади...

* * *

Фарзандларим! Мен юқоридаги ўғитларни ёза бошлаганимда сенлар ёш бола эдинг. Худога шукр, мана, вояга етдиларинг, оила қуриб, фарзандлар кўрдиларинг. Шу кунгача сенларнинг ортингдан «Фалончининг боласи фалондақа номаъқулчилик қилибди», деган таъна-маломат эшитганим йўқ. Илоё бундан буён ҳам шундай бўлсин. Бир бурда нонини ҳаллоллаб ейдиган, виждонли, иймонли инсонлар бўлиб етишганларинг учун Яратганга тағин бир карра шукроналар қиламан! Менга нимаики эзгу амаллар қилган бўлсанг, сенларга ҳам набираларимдан қайтсин! Мен сенлар билан фахрланаман!

Урғуллар
җаңыда

Учрашувларда бир саволни кўп сўрашади. «Сиз уруш кўрмагансиз-ку, нима учун уруш ҳақида кўп ёзасиз?»

Ўринли савол. Лекин инсоният тарихининг ўзи урушлар тарихидан иборат бўлса, нима қилиш керак? Эртақларда — уруш. Достонларда — уруш. Киноларда — уруш... Табақалар уруши. Фуқаролар уруши. Мамлакатлар уруши. Жаҳон уруши...

Олимларнинг ҳисоб-китобига қараганда, сўнгги олти минг йил ичида Ер куррасида 5700 марта уруш бўлган экан. (Майда-чуйда қабилалар жанжали бу ҳисобга кирмайди.) Яна ўша олимларнинг айтишича, одамзод ўртача олтмиш йил умр кўраркан. Бундан чиқди, инсон боласи ҳаёти давомида 57 йил уруш қилиб, уч йил «дам олар» экан. Астафируллоҳ! Биз киммиз ўзи?!

* * *

Урушда ғолиб ва бахтли подшоҳ, ғолиб ва бахтли кўшин, ғолиб ва бахтли давлат, ғолиб ва бахтли тузум бўлиши мумкин. Аммо ғолиб ва бахтли одам бўлмайди. Негаки, уруш одамни одам ўлдиришга мажбур қилади. Одам ўлдирган одам эса ҳеч қачон бахтли бўлмайди!

Қайси йил экани эсимда йўқ. Ҳарқалай уруш битганига икки-уч йил бўлиб қолган эди. Ёш бола эдим. Ҳали мактабга бормасдим... Опамнинг тўйи бўлди. Ҳаммалари қиз узатиб кетишди. Уйда биз — ёш болалар қолдик. Қўрқиб-нетиб юрмасин, дедими, қўшни кампир бизникига чиқиб ётди.

Бу ёғи аниқ ёдимда... Жийда гуллаган эди. Супада қатор ётибмиз: акам, мен, укам... Энг чеккада қўшни кампир... Сутдек ойдин кеча. Ҳаммаёқ осуда. Чигирткалар нағма чалади...

Энди кўзим илинган экан, олисдан поезд филдиранинг тарақа-гуруқ товуши келди. Кейин паравоз чўзиб «гу-у-у-к» деди. Кампир, овози титраб, хитоб қилди:

— Ў-ў-ў! Овозинг ўчсин, ў-ў-ў! Турғунимни нега урушга обкетдинг, жувонмарг! Обкеб бер ёлғимни!

Кўрпадан мўралаб қарасам, кампир тиззасини қучоқлаб, ойга термилиб ўтирибди. Уйқум бутунлай ўчиб кетди. Анчагача жим ётдим-да, охири сўрадим:

— Пойиззи нега қарғаяпсиз, буви?

Кампир хўрсинди:

— Ухла, болам, ухла...

...Ўшандан бери ёз кечалари ҳовлида ётсам, олисдан поезд филдиракларининг шовқини, гудок товуши

келса, тиззасини кучоқлаб ўтирган кампир кўз ўнгимда жонланади...

* * *

Урушнинг яхшиси бўлмайди. Аммо энг даҳшатли уруш — фуқаролар уруши... Негаки, у авлоддан-авлодга «мерос» ўтиб, абадий давом этади!

* * *

Уруш билан беш кунда битадиган муаммо тинчлик билан беш йилда битса, иккинчи йўлни танлаш керак!

* * *

Афғонистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. Бировнинг юртига бориб, «интернационал бурчи»ни бажараётган шўро аскарлари танкда кетаяпти. Қўлида автомат...

Фахрлангандек бўласан.

Яна сурат чиқади. Ханжар тишлаб олган «душман»... Қўзлари ваҳшийларча ёниб турибди...

Нафратланиб кетасан...

...Чеченистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. Ўғлидан келган «қора хат»ни ўқиб ўтирган маъюс ота... Темир тобутни кучоқлаб йиғлаётган фамгузор она...

Ачиниб кетасан...

Фақат... Ўша газетада «интернационал бурчи»ни бажаришга борган зобит зўрлагани учун, номусига чидолмай ўзини осиб қўйган афгон қизнинг сурати чиқса нима бўлади? Бомбадан парча-парча бўлиб кетган беш яшар қизалоғи устида дод солаётган чечен аёлнинг сурати чиқса-чи?...

Уруш, ҳатто ҳақиқатнинг қиёфасини ҳам тескари қилиб қўяди...

Урушда ҳақиқат бўлмайди!

* * *

Бир замонлар урушда аскарлар ўлса-ўлгандир. Ҳозирги урушда қурол кўтаргандан кўра қурол кўтармаганлар кўпроқ қирилади. Ҳатто «энг замонавий», «энг ақлли» қурол ҳам окоп билан болалар боғчасининг, аэродром билан туғуруқхонанинг фарқига бормайди!

* * *

Одамхўрлик — канныбализм, беш аср аввал барҳам топган, дейдилар... Ундай эмас.

Модомики, ер юзида уруш балоси бор экан, шунинг ўзи одамхўрликдир.

* * *

Уруш деган палакатни кўпинча нодон сиёсатчилар ўйлаб топади. Жангари саркардалар бошлайди. Жабрини эса бегуноҳлар тортади. Жангда ҳалок бўлган бегуноҳ аскар. Гулдек ўғлидан айрилган бегуноҳ она, бегуноҳ ота. Тул қолган бегуноҳ келин. Отасидан жудо бўлган бегуноҳ гўдак...

*Балалик —
починилик*

Фарруҳ. Уч яшар.

— Бўлди, Фарруҳ, ухла!

— Адажон, чироқни ўчирманг, кўзимга қоронғи кириб кетади!

* * *

Юлдуз. Уч яшар.

— Нима ёйсан, Юлдуз, нокми, шоколадми?

— Ноколад!

* * *

Дониёр. Уч ярим яшар.

— Адажон! Мен катта бўлсам, сизга ўхшаган бўламан-а?

— Албатта-да, ота ўғил! Қаёқдан билдингиз?

— Аяжон айтдила! Катта бўлсанг, сен ҳам адангга ўхшаган аҳмоқ бўласан, дедила!

* * *

Азимжон. Олти яшар.

— Алло, ким бу?

— Менми? Мен Азимман!

— Азимжон. Мен дадангни ўртоғиман. Дадангни чақиргин.

— Хўп бўлади, амаки, ҳозир... Дадам айтдилаки, уйда йўқ эканла...

* * *

Шерзод. Тўрт яшар.

— Аям қаякка кетдила?

— Аянг магазинга кетди. Шерзоджон. Агар сен яхши бола бўлиб, йиғламасдан юрсанг, аянг магазиндан сенга укача олиб келади. Уғил укача олиб келсинми, қиз укачами?

— «Дода» машина обкелсинла! КАМАЗ!

* * *

Ҳилола. Тўрт яшар.

— Уйингларда ким бор, Ҳилола?

— Ҳамма бор. Бувижон овқат қияптила. Адажон ароқ ичяптила. Аяжон Бахтини «ата-та» қилиб, энди иштонини юваяптила.

* * *

Зилола. Уч яшар.

— Нега мунча вақтли туриб олдинг?

— Ухлайвериб-ухлайвериб чарчаб кетдим!

* * *

Хуршид. Беш ярим яшар.

— Санашни биласанми, Хуршид?

— Биламан.

— Битта қўлингда нечта бармоқ бор?

— Шундоқ санасам — бешта. Қўлимни шимимнинг чўнтагига тиқиб санасам — олтита!

* * *

Жаҳонгир. Олти яшар.

— Аяжон. Нега дадажоннинг сочлари йўқ?

— Дадажоннинг кўп уйлайдилар-да, ўғлим. Дадажон ақллилар!

— Бўлмаса, нега сизнинг сочингиз кўп?

— Учир овозингни, зумраша!

* * *

Зиёда. Уч яшар.

— Жамшид жинни-а?

— Унақа дема, қизим, уканг яхши бола-ку!

— Йўқ, Жамшид — жинни! Мен ўзимнинг сўскамни эмаман, Жамшид — аяжонникини!

* * *

Дилором. Беш яшар.

— Жевачкангдан Шоҳроҳга ҳам бердингми, Дилиш?

— Бердим.

— Нечтасини?

— Ҳаммасини. Қоғозини!

* * *

Шоҳроҳ. Уч ярим яшар:

— Ҳайвонот боғига ким билан бординг, Шоҳроҳ?

— Адажоним билан.

— Қайси ҳайвон энг катта экан?

- Фил, айикполвон, арслон...
— Энг кўп ҳайвон қайси экан?
— Қушла, балиқла, маймунла, одамла...

* * *

- (Ойнинг сувдаги аксини кўриб):
— Ойижон, қаранг, оймуна сувга «бу-у-м» этди!

* * *

- (Йиғлаб):
— Ҳумоюннинг чойи қантимни еб қўйди!

* * *

- Сен ким билан ётасан, Шоҳруҳ? Адажон биланми, опажон биланми?
— Ухлаётганимда адажон билан опажоннинг ўрта-сида. Уйғонганимда ўзимнинг калаватимда!

* * *

- Яқинда тўй қиламиз, Шоҳруҳжон! Сен-чи, тўйбола бўласан. Отга миначасан. Кейин ка-а-атта йигит бўпкетасан. Қизлар орқангдан югуриб юради!
— Етиб бўпти!

* * *

- Ҳумоюн. Олти яшар.
— Адажон, бугун боғчамга бормайман. Оёғим оғ-рияпти.

— Бўпти. Кўчага чиқмайсан. Велосипед минмайсан!

— Оёғим велосипед минишга эмас, боғчамга бо-ришга оғрияпти!

* * *

Муҳаммадёр. Олти яшар.

— Муҳаммадёр, агар боғчангда одобли бола бўлиб юрсанг, мактабда, кейин институтда аъло ўқисанг, зў-ў-ўр одам бўласан! Пулинг кўп бўлади, ҳамма сени ҳурмат қилади. «Мерседес» оласан. Чиройли уйларда яшайсан...

— Опажон, сиз боғчада одобли бўлганмисиз?

— Албатта.

— Яхши ўқиганмисиз?

— Албатта!

— Бўлмаса, нега менга қачо-о-ондан бери пультли ўйинчоқ машина олиб беролмайсиз?

* * *

Фаҳриёр уч ярим яшар.

— Адажон, шарим пақиллаганини эшитдингизми?

— Эшитдим, ўғлим.

— Қаттиқ пақиллади-а?

— Ҳа, қаттиқ пақиллади.

— Жудаям қаттиқ пақиллади-а?

— Жудаям қаттиқ пақиллади.

— Энди бошқа шар оберинг!

Саккизиинги
мўъжиза

Худо кўнглига солмагунча ҳақиқий ёзувчи қўлига қалам олмайди.

* * *

Қаламкашга қишлоқнинг қалби, шаҳарнинг ақли керак!

* * *

Бадий асар шундай дарахтки, унинг шоҳида умумбашарий мевалар етилади, илдизи эса миллий заминда ётади.

* * *

Тасаввур қилинг: сиз тасвирий санъат музейига кирдингиз. Полотнолардаги рангларни, одамларнинг қиёфасини кўзингиз билан кўриб, ҳаяжонга тушасиз. Тасаввур қилинг: сиз магнитофонда мусиқа тинглаяпсиз. Чолғу оҳанглари, хонанданинг овозини қулоғингиз билан эшитиб, ҳаяжонга тушасиз...

Дейлик, концертга тушдингиз. Созанда соз чаляпти, хонанда қўшиқ айтаяпти. Раққоса рақс тушаяпти. Сиз томошани кўзингиз билан кўриб, қулоғингиз билан тинглаб завқланасиз. Энди, тасаввур қилинг: сиз китоб ўқияпсиз. Оқ қоғозда қора чизиқлар — ҳарфлардан бўлак ҳеч нима йўқ. Ранг ҳам, овоз ҳам, раққосанинг ҳаракатлари ҳам... Аммо асарни ўқишга киришишингиз билан кўз ўнгингизда рангин манзаралар пайдо бўлади. Қулоғингиз остида ажиб оҳанглар жа-

ранглай бошлайди. Китобдаги одамларнинг қисматига шерик бўлиб, ўзингиз билмаган ҳолда беихтиёр ларзага тушасиз...

Ҳеч шубҳасиз, бадий адабиёт — дунёдаги саккизинчи мўъжиза!

* * *

У — зўр ижодкор. Шунақанги «полвон»ки, қаёққа борса, бир қоп «пахта» орқалаб юради.

* * *

Ўз халқи танимаган, ўз халқи селмаган ёзувчини жаҳон китобхони севишига ишонмайман.

* * *

Қоғоз оқ бўлгани учун унга Сўз битадилар. Пайтава кир бўлгани учун унга Сўз ёзиб бўлмайди. Қоғоз пок бўлгани учун заррача чўғ тушса, ёниб кетади. Пайтава кир бўлгани учун тутайдию, ёнмайди. Ёзувчи бўлиш учун истеъдоднинг ўзи камлик қилади.

Қалби қоғоздек оппоқ, қоғоздек ловиллаб ёнадиган одамдангина чинакам адиб чиқади.

* * *

Ёзувчининг ҳеч кимга насиб этмаган бахти бор. Бу — бир варақ оқ қоғозга дардини тўкиб солиш бахтидир!

* * *

Ижодкор қавми ширинликни кўрса егиси келавера-
диган гўдакка ўхшайди: мақтовга ўч бўлади...

* * *

Оддий китобхон ақалли иккитагина шеърини
шавқ билан ёддан ўқиб юрадиган шоир — ҳақиқий
шоир. Оддий китобхон ақалли иккитагина қаҳрамони-
нинг қисматидан ларзага тушиб, узоқ йиллар эслаб
юрадиган ёзувчи — ҳақиқий ёзувчи...

* * *

Асар, айниқса, катта полотно яратаётган адиб но-
таниш оролга бориб қолган сайёҳга ўхшайди. Рўпа-
расидаги бир варақ оқ қоғоз — нотаниш орол.
Бу оролга у Робинзон Крузога ўхшаб, адашиб эмас,
ўз ихтиёри билан боради. У оролни обод қилади,
боғ-бўстон яратади... Энг муҳими, ёзувчи нотаниш
оролда аҳоли яратади. Яъни асар қаҳрамонларига
жон ато этади. Зеро, ижод дегани — маълум маъ-
нода йўқ жойдан бор қилиш демакдир...

Адиб бора-бора ўзи кашф этган оролга, ундаги
одамларга шу қадар кўникиб кетадики, «орол»ни ҳеч
тарк этгиси келмайди. Аммо эртами-кечми, уни таш-
лаб кетиши керак. Акс ҳолда бошқа «орол» кашф
этолмай қолади. Зеро, ижод дегани муттасил изла-
ниш демакдир...

* * *

Изтироб чекиб ёзилган асар роҳат қилиб ўқилади.

* * *

Ҳаётнинг бошқалар кўрмаган томонини кўриш — талант. Ўша нарсани қандай кўрган бўлса, шундайлигича тасвирлаш — талантсизликдир. Ҳақиқий истеъдод бошқалар кўрмаган нарсани топади ва ўша «наrsa» инсонни, халқни, борингки, жамиятни қаёққа бошлаши мумкинлигини тасвирлаб беради. Илмий тилда айтадиган бўлсак, ҳаёт ҳақиқатини бадий ҳақиқатга айлантиради.

* * *

Ёзувчи ўзи ҳис қилган ҳамма нарсани тўла-тўқис қоғозга тушира олмайди. Китобхон қоғозга тушганларнинг ҳаммасини тўла-тўқис ҳис қилолмайди. Бинобарин, китоб ёзаётган қаламкаш ҳаяжони китоб ўқиётган ўқувчи ҳаяжонидан ўн карра кучлироқ бўлади.

Асар ўқиётганингизда жиндай табассум қилсангиз, билингки, ўша саҳифаларни қаламкаш ростмана кулиб ёзган. Китоб ўқиётганингизда кўзингизга бир қатра ёш келса, билингки, қаламкаш ўша саҳифаларни ростмана йиғлаб ёзган.

* * *

Асар бинога ўхшайди. Фақат бино гиштдан қурилади, асар эса сўздан. Энди бир нарсани тасаввур

қилинг: битказилган бинодан битта гиштни суғуриб олсангиз, унинг ҳуснига шикаст етади. Ўнта гиштни кўчирсангиз, бино босиб қолади...

Шундай асарлар борки, бутун-бутун жумлаларни олиб ташласангиз ҳам, юзта сўзни ўчирсангиз ҳам, мингтасининг ўрнини алмаштирсангиз ҳам ҳеч нима ўзгармайди...

Бунақанги «асар» бино эмас, вайронадир!

* * *

Талантсиз ёзувчи товукқа ўхшайди! Ёнғоқдек тухум туғади-да, қақоғлаб оламни бузади!

* * *

Ижод — юз метрли масофани ким ўзарга югуриб ўтиладиган спринтерлик мусобақаси эмас, узоқ ва машаққатли йўлдир.

* * *

Иккита энг холис ва бешафқат ҳакам — Китобхон ва Вақт синовидан ўтган асар ҳақиқий асардир.

* * *

Учта боласи билан хотинини ташлаб кетти-да, «Болалар бахтини ўйланг», деб шиғир ёзди.

Қойил-э, шоввоз!

* * *

Адиблар улугъ ёзувчи Абдулла Қаххорнинг ушбу сўзларини ижодхона пештоқига ёзиб қўйсалар арзийди. «Адабиёт атомдан кучли. Унинг кучини ўтин ёришга сарфламаслик керак!»

Мунаққидлар устоз Озод Шарафиддиновнинг ушбу сўзларини шиор қилиб олсалар арзийди. «Танқидчи ижод боғига болта эмас, тоққайчи кўтариб кириши керак!»

* * *

Ҳақиқат ҳавога ўхшайди. Рангини кўрмайсиз. Овозини эшитмайсиз. Ҳидини билмайсиз... Аммо бир лаҳза ҳавосиз қолсангиз, бўғилиб кетасиз. Китоб ҳам шундай. Ёлғонга дуч келган китобхон бўғилиб кетади.

* * *

Истеъдодлилар ҳадеганда қовуша қолмайди. Улар юлдузга ўхшайди. Ҳар бир юлдузнинг ўз меҳвари бўлади. Юлдузлар бир-бирини инкор этмайди. Аммо бир-бирининг меҳварига кирмайди ҳам. Истеъдодсизлар эса бир замбил шағалдек гап. Дарров тўдалашади. Тўда бўлиб жим ётса-ку, майли. Барака топгурлар истеъдодлиларга тош отавериб безор қилгани чатоқ...

Модомики талантсизлар ёвуз ниятда бир-бири билан тил топишар экан, талантлилар ҳам яхши ниятда бирлашмоғи керак.

* * *

Ҳамкасбларим мени кечирсин-ку, баъзи қаламкашлар варракка ўхшайди. Шамол қаёққа эсса, ўша ёққа қараб, шоҳ ташлайди. Шамол қанча қаттиқ эсса, думини шунча шитоб билан ликиллатади. Қанча ҳаволанса, дардарағи шунча қаттиқ вариллайди.

* * *

«Муҳаббат» деган сўз ҳамма тилларда бор. Инглизларда — «Лав», немисларда — «Либе», француз тилида «Амур», рус тилида «Любовь»... «Любовь к матери»..., «Любовь к Родине...» Албатта, барча тилларда бу сўзнинг бир неча хил ифодаси ҳам бор.

Аммо ўзбек тилида «муҳаббат» деган сўз шу қадар ранго-ранг маъноларга эгаки, ҳайратда қоласиз! «Ёқтириб қолмоқ», «Кўнгил бермоқ», «Мойил бўлмоқ», «Хуштор бўлмоқ», «Ошуфта бўлмоқ», «Дил бермоқ», «Бедил бўлмоқ», «Мубтало бўлмоқ», «Мафтун бўлмоқ», «Маҳбуб бўлмоқ», «Ошиқ бўлмоқ», «Яхши кўрмоқ», «Ишқи тушмоқ», «Ишқи фоний», «Ишқи боқий», «Севги», «Муҳаббат», «Меҳр» ва ҳоказолар... Табиийки, булар орасида бошқа тиллардан кирганлари ҳам бор. Бироқ уларнинг барчаси — тенг ҳуқуқли ўзбек сўзлари!

Гап фақат бунда ҳам эмас. Бу ибораларнинг ҳаммаси умуммаънони англатади ва... ҳар бири алоҳида маъно ташийди!

Мумтоз адабиётда «ишқ» сўзининг ўзи икки хил

маънони ифодалайди. «Ишқи фоний» — маҳбубага нисбатан севги. «Ишқи боқий» — Тангрининг дийдорига етиш...

Бугунги кунимизга келсак... Бошқа тилларда учраши мушкул бўлган ғалати ҳолатларни кўрамиз. «Ватанга мойил бўлмоқ» деган ибора кулгили туюлади. «Ватанни севмоқ» дейилади. «Ота севгиси» дегани шаккокликка ўтиб кетади. «Она ишқи» дегани гуноҳ ҳисобланади. Фарзанднинг онага «хуштор бўлмоғи» дўзахийлик саналади. «Ота-она меҳри», «Фарзанднинг ота-онани яхши кўриши», «Фарзанд меҳри» дейилади...

Шундай қилиб, «Ёқтириб қолмоқ» билан «Кўнгил бермоқ», «Кўнгил бермоқ» билан «Ошиқ бўлмоқ», «Ошиқ бўлмоқ» билан «Севмоқ», «Севмоқ» билан «Муҳаббат», «Муҳаббат» билан «Яхши кўрмоқ», «Яхши кўрмоқ» билан «Меҳр» орасида узоқ масофа бор...

Тилимиз нақадар ранго-ранг! Тилимиз нақадар бой!

* * *

У ёввойи гул эди: даштда туғилди.

Баҳор ёмғирлари шивирлаган паллада ерни тирма-лаб, ёруғ дунёга чиқди. Барқ уриб ўса бошлади.

Бироқ... Қурғоқчилик бошланиб, ер тошдек қотди. У жизгинак бўлиб, сўлди. Устига-устак аллақандай мол уни топтаб ўтди...

Кетидан аччиқ-аччиқ шамоллар эсди. Қор ёғди...
Тамом!

...Аммо у тирик эди!

Яна баҳор келди. Илиқ-илиқ ёмғирлар ёғди. У жамики кўргиликлари эвазига қайтадан бош кўтарди. Қаддини ростлаб яна барқ уриб ўсди. Фунча тугди... Олов парчасидек ял-ял ёнди. Шу қадар муаттар бўй тарата бошладики, ҳамма ҳайратдан ёқа ушлади!...

Шунда...

Уни кўчириб келтирдилар-да, қимматбаҳо тувакка солиб, уйнинг тўрига қўйиб қўйдилар.

Қандоқ яхши! Қурроқчилик қовжиратмайди. Мол топтамайди. Изғирин шамоллар вужудини қақшатмайди. Бошига қор ёғмайди... Ҳаммага кўз-кўз қиладилар...

Шунақа-ку... Негадир у энди муаттар бўй таратмай қўйди...

Орадан кун ўтди...

Ҳафта ўтди.

Ой ўтди...

...Уни улоқтириб юбордилар-да, қимматбаҳо тувакка бошқа гул келтириб ўтқаздилар...

* * *

— Истеъдодсиз истеъдодсизни ёмон кўрса, нима бўлади?

— Ҳеч нима бўлмайди!

— Истеъдодсиз истеъдодлини ёмон кўрса, нима бўлади?

— Хеч нима бўлмайди!

— Истеъдодли истеъдодсизни ёмон кўрса, нима бўлади?

— Хеч нима бўлмайди!

— Истеъдодли истеъдодлини ёмон кўрса, нима бўлади?

— Фожиа бўлади!

* * *

Ёзувчининг ўқувчига айтадиган дарди қанча кучли бўлса, асар тили шунча бийрон бўлади.

* * *

Болта билан қалам бир-бирига ўхшайдиган буюмлар эмас. Аммо хизмати жиҳатидан анчайин яқин туради.

Болта — қотил қўлида ўлим қуроли. Ўтинчи қўлида меҳнат қуроли. Хунарманд қўлида санъат қуроли.

Қалам — ҳасадгўй қўлида ўлим қуроли. Саводхон қўлида меҳнат қуроли. Истеъдод қўлида санъат қуроли.

* * *

Чинакам асар туғилмасидан олдин унинг оҳанги, мусиқаси пайдо бўлади. Бу — ғоя эмас, сюжет ҳам эмас, айнан ОҲАНГдир. Мана шу оҳанг адибни қўлидан судраб келиб, столга «михлаб» қўяди. Асарнинг жони дегани шу бўлса керак.

* * *

Ёзувчи шахсини, феъл-атворини унинг асарига қараб бемалол билиш мумкин. Муаллиф қанчалик софдил, самимий бўлса, китоби ҳам шунчалик ҳаяжонли, таъсирчан бўлади.

Бунинг ажабланарли жойи йўқ. «Фарзанд» «ота-си»га тортади-да!

* * *

Ўтган асрда олимлар сўз бойлиги энг кўп ижодкор кимлигини аниқлаган. Бунинг учун энг машҳур адиб ва шоирларнинг бетақрор сўзни қанча ишлатгани компьютерга солиб аниқланган. «Бетақрор» деганнинг маъноси қуйидагича. Дейлик, ижодкор ўз асарида қаҳрамон исмини юз марта ишлатган бўлса ёки «бахор» деган сўз ўттиз марта тақрорланган бўлса, фақат биттаси олинади. Шундай ҳисоб-китоб қилинганда, маълум бўлишича Пушкин 21 минг 197 та бетақрор сўз ишлатган экан. Шекспир салкам 20 мингта, Сервантес 18 мингга яқин, Алишер Навоий эса умуман 1 миллион 378 минг 660 сўз, шу жумладан, 26 мингта бетақрор сўз ишлатган экан! Боиси — буюк бобомиз фақат туркий эмас, форсий, арабий, урду, хитой, мўғул ва бошқа тиллардаги сўزلардан ҳам маҳорат билан фойдаланган.

* * *

Ҳақиқий иждоқор ўз халқининг содиқ фарзанди, содиқ куйчиси, содиқ посбони, содиқ хизматкори... боринги, содиқ қули бўлмоғи керак!

* * *

Инсон организмнинг ғалати хусусиятлари бор: ўнг қўлингиз оғриси, чап қўлингиз азият чекмайди. Чап оёғингизга яра чиқса, ўнг оёғингиз оғримайди. Аммо ўнг кўзи қулган одамнинг чап кўзи ҳам табассумдан порлаб кетади. Чап кўзи йиғлаган кишининг ўнг кўзига ҳам ёш келади.

Менга қолса, ёзувчи билан танқидчининг муносабати шунақа бўлиши керак. Иккаласи жон томири ила бир-бири билан боғланган бўлиши лозим. Агар бу кўз у кўзни ўйиш пайида бўлса, охири-оқибат иккаласи ҳам сўқир бўлиб қолади.

* * *

Кўчанинг нариги бетига ўтса биров танимайди-ку, ўзини «классик» санайди!

* * *

Ҳар қандай муҳим ғоя ҳам инсон қисматига айланмаса, қуруқ гап бўлиб қолаверади.

* * *

Истеъдодли адиб ҳаётида икки марта хатарли босқичдан ўтади. Биринчиси — нимаики ёзмасин чиқариши мушкул бўлган палла. Иккинчиси — нимаики ёзмасин, чиқариши осон бўлган палла. У биринчи босқичдан омон-эсон ўтади. Аммо иккинчи босқичдан ўтиши оғир, жуда оғир...

* * *

Катта истеъдод аввал халқ эътиборини, кейин халқ муҳаббатини ва ниҳоят халқ эътиқодини қозонади. Аслида мана шу уч босқичнинг ҳар биттаси бир умрга тенг.

* * *

Одатда, улуғ ижодкорларнинг асарларида шундай «яширин» нуқталар, тагдор маъно ташувчи «имоишора»лар бўладикки, уларни ёзувчининг ўзидан бошқа одам билмаслиги ёки эътибор бермаслиги мумкин. Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романида оддий китобхонгина эмас, мутахассис олимлар ҳам таҳлил қилмаган шундай тасвирлар бор.

Ақалли иккита мисолни олиб кўрайлик.

Кумушбиби биринчи бор Тошкентга келди. Бунгача Отабек ота-она орзуси билан Зайнабга уйланишга мажбур бўлган. Кумушнинг Отабек хонадонига кириб келишини Қодирий бундай тасвирлайди.

«...Кумуш салом берди ва қўлидаги паранжисини

ерга ташлади, югуриб келиб ўзини Ўзбек ойимнинг кучоғига олди. Ўзбек ойим ҳам уни маҳкам сиқиб қучоқлаб олган, юзидан шап-шап ўпиб, айланиб-ўргилар ва тикилиб-тикилиб нима учундир йиғлар эди...»

Қизиқ, Ўзбек ойим нега йиғлаяпти? Марғилонда шундай келини борлигини билиб хурсанд бўлганиданми? Бир эмас, қўш келинли бўлиб, «бағри тўлиб қолгани» учунми? Кумуш ўзи тасаввур қилганидай аллақандай «анди» эмас, фариштадек гўзал ва одобли эканини пайқагани учунми? Бир қарашда шундай. Аммо бу ерда бошқа гап ҳам бор.

Адиб Кумушнинг бу хонадонга бекор келганига, эрта-индин фожиа рўй беришига ишора қилаяпти. Қолверса, Ўзбек ойим бир эмас, уч бегуноҳ инсон — Отабек, Кумуш ва Зайнабни ўзи билмаган ҳолда бахтиқаро қилиб қўйганини ҳали тушуниб етмаган бўлса-да, юрагининг бир чеккаси билан дафъатан ҳис этаяпти...

Иккинчи нуқта. Отабек фарзандли бўлди. Кумуш ўғил туғди. Ёзувчи Отабекнинг ўша кечадаги ҳолатини бундай тасвирлайди.

«Чўчиб уйғонди... Ёнида Кумуш... Зайнаб йўқ эди...» Бу «жумбоқли» жумла тушунарли. У Зайнабнинг уйда тунаган. Аммо бутун хаёли Кумушда... Жумланинг давомини ўқиймиз. «Уйқули кўзи билан нариги уйга қулоқ солди... ва ўнг ёнини босиб, кўрпага бурканди, бундан кейин тинч ухлаб кетди.

Туш кўрар эди: «Чаманда гуллар очилган эмиш.

... Бу гулшан унинг ўзиники эмиш... У ранго-ранг чечаклардан кўзини узолмас эмиш». Бу ишора ҳам тушунарли. Отабек фарзандли бўлди. Бу «гулшан», «ранго-ранг гуллар» уники... Энди кейинги жумлага эътибор беринг! «Теваракка келган ёвдан хавф бор эмиш... Ханжарини ушлаб ёвга қарши чиққан эмиш... Ёв орасида онаси ҳам бор, отаси ҳам кўринар эмиш...»

Бу нима дегани? Душман орасида Отабекнинг онаси ва отаси нима қилиб юрибди? Ота-она ўз боласига ёв бўлиши мумкинми? Мумкин экан-да! Ўзбек ойим билан Юсуфбек хожи ўзлари билмаган ва хохламаган ҳолда Кумушнинг ҳаёти, Отабекнинг иқболига зомин бўлдилар... Энди охириги жумлани тагин бир ўқиб кўрайлик. «Ёв орасида онаси ҳам бор, отаси ҳам кўринар эмиш...» Адиб нима учун «ёв орасида онаси ҳам, отаси ҳам бор эмиш» демаяпти-да, «онаси ҳам БОР, отаси ҳам КЎРИНАР ЭМИШ» деяпти? Гап шундаки, бундай фожиага Юсуфбек ҳожидан кўра Ўзбек ойим кўпроқ «ҳисса кўшди». Қодирий шунга ишора қилаяпти!

Ҳар гал ўқиганингизда янги маъно топиш мумкин бўлган бундай асарни катта истеъдодларгина ёзиши мумкин!

* * *

Бундан анча йил аввал Алишер Навоий таваллудининг 525 йиллиги нишонланди. Университетни энди

битирган биз каби ёш ёзувчилар зиммасига турли мамлакатлардан келган меҳмонлардан хабар олиб туриш вазифаси топширилди.

Бир куни кечки таом пайтида Чингиз Айтматов, Расул Ҳамзатов каби машҳур ёзувчилар билан тасодифан бир стол атрофида ўтириб қолдик. Шунда газеталардан бирида ишлайдиган мухбир келиб Расул Ҳамзатовга мурожаат қилди.

— Сизни овқат устида безовта қилаётганим учун узр сўрайман, — деди кўлини кўксига қўйиб. — Аммо нима қилай, хизматчилик. Мухарриримиз қандай қилиб бўлмасин Расул оғадан интервью олиб келасан, деб топшириқ берган. Илтимос, Алишер Навоий ҳақида бир оғиз гапириб юборсангиз? ...

Албатта, дастурхон устида меҳмонга бундай «ёпишиб олиш» яхши эмас эди. Бироқ Ҳамзатов ранжи-мади.

— Менга қара, сен мусулмонмисан? — деди кулимсираб.

Мухбир ҳайрон бўлиб қолди.

— Алҳамдулиллоҳ, мусулмонман, — деди бош ирғаб.

— Мусулмон одам таҳоратсиз намоз ўқиши мумкинми?

— Мумкинмас, — деди мухбир.

— Афсуски, ҳозир менинг таҳоратим йўқ, — деди Ҳамзатов. — Жиндай коньяк ичдим. Навоий ҳақида гапиришга кўрқаман!

Бу — «Мен Навоийнинг этагида намоз ўқишга тайёрман», деган гап эди. Иигирманчи асрнинг буюк шоирларидан бири Навоий даҳосига ўз эҳтиромини шу тарзда баён этгани бежиз эмас...

* * *

Абдулла Қаҳҳор адабиётни касб эмас, ҳунар, деб бежиз айтмаган. Касб — тирикчилик йўлида ҳар куни такрорланиб турадиган меҳнат. Новвой ҳар куни нон ёпади. Сувоқчи ҳар куни девор сувайди. Ямоқчи ҳар куни этикка наҳал қоқади... Бора-бора ўз касбининг шунақанги «пири»га айланиб кетадики, юмшини кўз юмиб ҳам бажараверади...

Рассом эса бир манзарани ҳеч қачон икки марта чизмайди. Ҳайкалтарош бир ҳайкални икки марта яратмайди. Шоир бир дostonни, адиб бир романни икки марта ёзмайди. Улар ҳар сафар янги асар яратишга «маҳкум!»

Ижод — бетакрор ва эҳтимол шунинг учун ҳам маълум маънода илоҳиётга яқин ҳунар...

* * *

Ижод аҳли — мисоли гўдак.

Гўдак қалбини жароҳатлашдан осон нарса йўқ.

Гўдак қалбини жароҳатлашдан оғир гуноҳ йўқ.

* * *

Одатда, йиғлаб ўқиладиган асарлар йиғлаб ёзилади. Аммо кулиб ўқиладиган асарларнинг ҳаммаси ҳам

кулиб ёзилавермайди. Йиғлаб ёзиладиганлари ҳам бор...

* * *

Чинакам ижодкор бўлиш учун одамда истеъдод, билим, меҳнат, ҳаёт тажрибаси, изланиш ва албатта... Виждон бўлиши керак...

* * *

Саида Зуннунова гўзал ва дардли шеърлар ёзган шоира эди. Саида Зуннунова теран мантиқли ҳикоялар ёзган адиба эди. Саида Зуннунова — вафодор аёл, пўлат иродали инсон эди...

Саида опанинг ҳикоя ва қиссалари, шеър ва достонлари ҳамон ўз қимматини йўқотган эмас. Биргина «Қаноатда Саида шунча бўлурми, ҳай-ҳай» деган қўшиқни тинглаганда одамнинг вужуди ларзага тушади. Бу сўзлар шоиранинг юрак-юрагидан отилиб чиққан. 1950 йили умр йўлдоши Саид Аҳмад қамоққа олинганда Саида опанинг бошига не-не кунларни солмайдилар! Ёзувчилар уюшмасида мажлис қилиб, «Ё эрим «халқ душмани», ундан воз кечаман, деб тилхат ёзиб берасан, ёки ёзувчилар сафидан ўчириласан!» деб шарт қўядилар.

Уша машъум йилларда эрининг «халқ душмани» эканини тасдиқлаб, газетага ёзиб чиққанлар ҳам, эрини қаматиб юборганлар билан «апоқ-чапоқ» бўлиб кетган хотинлар ҳам бўлган... Балки шоирани ўртага

олиб «талаган ҳамкасблар» Саида Зуннуовадан ҳам шуни кутгандир. Аммо Саида опа бошқача йўл тутган.

— Майли, эримни «халқ душмани» дейишим мумкин. Аммо менинг ҳам битта шартим бор. Мени эрим билан юзлаштиринглар! Эрим ўз оғзи билан «Ха, мен халқ душманман», деса, ўшанда ишонаман!

Шоирани ҳақорат қиладилар. Ёзувчилар уюшмасидан ҳайдайдилар.

Асарларини босишни тақиқлаб қўядилар... Шунда Саида опа келинлик бисоти — тилла тақинчоқларини сотиб, машинка харид қилади. Қозоқ адиби Мухтор Аvezовнинг Давлат нашриётида чиқаётган «Абай» романи таржимасини машинкадан чиқаради ва меҳнати эвазига ҳақ олиш учун нашриётга боради.

Ўша йиллари нашриётда Касабов деган машҳур бухгалтер ишлаган экан. Унинг лақаби «Қассобов» бўлган. Сабаби — қалам ҳақи олишга келган одам борки, «Қассобов»га «чўтал» тўлашга мажбур бўлган. Ҳатто Ойбек, Фафур Фулом каби алломалар ҳам «Қассобов»га ширинкома беришган...

Шундай қилиб, Саида Зуннуова ҳам «машинисткалик» қилиб топган пулини олиш учун нашриётга боради. Ўзига тегишли ҳақни олгач «Қассобов»га «улуш» ташлаб, чиқиб кетади. Шунда бухгалтер унинг орқасидан югуриб чиқади. Йўлак бошида унга етиб олиб, шундай дейди:

— Қизим, келиб-келиб сендан пул оламанми? Ма, ўзингга ишлат! Сен қизим, хафа бўлма, Худо хоҳласа, эринг қутулиб келади. Бу кунлар унутилиб кетади!

Хўрликлар кўравериб, ҳақоратлар эшитавериб, юраги тош қотиб кетган, бутун иродасини муштига туғиб, ҳеч кимнинг олдида бир томчи ёш тўкмасликка қасам ичган Саида опа, кўни-кўшнилари у ёқда турсин, унча-мунча қариндошлар ҳам «халқ душмани»нинг хотинидан юз ўгирган бир пайтда етти ёт бегона одамдан бу гапни эшитиб, дод солиб йиғлаб юборади!

...Агар мен ҳайкалтарош бўлсам, Саида Зуннунованинг бошини силаб турган Қасабов ҳайкалини яратардим!

* * *

Алишер Навоий ҳазратларининг бадийяти шу қадар юксакки, Ҳимолай тоғида, денгиз сатҳидан саккиз минг саккиз юз қирқ саккиз метр баландликда жойлашган Жомолунгма чўққисига ўхшайди. Унга етаман деган одамнинг боши айланиб қулаб тушиши ва парча-парча бўлиб кетиши ҳеч гап эмас.

Алишер Навоий ҳазратларининг фалсафаси шу қадар теранки, Тинч океанидаги денгиз сатҳидан ўн бир минг йигирма икки метр чуқурликда жойлашган Мариан нуқтасига ўхшайди. Унга етаман, деган одамнинг нафаси қайтиб, чўкиб кетиши ҳеч гап эмас...

* * *

Яхши ёзувчи инсонни кашф этади. Яхши танқидчи ёзувчини кашф этади...

* * *

Бир марта кўришга арзийдиган кино, бир марта томоша қилишга арзийдиган спектакль, бир марта эшитишга арзийдиган кўшиқ, бир марта ўқишга арзийдиган китоб — бир марта ишлатиладиган шприцга ўхшайди. Албатта, буларнинг ҳам ўз ўрни бор. Фақат... шприц одамни даволаса, бундай асарлар одамни майиб қилади. Ўзини эмас-ку, дидини...

* * *

Нўноқ ҳайкалтарош тирик одамни шоҳсупага чиқариб қўйса ҳам ўликка ўхшайди.

Ҳақиқий ҳайкалтарош ўлик тошдан ясаган ҳайкал тирикка ўхшайди.

Талант дегани шу!

* * *

Абдулла Қодирий ўзбек романчилик мактабини яратди.

Абдулла Қаҳҳор ўзбек ҳикоячилик мактабига асос солди.

* * *

Асарнинг ҳақиқий эгаси ёзувчи эмас. Асарнинг ҳақиқий эгаси — ўқувчи! Китобхони йўқ асар эгаси ташлаб кетган ҳовлига ўхшайди...

* * *

Яхши фарзанд ота умрини давом эттиргани каби яхши асар ёзувчи умрини давом эттиради.

* * *

Абдулла Қодирийдек бахтсиз, шўрпешана ёзувчи йўқ. Мустабид тузум жаллодлари уни ҳибсга олдилар. Минг бир азобга дучор қилдилар... Охири ўлдириб, тинчидилар.

Абдулла Қодирийдек бахтли, пешанаси ярақлаган ёзувчи йўқ! Одамлар қамоққа тушиш, минг бир азобга йўлиқиш, сургун бўлиш хавфидан қўрқмай, унинг китобларини ўқийвердилар. Ўқийвердилар. Ўқийвердилар!

* * *

Миллий руҳи йўқ асар қоғоз гулга ўхшайди. Хусни бору, ҳиди йўқ...

* * *

Дунёда сенга чин дилдан ихлос қўйган, асарингни бағрига босиб ўқийдиган битта китобхон бўлса, шу биргина китобхон учун ижод қилсанг арзийди!

* * *

Китобхон меҳрини ялиниб ҳам, «зўравонлик» қилиб ҳам, сотиб олиб ҳам бўлмайди!

Худо китобхон меҳридан бегона қилмасин!

* * *

Азага борган одам ўз дардини айтиб йиғлайди.
Ёзувчи «хаммининг дардини айтиб йиғлайди».

* * *

ЮЗМА-ЮЗ

(Учрашувлардаги савол-жавоблар)

— Ҳаётдаги энг катта орзуингиз нима?

— Энг катта орзумми? ... Шундай асар ёзсангки, китобхон уни ўқиётганида ҳамма нарсани унутиб, асар қаҳрамонлари ҳаёти билан яшаса. Китобни ўқиб бўлган куни ақалли бир кеча ухлолмай, тўлганиб чиқса.

...Орадан йиллар ўтиб, ўша китобни яна қўлга олганида қайтадан ҳаяжонга тушса, ундан янги маъноларни топса...

* * *

— Китобларингизнинг қаҳрамонларини ҳаётдан оласизми ёки ичингиздан тўқиб чиқарасизми?

— Униси ҳам, буниси ҳам эмас. Чумоли нимаики топса, уясига ташламайди. Ургимчак ичидан суюқлик чиқариб тўр тўқийди. Чумолига ўхшаб йўлида нимаики кўрса, ҳаммасини қорозга туширадиган одам чинакам ёзувчи эмас. Ургимчакка ўхшаб уйига биқиниб олиб, ҳар нарсани ичидан тўқиб чиқарадиган одам ҳам чинакам ёзувчи эмас.

Қаламкаш асаларига ўхшаши керак. Асалари юз грамм бол йиғиш учун миллионта гулга кўнар экан. Шунга яраша шарбат тўплаш учун 46 минг қақирим масофани учиб ўтаркан. (Ер куррасини экватор бўйлаб айланиб учиш билан тенг.) Бундан ташқари болари ҳар томчи гул шарбатини 240 марта тўқиб, қайтадан ютиб, «ишлов бераркан». Аммо буям ҳали асал тайёр бўлди, дегани эмас. Шундан кейин болари асални махсус катакчага жойлаб, бир неча соат мобайнида қанот қоқиб, ҳаво юбориб, тозаларкан. Асал айнимаслиги шундан...

Ҳақиқий асар дунёга келгунча қаламкаш ҳам тахминан шунча заҳмат чекади. «Айнамайдиган» асар шу тариқа яратилади.

* * *

— «Дунёнинг ишлари» асарингиз асосан, онангизга бағишланган. Отангиз ҳақида деярли гап йўқ. Нима, Сиз онангизни отангиздан кўпроқ яхши кўрганмисиз? Нима учун отангиз ҳақида шундай асар ёзмагансиз?

— Бу саволни биринчи марта эшитаётганим йўқ. Чиндан ҳам «Дунёнинг ишлари» ўз онам ҳақида, қолаверса, умуман ўзбек аёллари ҳақидаги китоб.

Отам масаласига келсак... Аввало, «Дунёнинг ишлари»да отам ҳақида ҳам бир қадар қисқа, бироқ анча аниқ саҳифалар бор. Уларда отамнинг ҳалол одамлиги, ҳақиқатпарастлиги тасвирланган. Отам (биз у кишини «ада» дердик), ўз меҳнати билан кун кўрадиган, бир қадар кескин, ноҳақликни кўрса, ёниб кетадиган, эски илмдан ҳам, янгичадан ҳам яхши хабардор эдилар...

Отам доно одам эканликларини... у кишининг вафотидан сўнг кўп йиллар ўтгач, эллик ёшга чиққанимда англадим...

Эллик ёшлик тўйим арафасида қўлимга шажарамиз жадвалини келтириб беришди. Бунинг учун улуг ёшдаги аждодларимга, профессор Шариф Юсуповга, халқ академиги Ҳабибуллаҳон Қосимовга, қаламқаш дўстим, Тошкент тарихини теран ўрганган олим Сирожиддин Аҳмедовга самимий миннатдорчилик билдираман.

Шажарамизни ўқир эканман, кутилмаган бир янгиликка дуч келдим. Тошкентда, Олий Мажлис биноси яқинида гўзал тарихий обида бор: Абулқосимхон мадрасаси. Халқимизнинг атоқли адиби Абдулла Қодирий ҳам шу мадрасада таҳсил кўрган. Мен ушбу мадрасани бунёд этган машҳур Абулқосимхон эшоннинг эвараси эканман...

Гап фақат мадрасада эмас. 1865 йили Тошкентни қонга ботирган Черняев хужумига қарши халқни оёқлантирган улуг зотлар қаторида Ҳакимхўжа қози калон, мулла Солихбой Охунд билан бирга шаҳар ва музофотнинг энг эътиборли уламози бобокалоним Абулқосим эшон ҳам бўлган эканлар.

Айни саратонда Россия империясининг истилочилари Тошкентни қамал қилиб, қарийб икки ой сувсиз қолдиради. Сўнг, шаҳарга бостириб киради. Уч кун қирғинбарот бўлади. Лашкарбоши Мулла Алимқули душман ўқиға учраб нобуд бўлгач, парокандалик бошланади. Чор Россиясининг аскарлари кўп одамларни қиличдан ўтказади. Агар сулҳ тузилмаса, барча даҳаларни тўпга тутишни айтади.

Ҳисоб-китобларга қараганда чор лашкарларидан 78 аскар, маҳаллий аҳолидан эса юзлаб одам ҳалок бўлади. Азбаройи ношудлигидан эмас, қўлида қуроли йўқлиги учун. Юрт озодлиги йўлида жонини фидо этишга тайёрлиги учун! Қўқон хони бу ёқда, Бухоро амири у ёқда юртни баҳамжиҳат ҳимоя қилиш ўрнига бир-бири билан қир-пичоқ бўлгани учун...

Шу тариқа икки ўртада сулҳ тузилади. Унга биноан истилочилар туб аҳолининг эътиқодига, ички ишларига аралашмаслик мажбуриятини оладилар. Бироқ орадан кўп ўтмай, янги «хужжат» таклиф қилинади. Унда Тошкент «ўз ихтиёри билан» Россия империясига «қўшилгани» билдирилади. Бу жаҳон

жамоатчилигини алдашга мўлжалланган мунофиқ «битим» эди...

Тошкент томонидан вакил бўлган нуфузли алломалар бундай «хужжат»га имзо чекишдан бош тортидилар. Улардан олти киши, жумладан, Солиҳбой додхоҳ ҳам Сибирга сургун қилинади. Абулқосим эшон уларни қайтариш учун қаттиқ ҳаракат қилади. Бироқ бу ниятга эриша олмайдилар. Чунки босқинчилар сургун қилинган атоқли шахсларнинг халққа таъсиридан қўрқар эди. Абулқосимхон эшон ўзи қурдирган мадрасада ва Хўжа Аҳрор Валий мадрасасида ёшларга дарс беради. Уша пайтда чиқадиган «Туркистон вилояти газити» муҳаррири, тарихчи олим Николай Остроумов 1885 йили Абулқосимхон эшон билан суҳбат қилади ва бу ҳақда шундай деб ёзади. «Мен у билан турли масалалар ҳақида икки соат суҳбатлашдим. Ўзи олим киши бўлгани учун ўқувчиларга таълим-тарбия бериш ниятида ўз ёнидан ўттиз минг сўмга яқин пул сарфлаб Бешёғоч даҳасидаги ҳовлиси ёнида пишиқ фишдан мадраса бино этган. Мадрасада баъзан юз, баъзан юз эллик талаба ўқиши учун йилига икки минг сўмдан сарфлайди. Мен Туркистон генерал губернаторининг ижозати билан 1885 йил 22 июнда ўлкада дарахтлар ва гулларни яхши парвариш қилиш борасида кўргазма уюштираётганимизни айтганимда Абулқосимхон эшон «Дарвоқе, дехқончиликка машғул бўлмоқ Худойи таолонинг кароматидур.

Марҳум қиблагоҳимдан пул қолган эмас. Мазкур мадрасани ва анда бўладурғон тамомий харажатларни деҳқончиликдан ҳосил қилиб турибман» деб бизга жавоб қайтарди...

Сухбат илм-маърифат масаласига келиб тақалганида Абулқосимхон эшон Остроумовга бундай деган эканлар: «...Одамзоднинг нафси таомсиз ўлганидек, илмсиз одамнинг дили ўликдир!»

1892 йили Тошкентда вабо касали тарқалади. Бир томондан муттасил кўпайиб бораётган солиқлардан тинкаси қуриган, иккинчи томондан келгиндилар зўравонлигидан тоқати тоқ бўлган халқ оёққа туради. Шу тариқа «Вабо қўзғолони» номи билан тарихга кирган миллий озодлик ҳаракати бошланади.

Зўрники тегирмон юргизади, деган гап бор. Қўзғолон шафқатсиз бостирилади. Эски шаҳардаги кўп амалдорлар қатағон қилинади. Олтмиш киши ҳибсга олиниб, кўплари тагин Сибирга сургун қилинади. Оқподшо лашқарлари эски шаҳарни забт этади. Шундай мушкул бир паллада араб, форс, рус ва бошқа тилларни билган Абулқосимхон эшон муқаррар ўлимни бўйнига олиб, Тошкентнинг энг нуфузли одамларига бош бўлиб, генерал-губернатор Вревскийга ариза ёзади ва унинг қабулига боради. Бу хунрезлик охиروқибат икки томон учун ҳам фожиага олиб келишини англатади. Шу тариқа эски шаҳар ўз ҳолига қўйилади, чор аскарлари шаҳардан олиб чиқилади.

Яна бир ниҳоятда ҳайратомуз далил. Моддиюнчи худосизлар ишонадими-йўқми, унисини билмайман-ку, тарихда Худодан тилаб олиш деган удум бўлган. Шох Бобур ўлим тўшагида ётган ўғли Хумоюн атрофидан айланиб, ўғлининг ажалини Оллоҳдан ўзига тилаб олгани тўғрисидаги далил кўп манбаларда ёзилган. Чиндан ҳам Хумоюн тезда тузалади, соппасоғ Бобур эса орадан кўп ўтмай вафот этади...

Абулқосимхон эшон эса халқ бошига ёғилган кулфатни ўзига тилаб олади. 1892 йил 30 июнь куни Хўжа Аҳрор Валий масжидида минг-минглаб одамлар олдида «оқпошшо» аскарларини шаҳардан чиқариб юбориш шарафига эришилганини баён қилиб, элни қутлайди ва халойиқ яқин кунларда вабо балосидан ҳам қутулишини башорат қилади. Вабони ўзи билан олиб кетиш ниятида эканини айтиб, Оллоҳга илтижо этадилар. Ўша муаллиф — «Туркистон вилоятининг газити» муҳаррири Н. Остроумовнинг «Фон Кауфман — Туркистон ўлкасининг ташкилотчиси» китобида бу ҳодиса шундай тасвирланади: «Мункиллаган ёшида сўнгги кунлардаги воқеалардан («Вабо қўзғолони»дан, демоқчи) қаттиқ ларзага тушган мухтарам Абулқосимхон шундан сўнг тезда — 4 июлда вабо касалидан вафот этди. Қизиқарлиси шундаки, шундан кейин вабо барҳам топганини тошкентлик сартлар унинг вафотига нисбат беришди...»

Шундай қилиб, Абулқосимхон эшон халқ бошига

ёрилган кулфатни бир неча бор даф этиб, юрт омонлиги учун ўзига ўлим тилаб оладилар. Бу мукаррам зотнинг фарзандларидан бири Хошимхон тўра менинг бобом бўлган эканлар. У киши анча йиллар ўз падари бузрукворлари бунёд этган мадрасада дарс берадилар...

...Бир нарсани кўп ўйлайман. Нима учун отам бу далилларни менга айтмаганлар? Кекса ёшдаги қариндошларим ҳам то юртимиз мустақилликка эришмагунча шажарамизни менга айтишмаган...

Энди билсам тўғри қилишган экан. Улар бу гапларни ёзишим ёки катта давраларда айтишим мумкинлигини билиб, шўро замоннинг совуқ шабадаларидан мени ҳимоя қилганлар... Нақадар донишманд одамлар бўлган, аждодларим! Уларнинг руҳи-поки олдида таъзим қиламан! Улар билан фахрланаман!

Буюк аждодларимиз ҳақида эҳтиром билан асар ёзсам ажаб эмас. Иншооллоҳ!

* * *

— Ижод — кўнгил иши, ёзувчи қалам ҳақи билан тирикчилик қилишни ўйламаслиги керак, дейдилар. Шу тўғрими?

— Бир томондан тўғри, иккинчи томондан — нотўғри ... Ижод — чиндан ҳам кўнгил иши. Ҳақиқий ижодкор Худо кўнглига солганни ёзади. Сўзнинг қудрати ҳам шунда.

Бироқ бу ўринда бошқа савол ҳам туғилади. Ижод фақат «кўнгил иши» бўлса, қаламқаш нима учун минг машаққат билан китоб чиқаради? Ёзган шеърини хотинига, романини улфатларига ўқиб берса, кифоя-ку.

Сиз тағин сўрашингиз мумкин:

Алишер Навоий ўлмас дostonлари учун қалам ҳақи олганмилар? Шоҳ Бобур-чи? Гўзал ғазаллари учун қанча «гонорар» олган? Гулханий ҳунарманд бўлган, дейишади. Муқимий хаттот бўлган. Завқий маҳсидўзлик килган. Огаҳий — мироб, Аваз Утар — сартарош, Маҳмур сарбоз бўлган. Улар қалам ҳақи олмаган-ку!

Ҳазрат Навоий билан шоҳ Бобурга тил тегизмай кўя қолайлик. Навоий ҳазратлари улкан салтанатнинг бош вазири бўлганлар. Вақти келса, султон Хусайн Бойқаронинг ўзи ҳам мавлонодан қарз олиб тургани ҳақида гап-сўзлар юради... Бобур эса ўз номи билан шоҳ бўлган. Бинобарин, улар қалам ҳақига эҳтиёж сезмаганлар. Бундан ташқари ушбу алломаларнинг асарларини хаттотлар ўн нусха, нари борса, юз нусхада кўчирганлар... Сиз айтган бошқа шоирлар ҳам «гонорар» нималигини билмаганлар. Аммо айтингчи, кўзи тириклигида Гулханийнинг нечта китоби чоп этилган? Муқимийнингчи? Огаҳий, Завқий, Аваз Утар, Маҳмурнинг нечта китоби неча минг нусхада чиққан ва неча юз минг сўмга сотилган?

Бугунги кунда китоблар (ҳақиқий бадиий асарларни назарда тутаяпман) ўн минглаб нусхада чоп этилиб, миллионларга сотиляпти. Яъни китоб — товарга, товар эса — пулга айланияпти. Бу — табиий ҳол. Адиб асар ёзмаса, нашриётга олиб бормас эди. Нашриёт уни китоб қилиб чиқаришдан моддий манфаат кўришга кўзи етмаса, таҳрир қилмасди. Матбаа корхонаси фойда кўрмаса, минглаб нусхада чоп этмасди. Китоб савдоси фойда кўрмаса, «эркин нархда» сотмасди... Бундан чиқди, ёзувчининг «кўнгил иши» фақат маънавий эмас, моддий бойликка ҳам айландими? Унинг меҳнатидан бошқалар ҳам озми-кўпми, моддий наф кўряптими? Шундай экан, нима учун китобдан бошқалар манфаат кўриши керак-да, муаллиф «кўнгил иши» деб, бир чеккага чиқиб туриши керак? Нима учун «бозор иқтисоди»нинг ёзувчига алоқаси бўлмаслиги керак? Ахир асарни йўқ жойдан бор қилган — ижодкор-ку!

Китоб нашр этиш, полиграфия саноати, китоб савдоси деган тушунчаларнинг ўзи бўлмаган беш аср, ўн аср наридаги қонун-қоидаларни дастак қилиб, қаламкаш бола-чақасини боқиш учун бошқа ҳунарнинг этагини тутсин, десак, ижод аҳлининг яратувчилик меҳнатини камситган бўлмаймизми? Истеъдодли қаламкаш зўр китоб ёзса, китоби, дейлик, ўн-йигирма миллион сўмга сотилса, шу пулнинг ақалли ўндан бирини муаллифга тўлашнинг нимаси ёмон? Адиб ўзига

тегишли қалам ҳақининг бир қисмини солиқ сифатида тўлаб (яъни, давлат хазинасига улуш қўшиб) қолганини рўзфорига ишлатса, турмуш ташвишларидан бир қадар холи бўлиб, янги асар устида хотиржам ишласа, кимга зиён? Дунё қонунчилиги ҳам, «бозор иқтисоди» ҳам шуни тақозо қилади, шекилли? Жаҳон амалиётида бу масала аллақачон ҳал этилган. Биргина мисол. Ийгирманчи аср Америка адабиётининг атоқли вакили Эрнест Хемингуэй ноширлар билан тузган шартномасига биноан қисса ва романларининг ҳар бир сўзига (!) бир неча доллардан қалам ҳақи олган. Бундан адиб ҳам, ноширлар ҳам, давлат ҳам фойда кўрган!

Бадий ижодни «кўнгил иши» дейишнинг бошқа бир хатари ҳам бор. Дейлик, ҳамёни бақувват бир ўртоқ «кўнгил иши» учун, аниқроғи «кўнгил хуши» учун «роман» ёзгиси кепқолди... Майли, омадини берсин! Шунақа-ку, чинакам бадий асар яратиш учун «арзимаган» нарса — Худо берган талант керак. Бу ўртоқ эса, ҳарчанд ақлли бўлмасин, бир варақ дуойи-салом ёзгунча юраги сиқилиб кетади. Аммо бутун бошли «роман»ни икки-уч ойда «юмалоқ-ёстик» қилиб ташлайди! Истеъдоди ўртачароқ, рўзфори ночор ёзувчи ўша «роман» қўлёзмасини пешанаси тиришиб ўқийди ва қайтадан ёзиб чиқади. (Албатта, «жиндай харажат» эвазига). Бола-чақасини боқиши керак-ку! Нашриёт муҳаррири ночор «роман»ни пешанаси ти-

ришиб, «тахир» қилади. Матбаа корхонаси ночор «роман»ни кўп нусхада китоб қилиб чоп этади. (Албатта, муаллиф ҳисобидан ўтказилган маблағ эвазига.) Китоб савдоси уни «эркин нарх»да сотади.

Шу тариқа «роман» ўқувчи қўлига етиб боради ва... китобхоннинг бадий адабиётдан, умуман, маънавиятдан ихлосини қайтаради!

Истеъдод эса, «кўнгил иши» билан бола-чақасини боқолмай қолгач, бошқа ҳунарнинг этагидан тутади ва... ўша ҳунарни эплотмайди! Шўрлик яхши китоб ёзиш деган «арзимаган» ҳунардан бошқасини билмаса, нима қилсин?!

Шу тариқа адабиёт битта талантни, ўқувчи ўнлаб янги ва яхши асарни, жамият эса, маънавият дарёсига қуйилиб турган бир ирмоқни йўқотади...

Ижод — кўнгил иши деган гапга қарши эмасман. Лекин Худо юқтирган истеъдод эгаси ўзи яратган ҳам маънавий, ҳам моддий бойликдан ўзиям баҳраманд бўлишга ҳақли.

* * *

— Буюк бобомиз Алишер Навоий асарларини англаш мушкуллигининг сабаби нима? Орадан ўтган йиллар таъсирими? Тилининг мураккаблигими? Фалсафасининг чуқурлигими?

— Ҳазрат Навоий асарларини тушуниш чиндан ҳам осон эмас. Бунга сиз санаган ҳамма сабаблар

киради. Даҳо шоир асарларининг тўлиқ нашри чоп этилганида «Навоий асарларининг изоҳли луғати» деган тўрт жилдлик китоб ҳам чиқарилган эди. Изоҳнинг ўзи тўрт жилд! Алишер Навоий сўз бойлигининг кўплиги жиҳатидан дунёда биринчи ўринда туришини олимлар исботлаган. Шоир асарларида фақат туркий эмас, қатор бошқа тиллардаги сўزلардан ҳам унумли ва ўринли фойдаланган.

Гап фақат бунда ҳам эмас. Сиз билан бизнинг мумтоз адабиётга гоҳо «тишимиз ўтмай қолишининг» бошқа сабаби ҳам бор. Кўп йиллар давомида бизни «моддиюнчи-материалистик» тафаккур қилишга ўргатиб келганлар. Талай мумтоз асарларни «диний фанатизм», «таркидунёчиликни тарғиб қилиш» деган баҳоналар билан тақиқлаганлар. Ёки улардан «реал ҳаётни», «оддий инсоний муносабатларни» излаганлар. Аслида, у томонга оғиш ҳам, бу томонга оғиш ҳам тўғри эмас. Албатта, улуғ шоир ва адиблар аввало Инсонни тасвирлаган. Бироқ мумтоз адабиётда муқаддас китобларга мурожаат қилиш одат ҳисобланган.

Келинг, Навоийга нисбатан бир қадар «тушунарлироқ», «соддароқ» Машраб ҳазратларидан мисол олайлик.

«Машраб сени деб кечди жаҳондин,

Бошини қўйди остоналарга...»

Ҳаммаси тушунарли. Ҳаммаси «оддий». Шоир маҳбубасига мурожаат қилиб, «Сени деб бутун дунё-

дан кечдим, остонангга бош қўйиб ётаман», деяпти... Бундай тушуниш Машрабнинг эмас, бизнинг «оддийлигимиз», «жўнлигимиз»дан дарак беради.

Бу сатрларни тагин бир марта ўқийлик-да, чуқуроқ ўйлаб кўрайлик. Агар шоир «бутун жаҳондан воз кечаётган» бўлса, ўша «бутун жаҳон» ичида ўзининг «махбубаси» — суйган аёли ҳам бўладими? Демак, шоир махбубасидан ҳам воз кечган бўлиб чиқадими?

У ҳолда шоир кимнинг «остонасига», қайси «остона»га бош қўймоқчи? Арши аъло остонасига эмасми? Гап шундаки, Машраб дунёвий муҳаббат ҳақида эмас, илоҳий ишқ ҳақида ёзаяпти! Яратганнинг жамолини кўриш бахтига муяссар бўлмоқ учун бутун жаҳондан воз кечмоқчи... Шарқ шеъриятида «ишқи боқий» ва «ишқи фоний» деган тушунчалар бўлгани бежиз эмас.

Алишер Навоийнинг «Хамсатул мутаҳхайирин» асаарида шундай байт бор:

«Каҳфи фано ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай роббиухум калбахум».

Кўриниб турибдики, байтда форсий-арабий сўзлар талайгина. Маъноси қуйидагича. Агар улар фано (йўқлик) фориға кириб, ғойиб бўлган бўлсалар, мен ҳам тўртинчи бўлиб, уларнинг итлари бўлиб ортларидан эргашиб кирай...

Муқаддас китоблардан беҳабар одам ҳазрат Навоий нимага шама қилаётганини тушунмайди. Бунинг учун муқаддас Қуръони каримнинг «Каҳф сураси» («Ғор сураси»ни) синчиклаб ўқимоқ керак.

Маълумки, муқаддас Китобларда ўтмиш пайғамбарлар, авлиёлар ҳақида кўплаб ривоятлар бор.

Қуръони каримнинг «Каҳф сураси»да «Асхобул Каҳф» — «Ғор эгалари» қиссаси ҳикоя қилинади. Исо алайҳиссалом замонидан сўнг (тахминан эра-мизнинг иккинчи асрларида) Рум давлатларидан бирида Дақёнус деган золим подшо ўтган. У ўз фуқароларини бутларга ва ҳар хил тошларга сифинишга мажбур қилган. Хукмига бўйсунмаганларни ўлдирган. Шунда етти нафар (баъзи манбаларда уч нафар) йигит ёлғиз Яратганни тан олиб, бут ва санамларга сифинишдан бош тортадилар. Шоҳ айғоқчилари бу хабарни етказгач Дақёнус уларни топтириб келади ва бу йўлдан қайтариш учун бир кеча муҳлат беради. Агар йигитлар ўз эътиқодидан воз кечмаса ўлди-ражагини айтади. Йигитлар кечаси шаҳарни тарк этадилар. Яйловдан ўтиб бораётганларида бир ит уларга эргашади. Йигитлар ва ит (фано йўқлик) ғорига кириб кетадилар. Эртасига Дақёнус одамлари уларнинг кетидан қувиб келади, аммо ичкари киришга ботинолмай, ғор оғзини тошлар билан беркитиб ташлайдилар. Йигитлар бир кеча ухлаб тургач ғор оғзи очилади ва улардан бири егулик харид қилиш учун

шаҳарга йўл олади. Бозорга келиб ёнидаги тангани узатса, сотувчи ҳайрон бўлиб, «Дақёнусдан қолган бу пулни қаердан топдинг, Дақёнус ўлиб кетганига уч юз йил бўлган-ку», дейди. («Дақёнусдан қолган» деган ибора шундан келиб чиққан). Маълум бўлишича, Тангри йигитларни ухлатиб қўйган бир кеча уч юз йилдан ортиқ экан. Бу пайтда мамлакатда иймон-эътиқодли подшоҳ ҳукмронлик қилаётган экан. У ўз эътиқодидан қайтмаган йигитларга катта иззат-икром кўрсатади...

Шундай қилиб Навоий ҳазратларининг байтида шу қиссага ишора қилинмоқда. Аммо бундан мақсад нима? Даҳо ижодкор фано ғорига нима учун кирмоқчи-ю, нега айнан «тўртинчи» бўлиб, «итлари бўлиб эргашиб» киришни ихтиёр этмоқда? (Шарқ мумтоз адабиётида ит образи вафо тимсоли сифатида кўп қўлланилган).

Гап шундаки, «Хамса» яратишдек улуг ва машаққатли юмушни Алишер Навоийга қадар Низомий, Дехлавий ва Жомийларгина уддалаган. Навоий ўзини уларнинг шогирди ҳисоблайди. Бу ўринда устозларига содиқ ит каби эргашиб, шундай улугвор юмушга бел боғлаганини айтаяпти...

Нақадар гўзал ташбих! Нақадар камтарлик!

— «Ёзувчилик — икки фоиз талант, тўқсон саккиз фоиз меҳнат», деган гапга қандай қарайсиз?

— Бу фикрни ўтган асрнинг ўттизинчи йилларида «буюк пролетар ёзувчиси» Максим Горький айтган. Мақсад шўро сиёсатининг ҳар нарсага қодирлигини таъкидлаш эди. Албатта, Горький ноёб қобилиятли адиб бўлган ва бу гап пучлигини ўзи ҳам билган.

Тасаввур қилинг. Агар ҳаммаси фақат меҳнатга боғлиқ бўлса, ҳар кун ақалли бир варақ қоғоз қоралайдиган одам олтмиш ёшга киргунча қирқ жилдли «Сайланма»ни «қойил қилиб ташлаган» бўлур эди.

Агар ҳаммаси спортчиларга бўладигандек саломатлик ва жисмоний қувватга боғлиқ, десак бошқа савол келиб чиқади. Маълумки, қадимий дунё юнон шоири Гомернинг кўзи ожиз бўлган. Кўзи ожиз одам «Илиада» ва «Одиссея» дostonларида тасвирланган Троя хазинасини қаердан кўрди экан? Машҳур бастакор Бетховеннинг эса қулоғи қар бўлган. Қулоғи эшитмайдиган композитор қандай қилиб симфониялар ёзди?

Эҳтимол ижодкор бўлиш инсоннинг ёши, ҳаёт тажрибасига боғлиқдир? Ундай бўлса гўдак Алишер Навоий устози — шоирлар шоири Лутфий ҳазратларини ҳайратга солган «Оразин ёпқоч...» байтини қандай ёзди? Моцарт етти ёшида Европанинг манаман деган томошагоҳларида қандай қилиб концертлар берди?

Етти яшар бола варрак учуриб юриши керак шекилли?

Ижодкор бўлиш илмга боғлиқми? Агар фақат шунга боғлиқ бўлса, одам қанча кўп китоб ўқиса, қанча кўп олийгоҳни битирса, шунча зўр ижодкор бўларди. Биронта институтни битирмаган Абдулла Қодирий биринчи ўзбек романини жаҳон реалистик адабиёти андозалари даражасида қандай қилиб ёзди экан? Дипломи йўқ. Маннон Уйғур қандай қилиб атоқли режиссёр бўлди?

Ижодкор бўлиш учун бойлик ёки мансаб керакми? Бунақа десак, мансабдорлару бой оталарнинг бири улуғ шоир, бирови атоқли бастакор, тагин бири жаҳоншумул ҳайкалтарош бўлиши ҳеч гап эмасди. Машраб дарбадар кезмай, ҳамёнидаги олтинларни жаранглатиб газал битган, Сервантес «Дон Кихот» деган улуғ романини қамоқхонанинг темир панжараси ортида ўтириб эмас, шоҳона қасрда ёнбошлаб ётиб ёзган бўлар эди.

Албатта, ҳақиқий ижодкор бўлиш учун тинимсиз меҳнат қилиш ҳам, мустаҳкам соғлиқ ҳам, ҳаёт тажрибаси ва теран билим ҳам керак. У барини бу барига тугиб юргандан кўра граф Толстойга ўхшаб маъмурчиликда яшаган ижодкор кўпроқ ва хўброқ асар яратиши мумкин. Буларнинг ҳаммаси керак!

Аммо ижодкор бўлиш учун энг аввало истеъдод керак! Истеъдодни эса ёлғиз Аллоҳ беради!

* * *

— Бадиий асарда миллий колорит асосан нима-ларда акс этади?

— Ўтган асрнинг буюк ёзувчиларидан бири Михаил Шолоховнинг гапи бор. Китобхон деразанг рўпарасида қандай дарахт ўсишини, станицанг олдидан қандай дарё оқиб ўтишини билмаса, сен қандай ёзувчи бўлдинг?

Бу гапда теран ҳақиқат бор. Аввало асар тилининг ўзи «миллий колорит». Негаки шоир ва адиб асарларида миллий тил бойлиги, товланишлари акс этади. Қолаверса, қаҳрамонлар портрети, пейзаж, удумлар китобхонда ўша халқ, ўша миллат ҳақида тасаввур уйғотади. Асарда Замон ва Макон тушунчаси бўлмоғи табиий. Ҳозир ер юзида 1600 дан ортиқ миллат яшайди. Ҳар бирининг ўз тили, ирқи, либоси, урф-одатлари бор. Дейлик, ўзбек дўппи кийса, мексикалик сомбреро кияди. Инглизлар маййитни тахта тобутга солиб дафн этса, ҳиндлар жасадни ёқиб юборади. Марказий Осиё деҳқони қовун экса, Жанубий америка фермери шакарқамиш ўстиради... Булар ҳам «колорит». Бироқ улар миллийликнинг ташқи — зоҳирий кўриниши. Миллий характер теран тасвирланган асарда аввало одамларнинг ўзига хос руҳий олами акс этади. Буниси энди, анча мушкул юмуш...

Бошқалар қатори ўзбек адабиётида ҳам миллатнинг ўзига хос олами чуқур ва ишонарли тасвир-

ланган асарлар доим бўлган ва бугунги авлод вакиллари — ёш, истеъдодли шоир, адиблар ижодида ҳам бу жараён давом этаётир.

Устозлар асарларидан баъзи мисоллар келтириш мумкин. Менимча ўзбек халқининг бетакрор оламини энг гўзал ва ишонарли тасвирлаган адиб — Абдулла Қодирийдир!

«Ўткан кунлар» романининг бошида шундай тасвир бор. Марғилонда, Отабек қўнган карвонсарой хужрасига Раҳмат билан Ҳомид кириб келади. Бир оздан кейин хонага Ҳасанали ҳам киради. Отабек унга «ота» деб мурожаат қилади, ҳол-аҳвол сўрайди. Шундан сўнг «баъзи юмушлар буюрсам майлими... бизга чой қайнатиб берсангиз», деб илтимос қилади. Ҳасанали чиққач, Раҳмат Отабекдан бу киши кимлигини сўрайди.

Адибнинг кейинги тасвирига эътибор беринг. «Отабек Раҳматнинг саволига жавоб бермай, эшикка қаради. Ҳасаналини хужрадан узоқлатиб, сўнгра жавоб берди: — Қулимиз...»

Қизиқ, Отабек нима учун ўзининг қулига салом беради? «Ота» деб мурожаат қилади? Юмуш буюришдан олдин «майлими» деб рухсат ҳам сўрайди? Бу ҳам етмагандек, Раҳматнинг саволига «чолни узоқлатиб», шундан кейин жавоб беради? Бошқа адабиётда, дейлик Европа адибининг асарида шундай вазият тасвирланса, хўжайин қулига «ота» деб мурожаат қилиш у ёқда турсин, «сен»лаб гапирган, бояги

саволга эса унинг ўзини олдида «буми, бу менинг қулим» деб жавоб берган бўлур эди. Отабек эса ундай қилолмайди. Негаки, у — ўзбек.

Бир эмас, минг карра қул бўлган тақдирда ҳам Ҳасаналининг ёши улур. Оиланинг ўз аъзосидек бўлиб қолган. Отабек унинг дилини оғритишни хаёлига ҳам келтирмайди...

Романда бир қарашда унчалик эътиборни тортмайдиган тасвир бор. Отабек фарзандли бўлди. Ўзбек ойим билан унинг орасида шундай диалог бор. Ўзбек ойим айтаяпти.

— «Ўғил муборак бўлсин, болам!

Отабек сўраяпти:

— Ўзи тетикми?

— Тетик!

— Олдига кирайми?

— Йўқ — деди Ўзбек ойим. — Чиллалик уйга кечаси кўчадан келиб кириш яхши эмас...»

Майли, буни миллийликнинг ташқи кўриниши дейлик. Шу ўринда адиб тагин бир жумла ишлатади. «Отабек кетига бурилиб, ташқари йўлакдан кирувчи дадаси билан Ҳасанали шарпасини олди ва ўйланиб тўхтади. Айниқса ҳозирги пайтда отаси билан тўқнашиш унинг учун бир оз ўнғайсизроқ туюлган эди». Мана шу жумлада ўзбек халқига хос бўлган истиҳола, андиша, уят, ҳаё каби теран маънолар ётибди.

Бошқа мисол. Гафур Ғуломнинг «Менинг ўғригина болам» деган ҳикоясида ғаройиб воқеа тасвир-

ланган. Етим набираларини қандай боқишини билмай хаёл суриб ўтирган кампирниқига ўғри оралайди. Кампир уни кўриб қолгач ўғри — томда, кампир — айвонда ўтириб, замонанинг оғирлигидан ҳасратлашиб кетадилар. Иккови хўп дардлашгач кампир ўғрига девор четидаги дарахтга осилиб пастга тушишини, «она-бола» ўтириб, бир пиёлагина чой ичиб кетишини таклиф қилади. Ўғри эса шундай жавоб қилади. «Чой ичолмайман. Тонг ёришиб қолса, мени таниб қола-сиз. Уяламан»... Мана буни ҳақиқий «ўзбек ўғриси» деса бўлади!

«Шум бола» қиссасида ҳам миллий ўзига хослик нозик ва жозибали тасвирланган талай саҳифаларни кўрамиз. Шум бола ишга ёллонаётганидаёқ «унчамунча» ёлғон қўшиб гапириш одати борлигини айтиб, бойни огоҳлантириб қўйган. Ҳар гапида «иннайкейин» деб одамни қон қилиб юборадиган золим ва хасис бойнинг «адабини бериб» қўйишда болақайнинг шу «одати» иш беради. У шаҳардан қишлоққа бориб бой отага «бир-биридан ажойиб» янгликларни қалаштириб ташлайди. Бойнинг суюкли ўғли Бўри бойвачча чумчуқ бола оламан, деб дарахтга чиққан-у, йиқилиб ўлган. Устига-устак бойнинг уйига ўт кетган. Утни ўчириш учун сув ташиш керак. Шошиб қолганлари учун бошқа от қолиб, бойнинг энг яхши кўрган улоқчи отини ишга солганлар. От «хомлик қилиб» ўлиб қолган. От гўштини еётганда суяк тиқилиб ит ҳам ўлган.

Итнинг терисини шиламан, деб бойнинг дандон сопли пичоғини синдириб қўйишган... Бундай «янгилик»-ларни эшитган бойнинг бўларича бўлиб, «суроби туғриланиб» турганида Шум бола «суюнчи оладиган» хабар ҳам айтди.

— «Хўжайин, Худо бераридан қисмасин. Хафа бўлманг, бордию ўғлингиз ўлиб, уйингизга ўт тушган бўлса, отлар ўлган бўлса, ит нобуд бўлган бўлса, пичоқ синган бўлса, ҳаммасининг ўрнини босадиган битта хушхабар ҳам топиб келганман.

Бой хиққиллаб туриб сўради:

— Хушхабаринг курсин, падарлаънат, қанақа хушхабар?

— Ўртанча қизингиз Адол опам дунёга арзийдиган битта ўғил туғдилар!

— Ия,— деди бой кўзларининг шокосаси чиққудай бўлиб,— Адол опанг ҳали эрга чиқмаган-ку!

— Биз ҳам шунга ҳайронмиз-да! Худо бераман деса эрга чиқмаса ҳам берар экан. Болани айтинг, болани! Набирангизни айтинг, хўжайин! Бадал аравакашингиз бор-ку, қўйиб қўйгандай ўшанга ўхшайди!...»

Шунча даҳшатли «янгилик»ни чидаб тинглаган бой шу ерга келганда шилқ этиб ҳушидан кетади! Бой, «ижобийми», «салбийми», яхши ёки ёмонми, барибир ўзбек! Унинг учун энг оғир жазо қизининг никоҳсиз туғиб қўйиши.

Қизиғи шундаки, китобхон Шум боланинг гаплари ёлрон эканини билиб туради. Аммо ҳаммасига ишонгиси келади. Маҳорат дегани шу.

Миллий характер тасвирини Саид Аҳмаддан ҳам ўрганиш керак. «Уфқ» романида қизиқ эпизод бор. Ҳамма урушда жон олиб, жон бериб юрибди, Иноят оқсоқол исмли имонсиз чол эса чайқовчилик қилиб, бойлик тўплаш билан овора. Кунлардан бирида уни мелиса бир тўп газлама билан қўлга туширади. Ҳибсхонага олиб кетаётганида чол айтади. «Мени қўйиб юбормасанг қарғайман. Боланг ўлсин, дейман. Қўйиб юборсанг дуо қиламан». Мелисанинг ҳам ёши ўтиб қолган. Яқинда урушда юрган катта ўғлидан «қора хат» келган. Олдида кичик ўғли — ёш бола қолган, холос... Мелиса ўйлаб туради-да, чайқовчини сўкиб-сўкиб қўйиб юборади. Балки бошқа миллат вакили бу тасвирга ишонмаслиги, ҳатто мелисани қоралаши мумкин. Аммо болажонли ўзбек китобхони воқеа тагида ҳақиқат ва айнан ўзбекона феъл-атвор борлигига ишонади...

Романда Азизхон деган ўт-олов йигит яхши кўрган қизи Лутфинисани тўй бўлаётган жойидан олиб қочади. Албатта, бу — ўзбек халқи учун бегона ҳолат. Бундай воқеа мингтадан битта бўлади, бўлмаса у ҳам йўқ. Бироқ ёзувчининг маҳорати шундаки, асар давомида китобхон бутунлай бошқача манзарага дуч келади. Икки ошиқ-маъшуқ, икки қочоқ неча ойлаб пана-пастқам жойларда юришади, биров-

ларникида ётиб қолади, канал қазишда ишлашади... Азизхон бирон марта севиклиси Лутфинисанинг билгидан ҳам ушламайди: никоҳ ўқитмасдан бировнинг қизига қўл тегизиш мумкин эмас! Башарти бошқа адабиётда шундай ҳолат тасвирланса, қиз роман охирига боргунча бир эмас, иккита болали бўлиши мумкин эди. Ниҳоят, Саид Аҳмад аканинг тағин бир асари — «Келинлар қўзғалони» комедиясини эсланг. Фармонбиби ёши бир жойга бориб қолган, саводи ҳам «мундайроқ» оддий бир кампир. Нима учун унинг бири мелиса, бири ҳисобчи, яна бири дўхтир ўғиллари, ҳар қайсиси бола-чақали етти келини кампирнинг оғзидан чиққан ҳар сўзига «лаббай ойижон!» деб туради? Нимасидан қўрқади унинг? Тағин ўша ҳақиқат. Фармонбиби ҳам, ўғил ва келинлари ҳам ўзбек. Ўзбекда ота-онани эъзозлаш, қадрлаш деган удум бор. Албатта, комедияни дастлаб кўрган ажнабий томошабинга бу ҳолат эриш ва ҳатто ишонарсиз кўриниши мумкин. Бироқ томоша охирига бориб у қайси миллат вакили бўлишидан қатъи назар Фармонбибини ҳам, болаларини ҳам яхши кўриб қолади.

Миллий колорит шунчаки «экзотика» эмас, халқнинг асрлар давомида шаклланган дунёқараши, тафаккури, феъл-атвори, борингки қисматини кўрсатувчи воситадир. Бундай асарлар узоқ умр кўради.

*Табассулга
бойунан галлар*

«ЖАЗО»

Камбағални урма-сўкма, ёқасини йирт!
Хотинини урма-сўкма, сериални ўчириб қўй!

ҲАМЖИҲАТЛИК

Эр уйига келмади. Хотин кечаси билан мижжа қоқмай чиқди. Тонг саҳар эрининг дўстига қўнғироқ қилди.

— Ваҳобжон акам келмадилар. Хабарингиз йўқми, қаёқда юрибдилар?

— Ташвиш қилманг, келин, — деди эрининг дўсти. — Ваҳобжон бизникида ётиб қолди. Кечаси мажлис чўзилиб кетди...

Хотин эрининг иккинчи дўстига қўнғироқ қилди.

— Шунгаям бўғиласизми? — деди иккинчи дўст. — Кеча Чирчиққа борувдик. Хизматчилик-да! Ваҳобжон бизникида эди...

Хотин эрининг учинчи дўстига ҳам қўнғироқ қилди.

— Хавотир олманг, янгажон! — деди учинчи дўст. — Кеча десангиз, чет элдан меҳмонлар кепқолса бўладими! Шуларни жойлаштиргунча тонготар бўлиб кетди. Ваҳобжон ака бизникида ётиб қолдилар...

Хотин, фиғони фалакка чиқиб, дугонасига қўнғироқ қилди:

— Эрим уйга келмади. Учта ўртоғига кўнги-роқ қилсам, уччаласиям эринг меникида ётиб қолди, дейди!

Дугонасининг жаҳли чиқиб кетди:

— Э, Худо олсин, ёлғончиларни! Уччаласиям бекор айтибди! Эринг меникида эди!

ТОШКЕНТ АЭРОПОРТИДАГИ СУХАНДОН ЭЪЛОНИ

— Диккат! Диккат! Ургенч — Тошкент йўналиши бўйича йигирма тўртинчи рейс билан учиб келган йўловчи Тешабой Болтабоевич Дехқонбоев! Сизни ўғлингиз Альберт, қизингиз Офелия, куёвингиз Фридрих, келинингиз Луиза, невараларингиз — Ричард, Эрнест, Изабелла, Карлсон, Сильвия, Зико, Индира, Кастилио, Чандра, Марильда, Арчибальд ва... чеварангиз — Мошхўрда кутиб туришибди!..

ИҚРОР

Одам қариганидан кейин кам уйқу бўпқоларкан. Бу — бир.

Одам қариганидан кейин эзма бўпқоларкан. Бу — икки.

Одам қариганидан кейин сергумон бўпқоларкан. Бу — уч...

Чол алла-паллагача шифтга қара-а-аб ётди. Сўнг тескари қараб ухлаётган кампирини туртиб уйғотди.

— Кампир, — деди, — бу ёғи шартимиз кетиб, партимиз қолди. Бир-биримиздан яширадиган сир ҳам қолмади ўзи. Тўғриси айт: бирон марта чакки қадам босганмисан?

— Алжимаёй ўлинг! — деди кампир минғиллаб. — Шундан бошқа гап қуриб қолганми?

— Омади гапни айтдим-да! — деди чол. — Менда бунақа номаъқулчилик бўлган. — Шундай деб, азза-базза ўрнидан туриб, чироқ ёқди. Азза-базза бориб, уй бурчагидаги туя сандиқни очди. Узоқ тими-мирскиланиб, сандиқ бурчагида ётган, унниқиб кетган тамаки халтани топди. — Мана, — деди халтачани кампирга узатиб.

Кампир халтачани тўшак устига тўккан эди, етти-та тош чиқди.

— Вой, шарманда-а-а! — деди қоқшол қўллари билан юзини юмдалаб. — Вой бевафо! Шунча хиёнат қилганмисиз, менгинага, а?!

— Энди... Ёшлиқда бўлган-да, кампир, — деди чол ерга қараб.

Кампир жавраб-жавраб ҳовлига тушиб кетди. Этак томондаги омборхонада чироқ ёнди. Бир маҳал кампир инқиллаб-синқиллаб, ярим қоп мошни судраб кирди. Чолнинг қўзи ола-кула бўпкетди.

— Вой, ярамас! Нечта бу?!

— Ким санабди дейсиз? — деди кампир минғиллаб. — Ўзи бир қопгина эди. Ярим қопини ўзингизга егизиб юборганман. Мошкичирини яхши кўрасиз-ку! Энди... Ёшлиқда бўлган-да, чол...

ЧОЛ

Қашқадарёга борганимизда фалон қишлоқда табаррук ёшга кирган бова бор, бир зиёрат қилсак, деб қолишди.

Бордик. Кўхна дарвозадан ичкари кирдик. Саҳни кенг ҳовли. Атрофи пастак девор билан ўралган: ёлфондан сакрасангиз, ростдан ошиб тушасиз. Ҳовлида товуқлар изриб юрибди. Эски чорпоя соясида қулоқдуми кесилган ҳайбатли ит тўрттала оёғини чўзиб мудраб ётибди. Ким келди, деб қайрилиб ҳам қарамади.

Кўрпабоп матодан этаги узун, кенг кўйлак кийган кампир очиқ чеҳра билан кутиб олди.

Пастак, салқин уйга кирдик. Сўзана осилган девор тагида ўтирган чол билан қўшқўлаб кўришдик. Эғнида йўл-йўл ятак, бошида ихчам мисқоли салла. Соч-соқоли, ҳатто киприкларигача оппоқ.

Негадир қариянинг қулоғи оғир бўлса керак, деган хаёлда овозимни баландлатиб аҳвол сўрадим:

— Бардаммисиз, отахон?

— Худойға шукр, тетикман, — деди чол бамайлихотир. — Насибамизни жеб журиббиз, болам. Лелинниям кўрдик. Кал лелинниям кўрдик... Устихонипчи бўлдиқ.

— Сиз Ленинни кўрганмисиз? — деб сўради мезбонлар орасидаги ёш мухбир ҳовлиқиб.

— Ўзини кўрмаган чиқарман-ов, — деди чол. — Аммо Лелин деган калхўзда ишладиқ. Кал лелин

деган калхўзда ишладиқ. Сўгин яна бирови бор эди. Темирниёзип...

— Тимирязев, — деди мухбир аниқлик киритиб.

— Бўлса-бордир, — деди чол. — Уша Темирниёзипда ҳам ишладиқ.

Мухбир бола маҳмадонагина экан. Чолни гапга солди.

— Бова, сиз мўътабар одамсиз. Кўп жойларда бўлгандирсиз?

— Менма? — Чол қаддини ростлади. — Бўғанда қандоқ! Чияли бозорди кўрдим. Чироқчини кўрдим. Улим матакесилида Косонға довур оббориб келди. Э, болам, бу дунёда мен кўрмаган журт қолмади!

Мухбир бола «Медицина энциклопедияси»ни хўп хижжалаган шекилли, чолни тагин сўроққа тутди:

— Узоқ умр кўришингизни сири нимада, деб ўйлайсиз? Зелинни кўп истеъмол қилгандирсиз? Сутқатиқ ичгандирсиз?

— Зилин-пилинингни билмадим-ку, қатиқни кўп ичган чиқарман. Чаккини кўп жеган чиқарман...

— Гуштдан парҳез қилганмисиз?

— Этгама! — Чол астойдил хайрон бўлди. — Эт жемаган жигит-жигитба? Дўсвойи қўйди қўйруғини жеганман!

— Кечирасиз-ку, ичкилик масаласи...

— Бўған! — деди чол қувлик билан бош ирғаб. — Аммо бу укағардан наф кўрган одам жуқ. Овзимга олмай қўйганима уш жил бўлди!

Мухбир бир зум довдираб қолди.

— Қанча дейсиз?

— Уш жил!

Мухбир бошқа гап тополмади чоғи, «оилавий аҳ-вол»дан келди.

— Момо билан тотувмисизлар, бова?

— Тотув, болам, тотув, — деди чол энсаси қотиб-роқ.

— Ҳеч сан-манга бормаганмисизлар?

— Бўған. Унисиям бўған... Нега кеч келдинг, де-ған, қай гўрда қолдинг, деған... Қизғонған-да! Ман борсам беганага бориппанба? Шу ўзимизди Жумагул сатанга борғанман-да!

— Узр, отахон, — дедим гапга аралашиб. — Неча ёшга чиқдингиз?

— Менма? Энам айтиб эдики, сен от жили тут пи-шиғида тувилгансан, ўша жили кофирлар Бухорои шарифни ололмай қиличи синган, деб эди... Сўгин ўша жили тут пишиғида қаттиқ жомғир жовиб, тутларди тўкиб жуборған экан... — Ўйлаб туриб қўшиб қўй-ди. — Бошпуртда тўксон жетти. Энамди айтишига қараганда жуз тўрт.

— Кўз тегмасин, бардамсиз, — дедим далда бе-риб. — Насиб этса яна юз йил умр кўрасиз.

— Билмадим-ов, болам, — чол маҳсили оёғини силаб қўйди. — Аяқ жаман оврийди. Шу ёшдан мунай бўлсак, ҳайронман, қартайганда не қилабиз...

У деразага қараб, овоз берди.

— Хой, Норбиби, чай келтирмайсанба? — Кейин хасрат қилди. — Қулови том битган! Эшитмайди. Чай десам, тоҳарат суви келтиради!... Шуйтиб бошқа аёл олсамба-а? — Гапи ўзига нашъа қилиб ҳе-ҳелаб кулди. — Аёлди жомони бўлмайди, болам! Вақтида желкасини қашлаб турсанг бас!

Кампир нон-чай олиб кирди. Дастурхон ёзди.

— Эваралар жўғида ҳалиям желкасини қашлаб тураман, — деди чол. — Туврима, Норбиби?

— Туври, — деди кампир ҳеч балони эшитмай. — Норқулингизди келини қўзилабди... Қиз...

— Ана! — деди чол. — Мен буни желкасини қашлайман, буни чевара келини қиз тувади. Яхши қашламаган чиқарман-ов...

«ТАНИШУВ»

«Жиринг-жиринг!»

— Лаббай, эшитаман.

— Алло, ким бу?

— Ассалому алайкум. Кечирасиз, ким керак сизга?

— Ким бу ўзи?

— Узр, кимни чақирай?

— Ким бу, деб сўраяпман?

— Ким керак, ахир?

— Сендан сўраяпман: кимсан?

— Э, бор-э, ўзинг кимсан?

— Эш-ш-ш-ак!

— Танишганимдан хурсандман, аммо бу ерда сизнинг қавмларингиз йўқ. Хих!

«Тут-тут-тут...»

БЎЛГАН ЁКИ... БЎЛМАГАН ВОҚЕА

Бу ҳангомани қаердадир ўқиганмидим, эшитганмидим, эсимда йўқ. Аммо шахсан ўзим унга юз фоиз ишонаман.

Биласиз, америкаликлар бокс «жинниси» бўлади. «Жанг»ни томоша қилиш учун минг чақирим нарига учиб боришдан эринмайди. Америкаликлар бойвачча бўлади. Ярим соатлик «муштлашув»ни кўришга минг доллар, икки минг долларни аяб ўтирмайди.

Кунларнинг бирида дунёга донғи кетган икки боксчи «жанг» қиладиган бўпти. Гумбирлаган рекламалар қилинган. Неча юз минг долларлик патталар сотилган. Тағин неча миллионлик гаровлар ўртага қўйилган... Буни қарангки, «жанг»га бир соат қолганида боксчилардан бири кўрқиб, жуфтакни ростлаб қолибди...

Албатта, уни суд қиладилар, жарима соладилар. Лекин бу билан «жанг» ташкилотчиларининг дарди енгиллашиб қолмайди-ку! Ҳаммаёқ тўс-тўполон бўп кетади», «фирма»нинг обрўси уч пул бўлиб, касодга учрайди!

Минг томонга зир югуриб, боксчи излайдиларки, қани энди нақ юз йигирма килоли «дев» билан олишадиган мард топилса!

Бир маҳал қарашса, спорт саройи олдидан дўппи кийган, қорачадан келган, чайиргина йигит ўтиб кетаётганмиш, «ке, шунгаям бир ялиниб кўрайлик, шояд жонимизга оро кирса», деб гапга солишибди.

— Мен ўзбекман, меники инглизча «но», — дебди йигит.

Америкаликлар тадбиркор эмасми, дарров ўзбекчани биладиган таржимон топиб келишибди. Маълум бўлишича, бояги йигит Америкага сайёҳ бўлиб келган, шунчаки сайр қилиб, кўча айланиб юрган экан.

Худонинг зорисини қилиб ялинишибди.

— Ёрдам бермасанг, ҳолимиз хароб. Рингга чиқиб, уч раунд туриб берсанг бас, юз минг доллар оласан! — дейишибди.

— Долларинг ўзингга сийлов! — дебди йигит. — Биз ҳожатбарор халқмиз, кўрсат, ўша барзангингни!

«Жанг» айтилган вақтида бошланибди. Барзанги ўзбекни ураверибди-ураверибди! Бечоранинг соғ жойи қолмабди. Шундаям қилт этмасмиш.

Уч раунд ўтибди, тўрт раунд ўтибди... Бир дақиқали танаффусда секундантлар ўзбекни елиб ўтирган экан, таржимон ёнига келиб, маслаҳат берибди.

— Сен ҳам йўлига бўлсаям бир-икки мушт уриб қўй, ахир!

— Ие, мен ҳам урсам бўлаверадими? — дебди ўзбек.

— Албатта-да! — деган жавобни олибди-ю, кейинги раунд бошланиши билан барзангининг қоқ

пешанасига чунонам мушт туширибдики, шўрлик шилқ этиб йиқилиб, ялпайиб қолибди. Қўли бу ёққа, оёғи у ёққа тарвақайлаб кетибди.

Ҳакам унинг устига эгилиб, «бир», «икки», «уч», «тўрт» деб санаётган экан, ўзбек пастда ўтирган таржимонга тушунтирибди.

— Санаб овора бўлмасин, барибир ўрнидан турмайди. Мен Зангиотадаги қассобхонада ишлайман. Касбим — қушхонага кирган буқаларнинг бошига муштлаб, сулайтириш. Буям ҳаром ўлиб қолмасидан пичоқ тортиб юбораверинглар!

АЁЛ ПСИХОЛОГИЯСИ

Эридан мамнун бўлиб турганида:

— Аваз! Авазчик! Турақолсинлар энди! Вой ўзимнинг асал боламдан! Вой ўзимнинг полвон боламдан! «Адажоним қани?» дейсизми? Адажонингиз ишга кетдилар. Авазжон ҳам «ишга» борадилар. Адажониси-чи, Авазжонга-чи, ка-а-аттакон шоколад олиб келадилар. Авазжон-чи, адажонисига ўхшаган паҳлавон йигит бўладилар... Вой, иштонча яна ҳўл бўлқопти-ку! Майли, ҳозир алмаштирамиз-да. Вой ўзимнинг тойчоғим!

Эридан хафа бўлиб турганида:

— Аваз! Ҳой Аваз! Тур ўрнингдан ялпайиб ётмай! Сенинг боғчанга мен боришим керакми? «Ада»лама! Аданг ишга кетди-да, гўрга борармиди?! Ие, ишто-

нинг яна хўлми? Сияман, десанг ўласанми, хўкиз-
дек бола! Ариллама! Отангдан нима роҳат кўрдиму,
сен нима каромат кўрсатардинг!

ЭРКАК ПСИХОЛОГИЯСИ

Гоҳо «муроди ҳосил бўлган» эркакка бориб турган
пари-пайкар ҳам хунук кўриниши мумкин. Бироқ, аёл
ранжимаса ҳам бўлади. Эртасига у тагин пари-
пайкарга айланади!

ЭНГ САЙРОҚИ ҚУШ

Булбулнинг эркаги сайрайди. Одамнинг — аёли.

«ТАДБИЙКОЙ»

Янги чиққан китобимга қалам ҳақи олгандим.
Нақд етмиш минг сўм. «Налуг»дан ташқари. Ет-
миш мингг-а! Ҳазилакам пулми? Арзимаган уч йил
ичида ёзган китобимга шунча пул оламан-у, мен
севинмай ким севинсин! Мана, мен ҳисоблаб берай,
сиз санаб туринг. Уч йил дегани ўртача минг кун
бўладими? Хўш, деб туринг. Етти мингни мингга бўл-
сак етти бўладими? Бундан чиқди менинг бир кунлик
«ёзувчилигим» етти сўмга тўғри келаркан.

Шуни ўйлаб, пул санаб ўтирсам, эшик жиринглади.
Чиқсам, етти-саккиз ёшлардаги болакай турибди.
Қўлида каттакон сумка.

— Сув кеякми, амаки? — деди «р»ни яхши айтолмай.

— Қанақа сув?

— Минияй сув.

Вой шумтака-ей! Чанқаганимни қаёқдан билди бу?

— Керак, — дейишим билан сумкасидан бир «баклашка» «Нестле» олиб, чаққонлик билан бурама пўкакни очди.

— Манг, амаки!

Сувни ғўқиллатиб идиш оғзидан ича бошладим. Чанқоғим қонгач, сўрадим:

— Қанча?

— Беш юз сўм!

— Чайқовчилик қилиш яхшимас, — дедим насихат қилиб. — Магазинда уч юз эллик сўм туради.

— Мен чайқовчимасман, амаки, тадбийқойман. Беш юз!

Ўргилдим, сендақа «тадбиркор»дан! Шу қилганингта бир адабингни бермасам!

Ҳали санаб ўтирган минг сўмликлардан биттасини узатдим.

— Қайтимини бер! — дедим тўнғиллаб.

Болақай минг сўмликнинг у ёғини айлантириб кўрди, буёғини айлантириб кўрди. Ўнг чўнтагига қўл суққан эди бир даста минг сўмликлар илашиб чиқди. Чап чўнтагидан беш юз сўмлик, юз сўмликлар олди. Бармоғига туфлаб, чаққонлик билан бешта юз сўмликни санаб, қўлимга тутқазди.

— Баклашкани бўшатиб бейинг,— деди дона-дона қилиб, магазинга топшияман. «Спййт» кеякмасми? Минг сўм.

— Кеякмас! — дедим мен ҳам беихтиёр «р»ни айтишга тилим келишмай.

— Баклашкани бейинг!

Уйга кириб, ичилмай қолган сувни косага бўшатиб чиқишга мажбур бўлдим. Энди эшикни ёпаётган эдим, болакай сўраб қолди:

— Сиз шойиймисиз, амаки?

Вой «тадбиркорей!» Китоб ҳам ўқиркан-да, бу?!

— Мен болаларга ёзмайман-да, — дедим юмшаб.— Ёзсам сенга китобимдан берардим.

— Китобмас, — деди болакай кўзини пирпира-тиб. — «Зелёний»дан бойми?

Хайрон бўлдим.

— Қанақа «зелёний»?

— «Кўки»дан бойми? Доллай! — болакай бармоқларини ишқаб тушунтирди. — Доллай бойми?

— Доллар? Менда доллар нима қилсин? Умуман, сенга долларнинг нима кераги бор?

— Тўйюз мингим бой эди, — деди у дона-дона қилиб. — Шуни долларга алмаштиймоқчиман. Доллай бойми, амаки?

Эшикни қарсиллатиб ёпдим. Зум ўтмай кўшнинг кўнфироғи жиринглади.

— Сув кеякми, хола?

«БУТИЛКА» ҲОЖИ

(Бошқа ҳожиларга дахли йўқ)

Дўстим ўрлини уйлантираётган эди. Энди... тўй бўлганидан кейин... ўзингиз биласиз... Ҳалиги қурғурдан жиндай-жиндай қилиб ўтирсак, даврамизга оқ яхтак, оқ дўппи кийган тўрвасоқол йигит келиб қўшилди. Келин-куёвга бахт-саодат тилаб, фотиҳа тортди.

— Яратганга шукроналар бўлсин! — деди қироат билан. — Муқаддас сафар шарафи каминага ҳам насиб айлади!

«Қуллук бўлсин», дедик. Дастурхонда анави «шайтон суви» турганидан хижолат чекдик.

— Минг бор узр, Ҳожи ака. — Косагул шундай деб, шишаларни ими-жимидида стол тагига олиб қўяётган эди, Ҳожи ака кескин бош чайқади.

— Йў-йў-йў, тақсир! — деди далда бериб. — Сизлар баҳузур, тақсир, баҳузур. Тўйда хурсандчилик қилишнинг айби йўқ.

Косагул иккиланиб қолди.

— Сиздек мўътабар одамнинг олдида...

— Безиён, тақсир, безиён... Биз ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. — Ҳожи ака жиндай-жиндай ичкилик қуйилаётган пиёлалардан кўз узмай, таъкидлади. — Нўш айлаганмиз, бисёр нўш айлаганмиз.

Косагул шумгина йигит экан, Ҳожи аканинг кўзлари сувга тушган мунчоқдек йилтираб турганини пайқаб қолди.

— Сўраганнинг айби йўқ, Ҳожи ака. Мабодо ўзлариям...

— Йў-йў-йў! — Ҳожи ака кескин бош чайқади. — Биз ҳам нуш айлаганмиз... Айлаганмиз.

— Кўп эмас, жиччагина, — деди косагул илжайиб.

Ҳожи ака офир муаммо қаршисида қолгандек, бир зум ўйга толди.

— Каминани кўп хижолатли аҳволга сопқўйдиларда, — деди хўрсиниб. — Келинг, йигитнинг сазаси ўлгунча шайтоннинг бўйни узилсин!

— Қайси биридан?

— Каминага «қизили»ям бўлаверади, — деди Ҳожи ака камтарлик билан.

Косагул пиёлага бир қултум коньяк қуйиб узатган эди. Ҳожи ака янаям синиқроқ оҳангда қўшиб қўйди:

— Жонлироқ бўлаверсин, тақсир.

«Жонлигина» қуйилган пиёлани олиб, қисқа нутқ ирод этди:

— Ешлар қўша қарисин! Ували-жували бўлсин!

Баайни совуқ чой ичаётгандек, қоп-қора соқолининг биттаям туки қилт этмади. Бодринг билан газак қилиб, «яратган неъматингга шукр», деб қўйди.

— Охиригача олмабсиз-ку, Ҳожи ака? — деди косагул пиёла тагида қолган жиндай коньякка қараб.

— Ҳар нарсанинг қонун-қоидаси бор, укам! — деди Ҳожи ака виқор билан. — Ичкилик хамр, яъни-

ким макруҳ нимарса. Аммо унинг ичида сув ҳам бор. Сув — энг покиза неъмат. Шундайми? Камина сувни ичдим. Макруҳи тагида қолди. Айтаяпман-ку, камина ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. — У қиқирлаб кулди. — Бир улфатимиз бўларди. Ғалати гапларни топиб юрарди. Бир гапи ҳеч эсимдан чиқмайди. «Биринчи қадах билан иккинчисининг орасига қил ҳам сифмаслиги керак», дерди. Топган гапини қаранг, баттолнинг! Қил сифмасин, дейди-я!

Косагул Ҳожи аканинг ишорасини дарров тушунди. Пайсалга солмай, пиёлани тўлдириб узатди.

— Йў-йў-йў! Ундоқ қилмасинлар-да, укам! — Ҳожи ака шундай дедию, коньякни сипқорди. «Яратган неъматингга шукр», деб пиёлани косагулга узатди. — Кўрдиларми, укам, макруҳи яна тагида қолди. Узлариям ўргансинлар!

Даврадагилардан бири сафар таассуротларини сўраган эди Ҳожи ака яйраб кетди.

— Э, нимасини сўрайсан, ука! — деди шанғиллаб. — У ёқлар Хизир назар солган юрт! Ҳар қадамда магазин! Ҳар қадамда дўкон. Жамийки нимарса муҳайё! Апельсинларни текинга тарқатади-ей! Хоҳла — бир яшик ол! Хоҳла — бир тонна ол! Буни қаранг, ҳамма нарса бор-ку, термос йўқ экан. Учтагинасини обкетувдим, олам-жаҳон пул бўлди! Улфатим, шуни менгайм айтсанг, ўлармидинг, деб ёмон хапа бўлди.

— Кечирасиз, қайси улфатингиз? — дедим тусунмай.

— Ҳалиги баттол-да! Биринчи қадах билан иккинчисининг орасига қил сиғмасин, дейдиган. Шу баттолнинг яна бир гапи бор. «Иккинчи қадах билан учинчисининг орасига қил сиғмасин, демайманку, аммо ип сиғмаслиги керак», дейди!

Косагул яна пиёлани тўлдирди. Ҳожи тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шуқр, — деди виқор билан. — Кўриб қўй, укам! Тагида ҳар гал бир хил макруҳи қоляпти! У ёқда-чи, вей, видик, телевизор, камера деганлари капийка! «Сони» дейсанми, «Панасоник» дейсанми, «Плипс» дейсанми. Иккита «видик» олсанг, биттаси текин!

— Нега, Ҳожи ака? — дедим ҳайратланиб. — Биттасини пулга, биттасини текинга берадимиз?

Ҳожи ака хе-хелаб кулди.

— Нега текинга бўларкан? Икки ҳисса арзон бўлганидан кейин биттаси ёнга қоладими, ахир? Тижоратнинг айби йўқ-ку, тўғрими?! Биз тижорат қилаверибмиз, қилаверибмиз, қарасам юким кўпайиб кетибди. Икки қўлимда иккита чамадон. Орқамда сандиқдек сумка. Салапан халтанинг боғичини тишимга тишлаб олганман. Кетаяпсам, биттаси йўлимни тўсди. Ўзининг тилида важир-важир қилади, тушунсам ўлай! Таржимон келди. «Нима деб алжираяпти бу?» десам, тушунтирди. «Юкингиз юз килодан ошиб кетибди-ку», дейди. «Юкимни оғирлиги унга тушибдими, ўзим кўтариб кетяпманку», десам яна важир-важир

қилди. «Нима деяпти?» десам, «Жаноб зиёратчимилар, ё отмилар», деб сўраяпти, дейди. «Мен от бўлсам, бу эшшак», дедим-да амаллаб самолётга чиқиб олдим. — Ҳожи ака хахолаб кулди. Косагулга қараб маъноли томоқ қириб қўйди. — Тўртта видик обкелгандим, иккитаси ёнга қолди. Ўғилчаям қизиқадида техникага. — Шундай деб яна косагулга қараб қўйди. — У ёқдачи, дазмол пул экан. Янаги гал дазмол обораман. Баттол иккаламиз ўнта-ўнтадан олволсак, о-кей бўла-ди! Баттолнинг яна бир гапи бор. Учинчи қадаҳ билан тўртинчисининг орасига қил сиғмасин, демайман, ип сиғмасин, демайман, аммо лекин арқон сиғадиган бўпкетса, юрак сиқилади-да, дейди. Топган гапини қаранг! Вой баттолей!

Косагул шишадаги охирги коньякни силқитиб қуйиб узатди. Шишани ерга ташлади. Ҳожи ака тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шукр! Кўриб қўй, братан! Макруҳи тагида қолди!

— У ёқда манави масалага қандоқ қарайдилар, тақсир? — деди косагул.

— Унақанги бетамиз гапларни гапирма, братан! — деди Ҳожи ака аччиқланиб. — Ичкилик ичган одам ўлимга маҳкум қилинади!

— Вой-бў, бир ўлимдан қопсиз-да, тақсир! — деди косагул. — Тақсир ўн бешинчи бўчка билан ўн олтинчи бўчка орасидан самосвал ўтмагунча қўймайдилар шекилли!

Ҳожи ака тутақиб кетди.

— Оғзингга қараб гапир, ўв братан! — деди қўлини пахса қилиб. — Мен сувини ичдим, билдингми? Макруҳи тагида қолди, билдингми?! Аввал ўрганиб олгин-да, кейин виступат қил, билдингми?!

Қарасам, жанжал чиқадиган. Секин туриб кета қолдим.

АЛЛА

Ўн тўққизинчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.

Юрагимнинг доғисано, алла.

Оёғимнинг боғисано, алла.

Борай десам боғим йўқ,

Ботай десам, тоғим йўқ, алла...

Йигирманчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.

Юрагимнинг мадори бўл,

Йигитларнинг сардори бўл, алла...

Йигирма биринчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.

Ухлай қолгин аллаё-алла...

Нега чақчаяди бу, а? «Бай-бай» қил! Кўзингни юм дейман! Нега ариллайсан, зумраша! Биров сени уряптими? Ҳой, турсангиз-чи ўрнингиздан! Ўлиб қолганмисиз? Бола битта меникими? «Скорий» чақиринг! Психиатр кўрмаса бўлмайди. Отасига ўхшаган не-

нармалний бу бола... Нега менга ўдағайлайсиз? Дод!
Золим эрнинг дастидан войдо-о-од!

ЖИННИ БЎЛИШ ОСОН ЭКАН

Биродарлар! Одам-чи, вей, хоҳласа бир кунда тел-ба бўлиши мумкин экан. Қандоқ жинни бўлганини ўзи билмас экан. Касалхонага қачон келдим, ким опкелди, эсимда йўқ. Аммо биринчи қор ёғиб турган ўша қуриб кетгур оқшом аниқ ёдимда.

Шундай қилиб десангиз, ишдан чиқдиг-у, панжара девор олдида гижинглаб турган яп-янги «жийронтой»нинг эшигини очдик. Ойнани қор босиб қолган экан, аввал артдик, кейин ойна тозалагични ўрнатдик. Шириллатиб ҳайдаб кетдик. Троллейбус бекатида турган одамлардан камида ўнтаси қўл кўтарди. Тўхтамадик! Эсимни ебманми тўхтаб! Сен-ку, савоб бўлар деб тўхтайсан, ГАИ кўриб қолса, киракашлик қиялпсан, деб талонингни тешиб беради.

Бекатдан эллик қадамча ўтганимда бир жонон шундай ҳимо билан қўл кўтардики, тормозни қандай босганимни ўзим билмай қолдим. Машина янги қор тушган асфальтда сирғаниб бориб, шундоққина жононнинг оёғи олдида тўхтади. Эшикни очишим билан жонон лип этиб, ёнимга ўтириб олди. Димоғимга ширин атир иси кирди. Ўзиям оппоққина, дўмбоққина. Плашининг елкасига қор қўниб, жикқа ҳўл бўлиб кетибди.

Қаёққа боришини сўрамасимдан ўзи гапириб қолди:

— Печкангизни ёқинг, совуқ қотдим.

Печкани варанглатиб қўйиб юбордик.

— Поччамлар эрталаб пальто кийгизиб, юбормабдилар-да?! — дедим илжайиб.

«Жонон» очиккина экан.

— Поччангиз аввал ўзларини эпласинлар! — деди таманно билан. — Машичангиз янги экан, ҳиди келиб турибди. Маркаси қанақа?

Машина маркасини айтиб, яна илжайдим.

— Сиз машинаминг отини билиб олдингиз. Энди машинам ҳам сизнинг отингизни билсин-да.

«Жонон» ширин жилмайди.

— Лёля!

— Лолахон экансиз-да. Ўзингиз ҳам худди лолага ўхшаб...

— Лолахонмас, Лёля! — деди у гапимни кесиб.

— Э, Лаълихон денг?!

— Қанақа Лаъли? — у аразлаб лабини чўччайтирди. — Лёля!

Ҳай Лёля бўлса, Лёля-да! Йўлимиз бир экан. Гаплашиб кетдик. Лёляхон ательеда дизайнер бўлиб ишларканлар. Поччамиз «предприниматель» экан. Уйга ҳафтада бир келаркан. Шу гапни эшитганимдан кейин шайтон йўлдан оздирдими, бошқами, билмайман. Хуллас, машинани қандай қилиб гараж томонга бурганимни ўзим ҳам билмай қолдим. Ўлай агар, кўнглимда ёмон ният йўқ эди. Шунчаки, Лёляхон билан

бирпас хангомалашиб ўтиргим келди. Домимиздан юз кадамча наридаги темир гараж олдида тўхтаганимизни кўриб Лёляхон ипдек қошини чимирди.

— Хорманг!

— Биласизми... — дедим чайналиб. — Машина олганимга энди уч кун бўлди. Хали «ювганимча» йўқ... Шу... сиз билан... Илтимос, мени тўғри тушунинг...

Лёляхонга гапиряпман-у, икки кўзим домимизнинг бешинчи қаватида. Машинада бегона жувон билан келганимни хотинбой деразадан кўриб қолса борми?!

Хайрият, Лёляхон замонавий аёл эмасми, мени тўғри тушунди. Машина гаражга кириши билан бу эшикдан мен тушдим, у эшикдан — у.

— Сиз ўтираверинг! — дедим машинага имо қилиб. — Иссиққина... Мен физиллаб бориб битта шампан олиб келаман.

Лёляхон аввалига ним қоронғи гаражнинг бурчак-бурчагига хавотирланиброқ қараб қўйди-ю, кейин хотиржам бўлди. Негадир темир-терсак асбоблар солинган тахта яшиқдан болғача олди.

— Майли... — деди болғачани салангладиб. — Буквально беш минут. Бўлмаса... — У қўлидаги болғача билан ширингина таҳдид қилиб қўйди.

— Уч минутда келаман.

Ховлиқиб гараждан чиқдим-у, ўйлаб қолдим. Хотинбой бешинчи қават деразасидан қараб турган бўлса... Гаражни очиқ ташлаб, аллақаяёққа гумдон бўлганимни кўрса. Пастга тушса...

Яна қайтиб келдим.

— Лёляхон! — дедим гараж эшигидан мўралаб. — Кечирасиз, уч минутга устингиздан қулфлаб кетаман. Тагин биров обқочиб кетмасин сизни...

У оғзини очишга улгурмай гараж илгагига отнинг калласидек қулфни солиб шарақ-шуруқ қулфладим-да, чорраҳадаги дўконга қараб чопдим.

Кечадан бери эзилиб ёққан ёмғирдан кейин қор тушгани учунми, ер ўлгудек сирпанчиқ. Ҳарсиллаб чопиб боряпман-у, ичимда ўзимга қойил қоламан. Гапниям жа оламан-да! «Сизни ўғирлаб кетишмасин!» дедимми? Лёляхон билмайдики, хотинбойдан қўрққаным учун устидан қулфлаб кетяпман. Майли, мана ҳозир битта шампан, бир плитка шоколад оламиз. Уч минутда қайтиб борамиз...

Қўлтиқда шампан, чўнтақда шоколад. Дўконнинг ойнаванд эшигидан отилиб чиққанымни биламан... Бир маҳал кўзимни очсам, оппоқ шифтли уйда ётибман. Урнимдан турмоқчи эдим, чап қўлим чунонам зирқираб оғридики, жоним чиқиб кетай деди. Ён томонимдан гўлдираган овоз келди.

— Бахтинг бор экан, йигит, қўлинг синибди. Менга ўхшаб оёғинг синса нима бўларди?

Мундай қарасам, олти кишилиқ палатада ётибман. Ҳаммаси менга ўхшаб, сирпанчиқда йиқилган майибмажруҳлар... Гастрономга борганим, шампан олганим эсимга тушди. Ўша заҳоти гаражга қамалиб қолган Лёляхон лоп этиб кўз ўнгимга келди-ю, қўлимнинг оғриғини ҳам унутиб, сакраб туриб кетдим.

— Калит қани?

— Нега бақирасан?! — деб ҳалиги киши яна ёўдиради. — Калитни бошинга урасанми? Бир ўлимдан қолганинга шукур қилмайсанми, хумпар?

Чўнтагимни ковласам, ҳеч вақо йўқ! Шундагина шифохона халатини кийгизиб қўйишганини пайқадим.

— Калит қани? Соат неча бўлди? — дедим йиғламоқдан бери бўлиб.

Палатадаги ҳамдардлар тонг отиб қолгани, соат етти бўлгани, кийим-кечагу калит-малитлар «приёмный покой»да бўлишини тушунтиришди. Гипсланган қўлимни чангалаб, югурдим. Искаладчи хотин соат тўққизда келаркан. Дод, деб юборай дедим. Нима қилай? Уйга телефон қилсам, хотинбойдан балога қоламан. Майли, йиқилдим, қўлим синиб, баннисага тушдим, дейишга дерман. Лекин тезроқ бориб гаражни оч, бир бечора қамалиб ётибди, кечаси билан совуқда тиришиб қолгандир, деёлмайман-ку!

Ақлимга балли! Уйлаб-уйлаб йўлини топдим. Ҳамшира қизга дўхтирнинг эшигини очтириб, тўртинчи подъездда турадиган Марат деган ўртоғимга қўнғироқ қилдим.

— Жон дўстим, тезроқ кел! — дедим ялиниб. — Аммо баннисага тушганимни хотинимга айта кўрма.

Ҳақиқий дўст шунақа пайтда билинаркан. Марат ярим соатда етиб келди. Эгнида пальто, бошида телпак.

— Совуқми? — десам, қўллари ишқалаб дейдиради:

— Эшак ўладиган совуқ бўляпти.

Дўстимга аҳволни тушунтирдим. Искаладчи хотин келиши билан калитни олдик.

— Лёляхондан узр сўра! — дедим эшикка йўналган Маратга. — Шундоқ-шундоқ бўй қолди, кечираркансиз, дегин.

— Хотиржам бўл. Ҳаммасини ес қиламиз.

— Шошма! Аввал Лёляхонни кузатиб қўйгин-да, кейин хотинбойга бу ёқда ётганимни айт. Телефон қилса банд экан, дегин...

Дўстим ҳовлига отилди.

Кўнглим анча жойига тушиб, палатага кириб ётдим. Обход бўлди. Навбатчи дўхтир суягим икки жойдан сингани, камида бир ҳафта ётишим кераклигини айтди. Жаҳли тез бўлсаям, ўзимизнинг хотинбой яхши-да! Кўрасиз, ҳализамон товуқ шўрва кўтариб кепқолади. Чўлоқ бўлган кўлимни силайди. Ўзингизни эҳтиёт қилсангиз бўлмайдими, дейди. Кўз ёши ҳам қилиб олади. Меҳрибон-да!

Ширин хаёл суриб ётган эканман, палата эшиги ғийқиллаб очилди. Семиз санитар хотин тарақ-туруқ қилиб эски кушетка судраб кирди.

— Жинни бўлганми булар ҳаммаси! — деди норози тўнғиллаб. — Бири йиқилади, бири муштлашади. Баннисада бўш жой қолмади. Пиёнисталар!

Ўша заҳоти гавдали бир беморни икки қўлтиғидан суяб олиб киришди. Касал бечоранинг боши дока билан қалин ўралган, рангида ранг қолмаган, мўйлови шалпайиб турарди.

Кушеткага жой солишлари билан бемор шилқ этиб ўзини ташлади. Тепасига борсам... Мўйлови танишдек кўринди. Синчиклаброқ қарасам ўзимнинг қадрдон дўстим — Марат!..

— Нима бўлди?! — Жонҳолатда қичқириб юбордим шекилли, Марат амаллаб кўзини очди.

— Дард бўлди! — деди инқиллаб. — Бало бўлди! Гаражингни эшигини очганимни биламан, ичкаридан бир алвасти югуриб чиқиб, болға билан қоқ пешанамга чунонам туширди, чунонам туширди... — У гапиришга мадори қолмади шекилли, юзини девор томонга ўгириб олди.

Эгнимда банниса халати, оёғимда шиппак, кўчага отилдим. Таксичи дийдираб турганимни кўриб раҳми келди шекилли, гап-сўзсиз тўхтади-ю, машинасини айтган томонимга ғириллатди. Йўқ, уйгамас, ўзимнинг темир гаражимга.

Шуниси эсимдаки, гараж ланг очиқ турарди. Энг аввал орқа капот устида ётган болғага кўзим тушди. Кейин... Нима десам экан?.. Дўлда қолган таппини кўрганмисиз? Менинг машинам — уч кунгина минган яп-янги машинам худди ўшанақа аҳволга тушган эди. Ойналари чил-чил синган, томию капотлари, орқа-олдию ёнбошлари болға билан пачоқланган, шу қадар ҳафсала билан, шу қадар эринмай, тартиб билан пачоқланган эдики, ақалли номига бир қарич соғ жойи қолмаганди. Гаражга қамалиб қолган Лёляхон кечаси совқотиб тарашага айланмаслик учун хўп ғайрат қилгани кўриниб турарди.

...Одам қандоқ жинни бўлганини билмас экан. Касалхонага қачон келдим, қандоқ келдим, ким об-келди, эсимда йўқ. Кейин, сал ўзимга келганимда айтиб беришди. Аввал гипсланган қўлимни тишлаб ириллабман. Ундан кейин шиппак билан қор тепиниб хумордан чиққунча ўйнабман... Бу ёққа хотинбой билан ўша инсофли таксичи олиб келибди.

Мана, ётибмиз, энди. Хотинбой ҳар куни то-вуқ шўрва олиб келади. «Қўяверинг, жинни бўлган битта сизми?» — деб юпатади. Айтмоқчи, кеча хуш-хабар топиб келди. Учинчи синфда ўқийдиган ўғилча-миз темир-терсак топширишда шаҳар биринчилигини олибди.

Муаллиф изоҳи. Бу — бўлган воқеа. Фақат ҳикоя қаҳрамони мен эмасман!

«ОНАСИ ЎПМАГАН»

Маҳаллада Нури сатанг дегани бор. Нукул «онаси ўпмаган қизим бор, онаси ўпмаган қизим бор», деб мактанади. Тўғри айтади: унинг қизини онасидан бошқа ҳамма ўпган!

СЎҚҚАБОШ БЕВАГИНА

Мумкинми? Гуд мониторинг! Салом! Рухсатингиз билан ўзимни представить этсам... Жонетта Кабуловна Халтаева! Мен к сожалению сизнинг сочинение-ларингизни ўқиган эмасман. Ростини айтсам, китоб

ўқишга вақт йўқ. Биласиз, время — деньги. Хотя эшитганман. В основном мамашкалар ҳақида ёзаркансиз.

Менинг ҳам тўртта болам бор... Нима? Унақага ўхшайди, дейсизми? Раҳмат, комплемент учун! Ҳамма шунақа дейди. Мен мамамга ўхшайман. Мамам олтмиш ёшдаям аппетитний эди. Как куколка! Ҳар куни сочини причёска қилдирарди. Альчибальтга! Альчибальтни танийсизми? Неужели? Первоклассний мастер-ку! Мужской салонига бормаганмисиз? Впрочем, майли... Оловингиз борми?.. Йўқ-йўқ, мен «Море» чекаман... Сенкю. Зажигалкангизга гап йўқ. Точно импортний!

Итак, тўртта болам бор. Маратик — Нукусда. Интернатда. Ёши... минуточку, ёши, по-моему ўн тўртта. Шу йил ўн тўртта киради. Копия — папаси. Кр-р-расавчик! Смуглийлиги, кўзининг разреза... Папаси билан биринчи встречамиз Нукусда практикага борганимда бўлган. Зам министр эди. Шунақа абаятельный, шунақа интеллигентний. Икки йилча турдик. Цивилизованный ажрашдик. Тўғриси айтди. «Жаночка, жоним, — деди, — бу ёғи прокол бўладиганга ўхшайди, хотиним жалоба ёзибди, двоеженство учун ишдан ҳайдашлари мумкин», деди. Биласиз, у пайтда бунақа масалалар строгий эди. «Маратик учун волноватся қилма, ўзим опекамга оламан, сен, Тошкентга кетавер, регулярно бориб тураман», деди. «О-кей!» дедим...

...Нигорочка — Самарқандда. Тоестъ, Нигорочка эмас, Наргизочка! Нигорочка — Қўқонда...

Где-то икки йилча олдин Самарқандга бордим. Наргизочканинг детдомига кирдим. Детдом — так себе. Аммо директор ништяк экан! Дылда!

Бўй-басти икки метр. «Братан, дедим, — Наргизочкадан хабар олишим қийин. Ишларим навалом, дедим. «Хотиржам бўлинг. Наргизочкага ўзим оталик қиламан», деди. Уч кун меҳмон бўлдим. Кр-р-утой эркак экан! Молодец!

Наргизочканинг папочкаси ҳам крутой эди. Межрайонний нефтебазада директор бўлиб ишларди. Ёши элликдан ошган бўлсада, как огурчик эди. Самарқанднинг пахани эди. Хотинидан кўрқмасдан шик-карний тўй қилди. Ресторанда. Емон яшамадик... Қамалиб кетгани чатоқ бўлди.

Уша ердан «ксива» келди — хабар. У кишининг айтишларича как будто ҳаммасига мен виновата эканман. Э, тўкил дедим! Бензинга дизтопливо қўшишни мен ўргатдимми сенга дедим!

Аммо Нигорочкадан анчадан бери хабар олганим йўқ. Айтим-ку, «время—деньги». Қўқонга ҳеч йўлим тушмаяпти. Нигорочка отасида қолган. Предприниматель эди. «Жаҳон бозорида» саккизта «точка»си бор эди. Характери «миленький». Такой послушный. Иккита хотинидан боласи бўлмагани учунми, Нигорочкани жонидан ортиқ кўрарди. Ҳар куни минг хил ўйинчоқ олиб келади. Ҳаммасига ўзи айбдор! Нуқул замечание беради, нотация ўқийди. «Жаннатхон, та-

хорат сувини яхши иситмабсиз. Хуфтондан кейин кўчага чиқмасинлар. Номаҳрамларга кўринмасинлар. Бегона эркаклар билан гаплашмасинлар!» Томи кетган фанатик! Э, сирпал, дедим! Обберган бир хонали квартирангга как дурочка учинчи хотин бўлиб ўтиришим керакми, дедим!...

Пардон, яна оловингиздан... Сенкю. Между прочим, зажигалкангизга гап йўқ! Кўп чекасимми? Шавкатнинг папасиям кўп чекарди. Мана буни настоящий мужик деса бўлади! Қомат бесподобний! Сочлар курчавий! Бизнесни синдириб кўяди! Ҳамма иши «дода»! Тўртта хотинини вот так обеспечить қилиб кўйган. Разумеется ЗАГСимиз йўқ эди. Впрочем буниси неважно. Иккита «Мерси» бор эди. «Мерс—600»! Белдерсойдаги дачасини айтинг! Саунаси, бассейни...

Нет равных! Бир йилча бўлди. Россияга кетганча дараги йўқ. Ўша ердаги братанлардан суриштирсам, биз не в курсе дело, дейди...

Шавкатчик ўзимда. Икки ёшга чиқди. Шустрий. Ходячая бомба. Между нами бир гап айтайми? Уйга нотаниш «дядя»лар келса, ҳалитдан мени ревновать қилади, паразит! Сизни «фазендам»га «ходячий бомба» йўқлигида чақираман, о-кей!

В общем майли, ближе к делу! Менга сизнинг паддержкангиз керак. Ҳокимиятга заявление берган эдим. «Мен мать одиночкаман. Қийналиб кетдим, шаҳар марказидан квартира беришингизни сўрайман», деб. Борсам бир пацан ўтирибди. Ун кундан

кейин келинг, деди. Бугун борсам нима дейди денг? «Тўрт хонали уйингиз бор экан-ку!» дейди. Мен уйни сенинг пулингга опманми? Худога шукур, бошимда эрларим тоест, эрим бор, тоест бор эди. Бу уйни ўз пулимга сотиб олганман. Эллик минг «бакс»га! Тагин нима дейди денг, фраер? «Опажон, «монетный двор»-дан чиқиб келдингизми, ҳамма ёнингиз бриллиант-ку!» дейди. Менга комплимент қияпти, сопьяк! Бриллиантни сен подарка қипсанми? Аёл бошим билан бизнес қияпман. «Челнок»ка боряпман. Стамбулга, Дубайга, Южный Кореяга... Осонми? Хар қадамда «мент!» «Доля» чўзмасанг, ҳаммасини обқўяди!

Кстати... Дубайда бўлганмисиз? Обязательно боринг! Техника почти даром! Тилла — навалом. Араблар темпераментный бў... Ну, буниси неважно!

Короче, ҳокимиятдаги ўша пацан «Сизга уй йўқ, ҳамма квартиралар приватизация қилиб бўлинган, қаёққа борсангиз, «катта кўча», деди. Шуни бир фельетон қилинг! Беспомощный мать-одиночкани унижат қилиш қанақа бўлишини бир, кўрсатиб қўйинг! Мен ҳам қарздор бўлиб қолмайман. Фамилияси... минуточку, фамилияси... ёзиб олганман...

Нима? Ёзмайсиз? Тоест, как ёзмайсиз? Нима? Нима дедингиз? Яна бир қайтаринг! «Мен инкубатор тузатадиган уста эмасман», дедингизми? Ким инкубатор? Нега аёл кишини ҳақорат қиласиз? Нима ҳаққингиз бор. Нахал! Писака несчастный! Ма, зажигалканг бош-ш-шингдан қолсин!

«ХАЯЖОНЛАНМАНГ»

Машойиҳлар билиб айтган экан: дўстнинг эски-си, хотиннинг янгиси яхши бўларкан. Янги хотин дегани-чи, янги калишга ўшаркан, вей! Иссиққина. Юмшоққина. Торгина... Аввалги хотини сигир мижоз эди. Лапанглаб юрадимией, овқатни пишиллаб ейдимией... Бунисининг юргани билинмайди-я! Мушукка ўшайди, барака топкур! Бирам одобли, бирам меҳрибон! Икки гапнинг бирида «жоним», дейди. Унсизгина пилдираб келади-да, тиззасига ўтириб олади. Тиззасига ўтири-и-и-б, томоғини ялайди. Шундай қилса, эркак кишининг асаби ором олармиш. Дўхтирда, билади... Аввалги эри шундоқ хотиннинг қадрига етмаган экан, номард!

Мана, бугун ҳам диванда ўтире-е-еб, «Саломатлик» журналини ўқиётган экан. Эри эшикдан кириб келиши билан мулойим товушда сўради:

— Яхши келдингмизми, жоним?

— Яхши, — деди эр, — бугун мажлис бўлди.

— Хаяжонланманг, жоним, хаяжонланманг, — деди хотин.

Эр хайрон бўлди.

— Хаяжонланаётганим йўқ. Ишхонада мажлис бўлди. Мажлисда...

— Ана, яна хаяжонланаяпсиз! Мажлис бўлса бўпти-да! Шунгаям хаяжонланиш керакми?

— Хаяжонланаётганим йўқ, ахир! — деди эр баттар хайратланиб.

— Кўйинг, жоним, арзимаган мажлис деб ҳаяжонланманг. Бир марта гапимга киринг. Илтимос, ҳаяжонланманг!

— Хой, барака топгур, ҳаяжонланаётганим йўқ!

— Ана, кўлингизни пахса қиляпсиз. Биринчи стадия. — Хотин унинг кўзига диққат билан тикилди. — Нима кераги бор ортиқча ҳаяжонни!

— Ҳаяжонланаётганим йўқ, дедим-ку! — Эр инграб юборди. — Ҳаяжонланаётганим йў-ў-ўқ!

— Овозингиз титра-а-аб чиқаяпти. Демак, ҳаяжонланаяпсиз. Одам ҳаяжонласа, юрак тез уради. Юрак тез урса, томирдаги қон босими кучаяди. Ҳаяжонланманг, жоним, ҳаяжонланманг! Ўтиринг, томилингизни ялаб кўяман. Фақат ҳаяжонланманг!

— Ҳаяжонланаётганим йўқ, инсон, ҳаяжонланаётганим йў-ў-ўқ!

— Кўрдингизми, овозингиз борган сайин баланд чиқаяпти, жоним. Одам қаттиқ ҳаяжонланса шунақа бўлади. Аввал овози титраб чиқади. Кейин баландлашади. Қон оқими кучайса, андриналин кўпаяди. Андриналин кўпайса, босим кўтарилади. Босим кўтарилса, қон томирлари зўриқади. — Хотин аздабазза ялинди. — Хўп денг, жоним, ҳаяжонланманг!

Эр тиззасини муштлади.

— Ҳаяжонланаётганим йўқ, дейман-а, ҳаяжонланаётганим йўқ!

— Ана, бақиряпсиз! Кўзингиз бежо... Иккинчи стадия! Қон томирлари зўриқса, асаб толалари ўлади.

Асаб толаси ўлса, одам инсулт бўлади: фалаж! Кўзи
гилай бўли-и-иб, оғзи қийшайи-и-б қолади. Оёқ-
қўли ишламай қолади! Мен психиатрман-ку, жоним,
биламан-ку! Хўп денг, хаяжонланманг!

— Хаяжонланаётганим йўқ! — деди эр бўки-
риб. — Хаяжонланаётганим йўқ, галча, хаяжонланаёт-
ганим йў-ў-қ!

— Оғзингиздан кўпик чиқа бошлади. Учинчи ста-
дия! Фалаж бўлсангиз ундан нари-я, жинни бўпқол-
сангиз... Хўп деб қўяқолинг жоним, хаяжонланманг!

— Нима? «Жинни?» Ким жинни?! — Эр аввал
столни муштлади. Кейин қўшқўллаб сочини юла бош-
лади. — Хаяжонланаётганим йўқ! До-о-од! Войдо-о-
од! Хаяжонланаётганим йў-ў-ў-қ!

...Хушига келиб қараса, хотин нариги хонадан
кимгадир телефон қиляпти.

— Аллёё, бу жиннихонами? Флорочка, ўзинг-
мисан, жоним? Хаяжонланма-а-а-ай ўтирибсанми?
Эримга неча марта айтаяпман: хаяжонланманг, хая-
жонланманг, десам бу яна хаяжонланаяпти. Пешанам
курсин, аввалги эрим ҳам хаяжонланиб-хаяжонла-
ниб, уч ойда жинни бўпқолувди. Буниси бир ойгаям
бормайди шекилли?.. Нима? Йў-ў-ўқ, уёғини ўйлаб
қўйганман. Гугурт, пичоқ, болта — ҳаммасини беки-
тиб ташлаганман. Нима дединг? Вой, сенинг эрингни
уже опкелишдимми? Яна битта койка тайёрлаб қўй,
жоним! Эрта-индин меникиям бориб қолади-ёв...

«ГУРУЧ» ОПЕРАЦИЯСИ

Саид Аҳмад ака девзира гуруч танлашга уста. Бир гал аzza-баzza Қўқон бозорига кириб, Чўнғаранинг гуручидан харид қилдик: Саид Аҳмад ака — ўттиз кило, мен ўттиз кило. Мезбонлар гуруч солинган қоз қопларни вагонга чиқариб беришди. Поезд жилганидан сўнг устоз билан алла-паллагача гурунглашиб ўтирдик. Кейин ухлаб қопман.

Бир маҳал ғалати шатир-шутур товушдан уйғониб кетдим. Қарасам, купе шифтида хира чироқ ёниб турибди. Саид Аҳмад ака майкачан бўлиб ўриндиққа ўтириб олган. Олдида иккита қоп. Менинг қопимдаги гуручдан ҳовучлаб-ҳовучлаб олади-да, ўзининг қопига солади.

— Ҳорманг, устоз? — дедим. — Нима ҳаракат?

— Уйғондингми? — деди оқсоқол киройи меҳр билан. — Ухлайвер, болам, чарчагансан, ухлайвер. — Шундай деб юмушини бамайлихотир давом эттираверди. — Мен билан ишинг бўлмасин, — деди тунтириб. — Шунақа, ярим кечадан кейин эсим жиндай кирарли-чиқарли бўлиб қолади. Нима қилаётганимни ўзим билмайман.

Ҳайрон бўлдим. Қарасам, гуручимнинг баракаси учиб кетяпти.

— Эсингиз кирарли-чиқарли бўлса, нега ўзингизнинг гуручни менинг қопимга солмайсиз-да, меникени ўзингизнинг қопингизга соласиз?

Саид Аҳмад ака хотиржам қараб қўйди.
— Унда сапсем жинни бўламан-ку, болам!

ЭНГ «АНИҚ» ЖАВОБ

Наврўз — диний байрам, деган гап авж олган кезлар эди. Самарқандга бордик. Мезбонлар бизни Ургутга — Тўпхона деган жойга олиб боришди. Одамлар хашар қилиб тоғ устида Наврўз учун махсус қурган оромгоҳни кўрсатишди...

Тушдан кейин Самарқанд Давлат университетиде учрашув бўлди. Саид Аҳмад ака негадир менга меҳрибонлик қилиб, «Аввал сен гапирасан», деб туриб олди. Бунақа ғамхўрлик тагида нима маъно ётганини кейин тушундим. Ёзма саволлар орасида «Наврўз нега тақиқланди?» деган сўроқ бир неча марта такрорланган эди. Жавоб бермай қўя қолдим. Гапимни тугатай, деб турганимда бир киши ўрнидан туриб сўраб қолди.

— Битта савол жавобсиз қолди. Наврўз байрамнинг динга алоқаси йўқ. Нега шундоқ байрам бекор қилинди?

Нима дейман? Чиндан ҳам бу байрамнинг динга алоқаси йўқ, шу иш нотўғри қилинди, десам, зуғумли раҳбарлардан балога қоламан. Бу байрамнинг кераги йўқ, десам, виждонсизлик бўлади. Шумлик қилдим.

— Гап бундай, — дедим. — Орамизда кўпни кўрган устозимиз, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад ака ўтирибдилар. Бу саволга шу киши жавоб бермоқчилар.

Ёнига келиб ўтиришим билан Саид Аҳмад ака шивирлади:

— Ярамас! Шу саволга сени рўпара қилиш учун аввал сен гапиргин, дегандим.

У киши ҳам бошқа ҳамма саволларга жавоб берди-ю, Наврўзга йўламади. Шунда бояги одам яна ўрнидан турди.

— Домла, ҳалиги савол тагин жавобсиз қолди-ку?

Саид Аҳмад ака ясама жаҳл билан жеркиб берди:

— Нима, мен сенларга авлиёманми? Анави редактор билмаган нарсани мен қаяқдан билай? Жудаям билгинг келса, бугунги кунни дафтарингга ёзиб қўй. Бу саволингга икки йилдан кейин жавоб оласан!..

Икки йил кутишга тўғри келмади. Оқсоқолнинг гапига фаришталар омин, деган экан. Мустақиллик шарофати билан Наврўз тикланди.

НОТАВОН КЎНГИЛ

«Худо урган» бир танқидчи бўларди. Шунақанги «зўр» эдики, ўзбек адабиётида ҳаммага ёққан асар пайдо бўлиши билан чангини чиқариб дўппосларди. Агар маҳаллий матбуотда унинг «фош қилувчи» мақолаларига жой беришмаса, Москва газеталарида «уриб чиқар»ди. Яна бир одати — ҳазил, ҳажв, юмор деганининг кўчасидан ўтмагани учунми, ерга ётқизиб қўйиб бир ҳафта қитиқласангиз ҳам ўшшайиб тураверар, кулгига тоқати йўқ эди. Саид Аҳмаднинг «Келинлар кўзғолони», Эркин Воҳидовнинг «Олтин

девор» ва яна талай суюкли асарларни «фош қилган» шу эди...

Хуллас, кунлардан бирида наҳорги ошга борадиган бўлди. Саид Аҳмад акага мен «шўпирлик» қилдим. Буни қаранг, меҳмонлар шу тартибда ўтириб қолдики, Саид Аҳмад ака билан бояги «зўр» танқидчи бир лагандан ош ейдиган бўлди.

— Менга қаранглар! — деди Саид ака овозини баралла қўйиб. — Ҳеч замонда ит билан мушук бир товоқдан овқат еганини кўрганмисизлар? Кўрмаган бўлсаларинг, энди кўрасизлар!

Худди шуни кутиб тургандек, ош тортилди. Икковларининг ўртасига лаган келтириб қўйишди. Танқидчи аланг-жаланг бўлиб қолди: қошиқ йўқ экан.

— Қошиқ борма? — деди танқидчи бўйинини чўзиб.

— Қошиқни нима қиласан? — деди Саид Аҳмад ака. — Ҳамма қўли билан оляпти, сен ҳам ошалаб еявер-да, ё қўлингни ювмаганмисан?

— Йўқ, — деди танқидчи. — Қошиқ билан еса «гигиеничный» бўлади.

— Ҳой, болам, — деди Саид Аҳмад ака чой ташиб юрган йигитчага, — мана шу акангга битта қошиқ топиб кел. Чўмич бўлсаям майли!

Қошиқ келиб, танқидчи уч-тўрт лўкма егунича Саид Аҳмад ака сабр қилиб турди. Кейин сўради:

— Қалай?

— Зўр! — деди танқидчи гўлдираб.

— Биласанми, — деди Саид Аҳмад ака салмоқлаб. — Сен ош еётган қошиқ неча кишининг оғзига неча марта кириб-чиққанини билмайман-у, менинг кўлим ўзимдан бошқа ҳеч кимнинг оғзига кирмаган! Олавер, «гигиеничный» олавер!

«ДУОГҲЙ»

Саид Аҳмад ака бошчилигида бир гуруҳ адиблар олис тоғ қишлоғига бордик. Меҳмонга чақиришди. Уй тўла одам. Давра бошида тўрвадек соқоли кўксига тушган қария ўтирибди. Ҳамма унга таъзим бажо қилади. Даврага ким келиб қўшилмасин чол узундан-узоқ дуо ўқийди. «Сен ҳам менинг ёшимга етиб юргин, бачам», деб фотиҳа тортади.

Бир хил дуо такрорланавергач, Саид Аҳмад ака сўради:

— Неча ёшга чиқдингиз, тақсир?

— Менба? — деди чол салмоқлаб. — Иккам жетмишга бордим!

— Вой бў-ў-ў! — деди Саид Аҳмад ака бош чайқаб. — Агар сенинг дуойинг мустажоб бўлса, мен сакиз йил аввал ўлиб кетишим керак экан-да, укам? Мен етмиш олтига чиқдим! Турақол энди, жой алмашамиз!

«АҚЛИНГ ЕТМАГАН НАРСАГА АРАЛАШМА»

Жамики ижодкор қавмига теккан «касал»дан Саид Аҳмад ака ҳам бенасиб қолмаган: мақтовни яхши кўради. Жиндай танқид қилсангиз балога қоласиз! Устоз, бирон нарсаси газетада чиқиб қолса, дарров шогирдларига кўнғироқ қилади:

— Хабаринг боми, бугун фалон газетда классик ҳикоя чиқди! Дарров ўқи!

Навбатдаги ҳикояси чиққан куни ҳам шундай қилди.

— Ўқи, болам, ўқи! Ўзиям жа-а-а «обборганман». Бунақа асарни мендан бошқаси ёзолмайди.

Ўқидим. Ҳикоя чиндан ҳам жуда таъсирчан эди, Сталин лагерларида азоб чекканлар қисмати бутун даҳшати билан тасвирланган... Ҳикояни ўқиб бўлма-симданоқ устоз тагин кўнғироқ қилди.

— Қалай, «оббориппанми?»

— «Обборишга обборипсиз-ку», бир жойида жиндай «қовун тушибди», — дедим ростини айтиб.

Саид Аҳмад аканинг овози дарров ўзгарди.

— Сан ўзи, мани кўролмийсан. Ҳар нарсадан бир ишқал қидирасан.

— Бўғилманг, устоз, бўғилманг, — дедим ховридан тушириш учун. — Аммо китобга киритаётганда ба-рибир ўша жойини тузатиш керак... Сиз тасвирлаган воқеа қишда бўлади. Тўғрими?

— Тўғри, — деди Саид Аҳмад ака. — Қаҳратон қишда бўлган. Ҳаммасини ўз кўзим билан кўрганман.

— Ишонаман, оқсоқол, ишонаман. Шундай қилиб, қаҳратон қишда қамоқдаги баракка ўт кетади, тўғрими? Ноинсоф дежурний, юқоридан буйруқ бўлмагунча барак эшигини очмайман, менга деса ҳаммаси ёниб кетсин, дейди. Қанча одам жароҳатланади, захарланади, бир ўзбек йигит бечора куйиб ўлади, тўғрими?

— Тўғри, — деди устоз. — Маҳбуслар пайтавасини қуритиш учун печка устига илиб қўйган. Шундан ўт чиққан. Жезқазғоннинг қишини кўрмагансан-да! Изғиринда ҳанграган эшак шамоллаб «васпалена лўкки» бўпқолади. Маҳбуслар пайтавасини қуритмаса, оёғи музлаб, тарашага айланади-ку!

— Бунисини тушундим, оқсоқол. Шундай қилиб, ўлган йигитни қорга обчиқиб ташлайдилар. Тўғрими? Эртасига музлаган ерни минг машаққат билан ковлаб гўр қазийдилар. Маййитни кўмгач, бухоролик икки аскар бола Қуръон тиловат қилади, тўғрими?

— Тўғри. Бизга ўхшаган маҳбуслар тиловат қилса, балога қоларди-да!

— Қуръон тиловат қилинаётганда осмонда учиб юрган тўғрайлар қабристон устига келиб, муаллақ туриб қолади. Ҳатто сайрашни ҳам бас қилади, тўғрими?

— Тўғри. Шу... болам, тўғрай жа ақлли қуш бўларкан-да!

— Шунақа-ку, устоз, қаҳратон қиш бўлса, музни кўчириб, гўр ковланган бўлса, «эшакни васпалена лўкки» қиладиган совуқ бўлса, тўрғайга бало борми?

Устоз бир лаҳза сукутга кетди. Чамаси, нима дейишни билмас эди. Аммо зум ўтмай телефондан зардали овози келди:

— Сан, ярамас, ақлинг етмаган нарсага аралашма, хўпми? Мани тўрғайларим «зимний» тўрғай! Ёзда кетиб, қишда келади, тушундингми? И вапше, бунақа майда-чуйда гапларни кўтариб юрма, хўпми?

...Шундай дейишга деди-ку, ҳафта ўтмай ҳикоянинг ўша жойини қойилмақом қилиб тузатиб қўйди.

«ЯҚИН КЕЛМА!»

Избоскандаги учрашувдан кейин ўтириш бўлди. Андижонга қайтиб юрмасдан ўша ерда қоладиган бўлдик. Мезбонлар бизни меҳмонхонага кузатиб, қайтиб кетишди. Шунда аллакимдан Андижонга кетайлик, деган таклиф тушди. Вақт ярим кечадан ошган, машина йўқ.

— Хоҳласанг, машинани мен топаман! — деди Саид Аҳмад ака.

Кўчага чиқдик. Бунақа бетартибликларни унча ёқтирмайдиган Носир Фозилов — тажанг. (Носир аканинг сочи ҳам, ўзи ҳам, борингки, гапи ҳам сариқ. Тез жаҳли чиқади. Аммо ниҳоятда ростгўй, дангалчи одам).

— Куй, сариқ болам, хуноб бўлма, ҳозир йўлини қиламиз, — деди Саид Аҳмад ака юпатиб.

Ниҳоят «Тезёрдам» машинаси учради.

— Жон акалар! — деди ҳайдовчи эланиб. — Сизлар учун ҳар қанча хизматга тайёрман. Аммо бу «дежурний» машина. ГАИ тўхтатса, правамни олиб қўяди.

— Ишинг бўлмасин! — деди Саид Аҳмад ака. — ГАИ тўхтатса ўзим гаплашаман. Сен Носир, бу ёққа ўтир, сен бу ёққа чиқ!

Ҳайдовчи билиб гапирган экан. Шаҳарга кираверишда чиндан ҳам машинани ГАИ тўхтатди.

— Ана, расво бўлдим! — деди ҳайдовчи йиғламсираб.

— Сен жим ўтир, мелиса билан ўзим гаплашаман, — Саид Аҳмад ака шундай деди-да, машина ёнига келаётган ёш лейтенантга пешвоз чиқди. Лейтенант гап бошламасиданоқ тўхтатди.

— Яқин келма, жон укам, яқин келма! Жонингдан умидинг бўлса, яқин келма! Бола-чақанг бўлса керак, яқин келма!

Лейтенант эсанкираб қолди. «Нима гап?» деб сўраган эди Саид Аҳмад ака тушунтирди:

— Бир укамиз сариқ бўлқолди. Ишонмасанг, ўзинг қараб кўр!

Лейтенант иккиланиброқ машина кажавасининг эшигини очди. Сап-сариқ хира чироқ остида, сап-сариқ кушеткада хўмрайиб ўтирган сап-сариқ Носир акани кўрди-ю, ўзини орқага ташлади.

—Вой-бўйу! Жудаям ўтиб кетганга ўхшайди! Тезроқ оборинглар!

«БЕМОР ПИЁЗ»

Абдулла Қаххорнинг машхур дачасида кейинги йилларда Саид Аҳмад ака яшади. Бу — биринчидан. Иккинчидан, дача ёзувчилар боғининг шундоқ кираверишида жойлашган. Учинчидан, Саид Аҳмад ака паловни «сайратиб» юборади. Чўнғаранинг гуручию, зайтун ёғидан қилинган ошни кўп адиблар еган. Нега деганда устоз пиширган ошини барибир битта ўзи емайди. Бокка дам олишга борган ёзувчилардан кўнгил яқинларини албатта чақириб чиқади.

Ошхўрлар ҳам жудаям ноинсоф эмас. Ошга ҳар ким баҳоли қудрат «хисса» кўшади. Биров тўрттагина сабзи, биров Ёзувчилар боғининг ошхонасидан олиб чиқилган бир кафтгина туз, биров бир қути гугурт дегандек... Қолган «арзимас» харажатлар — гўшт, ёғ, гуруч, ичимлик — Саид Аҳмад акадан.

...Кунларнинг бирида Эркин Воҳидов кўнгироқ қилиб қолди.

— Юринг, оқсоқолнинг дачасига бориб, пиёздан хабар олиб келамиз.

— Қанақа пиёз? — деган эдим, тушунтирди.

Эркин ака устознинг дачасига бир эмас, нақ ол-тита пиёз олиб борган экан. Пиёз бўлгандаям унақабунақаси эмас. Олтиариқнинг пиёзи!

Эркин Воҳидов, Раҳматулла Иноғомов, мен — узун-қисқа бўлиб кириб бордик. Пиёздан хабар олгани келганимизни айтдик. Устоз пешонаси тиришиброқ ош дамлади. Маълум бўлишича, бу Эркин ака билан Раҳматулла аканинг тўртинчими-бешинчи марта «пиёздан хабар олиши» экан.

Мен ҳам мазахўрак бўлиб қолдим. Текин ош кимга ёқмайди! Келаси шанба Эркин Воҳидовга кўнғироқ қилдим.

— Пиёздан хабар олиб келмаймизми?

— Иложи йўқ, — деди Эркин ака, — «пиёз операцияси» барбод бўлди!

Кейин воқеани тушунтирди. Эрталаб кўчага чиқса, дарвоза олдида чиройли лента билан ўралган қорғоз қути турган эмиш. Эркин ака ҳайрон бўлиб қутини очса, қат-қат қорғоз орасидан битта пиёз, ёнида конвертга солинган хат чиқибди. Хатда шундай сўзлар ёзилган экан: «Эркин, болам, пиёзинг уйимга кетаман деб, хархаша қилавериб юрагимни сиқиб юборди. Шунча ялинсам ҳам кўнмади. Сени қаттиқ соғинибди. Ичикиб, касал бўлиб қолди. Хафа бўлма, учтўрт кун табибга қаратсанг, ўзига келиб қолади. Сен пиёзингни яхшилаб даволатиб тур. Келаси ҳафта ўттиз-қирқ киши кўргани борамиз».

— Энди нима қиласиз? — десам, Эркин Воҳидов топган чорасини айтди.

— Ҳозир оқсоқолга кўнғироқ қилмоқчи бўлиб турувдим. «Пиёзинг дарди оғир экан, шўрлик ўлиб қолди», деб қўя қоламан.

— Эсингиз жойидами? — дедим капалагим учиб.— Оқсоқол пиёзингнинг таъзиясига келдик, деб юз кишини бошлаб келса нима қиласиз?

— Буёғи ҳам бор, — деди Эркин ака ўйланиб.— Майли, бир йўлини қиларман.

Уч кундан кейин Саид Аҳмад акага Эркин Воҳидовдан хат борибди. Хатда шундай сўзлар битилган экан.

«Устоз! Пиёзимни шунча боққанингиз учун раҳмат. Икки кунда оёққа туриб кетди, келиб овора бўлиб юрманглар. «Ёшлик — бебошлик» деб шуни айтади-да! Ҳайронман, тенгини топибдими, битта пиёз билан Олтиариққа қочиб кетди!»

БЕҲИ

Наманганлик шоир Ҳабиб Саъдулла билан ишхонада суҳбатлашиб ўтирсак, Саид Аҳмад ака кўнгироқ қилиб қолди. Ҳабибжон келганини эшитиб, боғига таклиф қилди.

— Бир соатда етиб келларинг, ош дамлаб қўяман.

Борсак, чиндан ҳам ош дамланган экан.

— Беҳиям солдим, — деди устоз мақтаниб. — Есанг, оғзингга эриб кетади! Жонивор ўзиям бошини еб мева солди-да, бу йил!

Дачада беҳи борлиги эсимга тушиб, гапни айлантирдим.

— Қоронғи тушиб қолаяпти, кеч қолсам уйдагилар хавотир олмасмикан.

Саид Аҳмад ака жўяли маслаҳат берди:

— Ана телефон! Қўнғироқ қил, меникида ўтирганингни айт. Ош бўлаяпти де.

— Тўғри-ку, — дедим «маъюс тортиб». — Уйдагилар сизнинг боғ ҳовлингизда ўтирганимизга ишонади. Ош бўлаётганигаям ишонади. Аммо устоз ошга беҳи солибдилар, дачадаги беҳи «бошини еб» мева қипти, десам барибир ишонмайди-да!

— Оббо, ҳар келганинда бир нима юлиб кетманг, кўнглинг жойига тушмайди-а! — Саид Аҳмад ака шундай деб, ўрнидан турди. Аллақадан елим халта топиб чиқди. — Сен Ҳабиб билан чой ичиб ўтиргин, хўпми? — деди боғ томон юриб. — Қоронғи тушмасдан сенга ўзим беҳи узиб бераман.

Бунақа «меҳрибончилик» бежиз эмаслигини билиб, секин кетидан бордим. Қарасам, битта беҳини шохдан узаяпти-да, иккитасини ердан олиб қопчиққа солаяпти. Ириганроқ, заҳа еганроқ...

— Устоз! — дедим икки қўлимни кўксимга қўйиб. — Одамни унақа хижолат қилманг, устоз! Шу беҳи савилни ўзим узақолай, устоз!

Саид Аҳмад ака кескин бош чайқади:

— Йў-йў-йў, сан уринма! Менинг қўлим чанг бўлишга бўлди. Қара, кўйлагинг оппоққина экан!

— Сизнинг табаррук қўлингиз чанг бўлгунча менинг кўйлагим йиртилиб дабдала бўпкетгани яхшимасми! — дедиму, энг сархил беҳиларни узиб халтага солавердим.

Қопчиқ тўлаверган сайин оқсоқолнинг пешанаси тиришиб кетаётганини кўриб, гапни чалғитдим.

— Устоз! Анави тепа шохдаги беҳини қаранг! Нақ Носир Фозиловнинг калласидек келади-я! Нарвон қаёқда эди?

— Сан тополмайсан, ўзим обкеламан! — Саид Аҳмад ака шаҳдам қадамлар билан нари кетди.

Шохга тармашиб, тагин уч-тўртта беҳи узган эдим, ёнбош томондан устознинг овози келди:

— Жа-а-а қийналиб кетдинг-а, болам?

Мундай қарасам, Саид Аҳмад ака занглаб кетган каттакон аррани қўлтиқлаб турибди.

— Ушла! — деди арранинг бир дастасини менга узатиб. — Бир томондан сен торт. Бир томондан мен тортай... Сенам қутуласан, менам қутуламан, беҳиям қутулади!

«ЗИЁФАТ» ОПЕРАЦИЯСИ

Арзимаган баҳонада зиёфат қиламан демасам, шу масалада Эркин Воҳидовга маслаҳат солмасам, олам — гулистон эди. Уйлаб қарасам, биринчи ҳикоям чиққанига қирқ йил бўпти. Шунини дўст-биродарлар билан нишонлагим келди.

— Ие, бу тарихий воқеа-ку! — деди Эркин ака қувониб. — Бунақа байрамни нишонламаса гуноҳ бўлади! Банкетни қайси ресторанда қилмоқчисиз?

— Ҳайронман, — дедим иккиланиб. — Уйда йиғилиб қўя қолсакмикин...

— Жуда тўғри! — деди Эркин ака маъқуллаб. — Аммо бир нарсани олдиндан айтиб қўйай. Сиз ўзингизни ортиқча уринтирманг, хўпми? Бир хилларга ўхшаб иккита қўй сўйиш зарилми? Битта бўлса етади! Жудаям катта қўчқор бўлишиям шартмас. Ҳа, боринг ана эллик килоли бўлақолсин. Тоғ кўкатларини еган қора қўчқорнинг кабоби бошқача бўлади. Зомин тоғими, Нуротами, майли-да...

Қўй сўйиш деган гап хаёлимдаям йўқ эди. Шуни айтай деб, энди оғиз жуфтлаган эдим, Эркин ака янаям меҳрибонроқ оҳангда давом этди.

— Сиз қийналманг, дейман-да! Баъзиларга ҳайронман. Закуска — яъни газакка қазидан, курка гўшти, каклик гўшти, тандир кабоб, қоқланган қизил балиқ, немис пишлоғи, Гуржистон бринзаси, лик-лик холодец, мариновка қилинган қўзиқорин, криветка — булар-ку майли, дастурхоннинг кўрки... Устига-уштак икки хил икра олишга бало борми? Ҳам қора, ҳам қизил икра! Сиз биттасини олинг тамом. Узоқ шарқнинг қизил икриси бор. Осетрина балиғиники. Ҳар биттаси анор донасидек келади. Ўшандан биттагина банкасини оласиз. Чиройли тулука банка. Беш килолиги бор, уч килолиги бор. Сиз ўзингизни қийналманг, уч килолигидан олаверинг!

Ичимдан узундан-узоқ хўрсиниқ келди. Гапирай десам овозим чиқмайди. Эркин ака шавқ-завқ билан давом этипти:

— Хў-ўш, таом масаласи, яъни меню. Баъзан қу-

да чақириққа борасиз, банкетга, юбилейга борасиз... Исрофгарчиликни кўриб, хайрон қоласиз. Бир эмас, ўн беш хил овқат тортади-ей! Сиз ўн икки хил овқат қилсангиз кифоя. Биринчисига бедана шўрва, Кўқоннинг «кўза шўрваси». Кейин хўл норин, иссиққина ҳасип, сомса... Айтмоқчи, сомса масаласи... Одамлар аллақандай алмойи-алжойи рекламалар ўйлаб топади. Бир куни кўчада кетаётсак, «Сомсанинг додаси» деб ёзиб қўйибди. Буниси «сомсанинг додаси» бўлса, «онаси» қаёқда деб сўрайдиган одам йўқ. Узимизнинг пармуда сомсадан буюраверинг. Сиз қийналманг, дейман-да! Шашлик, яъни кабоб икки хил бўлса етади. Жазли кабоб билан қийма кабоб. Жа, кўнглингиз бўлмаса, думба-жигар ҳам тортиб қўя қоларсиз. Ундан кейин янгича таом удум бўлган. Арабча қовурдоқ дегани. Беш ойлик тўқли-қўзичоқнинг миён қовурғасидан қилинади. Устига қаймоқ солинган француз котлети ҳам лаззатли таом... Табака масаласи. «Буш оёғи» деган гапни эшитганмисиз? Хозирги Буш эмас, унинг отаси президент бўлган замонда америкаликлар дори билан боқилган товуқ еявериб, семириб кетган. Борганингизда ўзингиз ҳам кўрган бўлишингиз керак. Шунинг учун табакани товуқдан қилманг. Ўрмончи Мансурхўжага айтсангиз, ўн ўн бешта қирғовул оттириб қўяди. Қирғовулнинг табакаси бошқача бўлади... Охирида ош тортасиз. Асаканинг Чўнтагидаги чойхоначидан илтимос қилсангиз, девзирадан қулинг ўргилсин, ош дамлайди.

Оғзим машинаси ўғирлаб кетилган гаражнинг дарвозасидек ланг очилиб қолган бўлса керак, Эркин ака кўзимга хавотирланиброқ тикилди.

— Ёзиб олаяпсизми? Эсингиздан чиқмайдими?

— Чиқмайди, — дедим хўрсиниб. — Бунақа гапларни унутиб бўларканми? Минг раҳмат сизга! Мунча меҳрибонсиз?!

— Сиз қийналманг дейман-да! Меҳмонлар неча киши ўзи? Унтами? Биласиз, мен ичмайман. Аммо дастурхонда анави сабил турмасаям бўлмайди. Бир яшик тоза ароқ. Франциянинг бир яшик коньяги бемалол етади. Ҳа, айтмоқчи, Голландиянинг «Хайникен» деган пивоси бор. Ўшандан бир қутигина олсангиз, бошқа нарса керакмас.

Мева-чева бемалол! Хандон писта, бодом, нўхат, майиз... Оқ кишмиш сал камёброқ. Космонавтлар ёйди. Эски жўвадаги Мирваққос баққолга менинг номимдан илтимос қилсангиз уч-тўрт кило топиб беради. Олма, анор, нок, узум ўзимизнинг мевалар. Бозорда нима кўп, банан кўп. Ортиқча уриниб юрманг-да, жон бошига бир шодадан банан, икки кишига биттадан ананас олсангиз, етмоқ тугул етади. Қайси куни бир зиёфатга борсак, дастурхонга қулупнай тортибди. Ҳали ўзимизнинг қулупнай чиқмаган, тўрими? Худо билсин Хитойдан олиб келганми, Эронданми? Сувда маза бор, унда маза йўқ. Сиз ўзингизни уринтириб юрманг-да, гилос билан шафтоли олинг! Бангладешданми, Малайзияданми, бир тоғора шафто-

ли, бир тоғора гилос келтирсангиз, олам жаҳон бўй кетади.

— Эркин ака, — дедим йиғламоқдан бери бўлиб, — меҳмонлар тарқаётганда, елкасига тўн ҳам ёпайми?

— Ана шуниси шартмас. Ҳечам шартмас! Бу одатни ким ўйлаб топган ўзи? Қаёққа борсанг тўн беради. Ҳамманинг уйида сандиқ-сандиқ тўн! Сиз бундай қилинг! Меҳмонларнинг ўлчовини сўраб олингда, биттадан костюм-шим олиб қўяқолинг. Биласиз, «Версачи» деган машҳур фирма бор. Ушанинг костюми ҳам чиройли, ҳам модний бўлади. «Оптовой»дан олсангиз, 400 доллардан беради.

— Бир нарса сўрасам майлими? — дедим ўпкам тўлиб. — Мабодо биттагина вертолёт олиб меҳмонларни уй-уйларига вертолётда обориб қўйсам нима дейсиз?

— Керакмас! — деди Эркин ака бош чайқаб. — Биринчидан, вертолёт ҳайдашга учувчи керак, иккинчидан, ҳеч кимнинг уйида вертолёт қўнадиган майдон йўқ. Биттагина «Дамас» олсангиз бўлди. Сиқилишиброқ ўтирса ҳамма сиғади. Шўпирликни ўз зиммамга оламан. Меҳмонларни уй-уйларига обориб қўяманда, машина меникида қолаверади. Сиз қийналманг, дейман-да!

— Мабодо, — дедим ўпкам тўлиб. — Мабодо зиёфатдан беш-ўн сўм ортиб қолса, ўшанга арқон берармикин?

— Беради! Албатта беради. Нима кўп — хўжалик дўкони кўп. Арқоннинг пишиғидан олинг. Ингичка бўлсину, пишиқ бўлсин. Ундан кейин жудаям узун бўлиши шарт эмас. Бўлмаса одамнинг оёғи ерга тегиб қолиши мумкин. Сиз қийналманг, дейман-да! Аммо бу ишни жиндак кечиктириб турасиз. Асарингиз чиққанини яна беш-ўн марта нишонласангиз, арқонни меҳмонларнинг ўзи олиб боради

...Шундай бўлди. Ҳаётимдаги «тарихий воқеа»ни зўр «тантана» билан нишонладик. «Чархпалак» ошхонасида. Эркин Воҳидов, Иброҳим Фафуров, мен — уочлашиб бир косадан лағмон едик. Ёлғон бўлмасин, бир шишадан пиво ҳам ичдик. Ўзимизнинг «Қибрай» пивоси.

ЙЎЛИ ТОПИЛДИ

(Эркин Воҳидов эллик ёшга тўлишига бағишлаб Тошкент Давлат университети талабалари билан ўтказилган учрашувда сўзланган нутқ)

Эркин Воҳидов университетни энди битирган пайтидаёқ таниқли шоир эди. Ўзингиз биласиз, олий ўқув юртини битирган одам олдида уйланиш муаммоси кўндаланг бўлади. Шу масала юзасидан Эркин ака Саид Аҳмад акага маслаҳат солибди.

— Оқсоқол, — дебди. — Хабарингиз бор, бир-иккита китобим чиқди. Уч минг сўмча пулим ҳам бор.

Лекин қайси бирига етказишни билмаяпман. Машина олайми, уй солайми, хотин олайми? Машина олсам, уй сололмайман, уй солсам, уйланолмайман, уйлансам, машинага пул қолмайди... Нима қилай?

Саид Аҳмад ака пешанасини Рашид абзининг гармонидай тириштириб, чуқур ва узоқ ўйга толибди. Охири чехраси ёришиб бундай дебди:

— Болам, мен хўп ўйладим. Ҳисоблаб кўрсам, уч минг сўм пулинг ҳаммасига етаркан. Маслаҳат шуки, сен автобус сотиб олгин! Автобус дегани машина бўлади. Рулини қаёққа бурсанг кетаверади. Бу — биринчидан. Автобуснинг ичи кенг-мўл бўлади. Кўч-кўронингни олиб кирсанг тайёр уй бўлади. Бу — иккинчидан. Учинчидан, ростки автобус бўлганидан кейин ичида кондуктори ҳам бўлади. Ўша кондукторни хотин қилиб олиб қўя қоласан!..

«ПАМИЛДОРИ» ОПЕРАЦИЯСИ

Ўғлимнинг тўйи арафасида саҳарлаб дарвоза олдида машина тўхтади. Чиксам, Озод Шарафиддинов «Волга»нинг чап эшигини очиб, рулда ўтирибди.

— Дачадан келаяпман, — деди домла. — Қани, дарров капотни очинг.

Юкхонани очсам, икки пақир памилдори турибди.

— Ўз қўлим билан тердим, — деди Озод ака тантанавор оҳангда. — Идишларни тез бўшатиңгда, қоғоз-қалам олиб чиқинг!

Қоғоз олиб чиққан эдим, буюрди:

— Ёзинг! «Тилхат. Менким, ушбу хужжатга имзо чекувчи фалончи шуни эътироф этаманки, Озод Шарафиддинов тўйимизни жамики сабзавот маҳсулотлари билан тўла таъминлади». Ёздингизми? Энди кўл кўйинг!

Табийки, бу гап ўша заҳоти тўйхонага тарқалди. «Памилдори» операцияси пишитиб кўйилди. Эрта-лабки ош дастурхонига памилдори ҳам тортилди. Домла ёнимда турган эди, маҳалла оқсоқолларидан бири келиб, у киши билан қўшқўлаб кўришди.

— Уғлим, — деди менга қараб, — ошинг яхши бўпти-ю, аммо памилдориси, айниқса, зўр экан-да! Экканнинг қўли дард кўрмасин!

Озод ака мамнун томоқ қириб кўйди.

Зум ўтмай иккинчи одам келди.

— Илоё ёшлар бахтли бўлсин! — деди қироат билан. — Дастурхон хў-ў-ўп тўкин бўпти-да, укам. Раҳмат! Айниқса памилдорини айтгин! Асал-а, асал! Ишонсанг, мен ош еганим йўқ, нуқул памилдори едим!

Озод ака камтарона ерга қараб турибди.

Қариндошлардан бири памилдорини мақтаб-мақтаб, жиндай танқид қилиб ҳам ўтди:

— Памилдори хўп яхши пишибди-ю, сал майдароқ эканми? Олхўри деб ўйлапман.

Шу пайт Эркин Воҳидов келиб қолди.

— Ўткиржон! — деди гапни узоқдан бошлаб. — Ёзда тўй қилишнинг шуниси яхши-да. Қовун-тар-

вуз мўл, мева-чева кўп... Манови олчанинг чиройли пишганини қаранг, деб, тўрттагинасини кафтимга олиб еб кўрсам, данаги йўқ! Қарасам, памилдори экан! Қаёқдан топдингиз бунақасини?

Зимдан қарасам, Озод аканинг қовоғи тушиб кетаяпти.

Саид Аҳмад ака узоқдан мени койиб келаверди.

— Сенга қачон ақл киради, а? Янгилик яратаман деб, ҳар балони ўйлаб топаверасанми? Ош дастурхонига итузум қўйиш қаёқдан чиқди! Қаёққа қараса талинка-талинка итузум!

Озод ака бунисига чидай олмади.

— Чўрт побери! — деди қўл силтаб. — Мен тўйга памилдори эмас, тариқ обкелганман! Бўлдим! Қутулдимми энди?!

ЎЗБЕКНИНГ СОДДАСИ

Тошкент дорилфунунининг домласи Баҳодир Фуломов боладек беғубор, содда одам эди, раҳматли. Сафарга чиқадими, ўтиришга келадими, деярли ҳар гал навбатдаги «шумлик»нинг «қурбони» бўлиб, ё чойхона паловга, ё зиёфатга «тушар», «тушмаганига» қўймас эдик.

...Боботоғда, арча тагида давра қуриб ўтирибмиз. Баҳодир ака тандир пишгунча «жиндек мизғиб олиш» учун ёнбошлади-ю, пинакка кетди. Кейин мотори яхшилаб созланган машинадек бир текис, осойишта

хуррак ота бошлади. Қарасак, пиджагининг ич чўнтагидан паспорти кўрпачага тушиб қолибди. Табиийки, паспортни «ўғирладик».

Озод Шарафиддинов «текширув» операциясини ишлаб чиқди. Бизни тоққа олиб чиққан «РАФ» машинасида мезбонлардан бири аzza-базза пастга тушиб, бўлажак хангомани пишитиб чиқди.

Тандир кабоб пишганда домла ҳам уйғонди. Ейилди, ичилди. Кечга томон шариллатиб жала қуйиб берди. Машина сирғалиб-сирғалиб амаллаб, пастга тушиб олди. Ҳамон момақалди роқ гумбурлайди, ёмғир челақлаб қуйиб турибди. Бийдек даланинг қоқ ўрта-сида бир милиционер машинани тўхтатди. «РАФ»га чиқиб совуқдан тишлари такиллаганча гапирди:

— Кечирасизлар, ҳужжатларингизни кўрсатинглар!

Жаҳлимиз чиққан бўлиб, паспортларимизни кўрсата бошладик.

Баҳодир ака типирчилаб қолди.

— Бошпуртим йўқ-ку! — деди хавотирланиб. — Ҳалигина ёнимда эди.

Худди шу пайт милиционер йигит домланинг яқинига келди.

— Марҳамат, сизнинг ҳужжатингиз!

— Ҳалигина бор эди, — деди Баҳодир ака аланглаб. — Мана, булар гувоҳ, бошпуртим бор эди.

— Нима гап ўзи, чўрт побери? — деди Озод ака аччиқланган бўлиб.

— Хавфли жинойтчи тоққа қочган, деган хабар

бор. — Милиционер йигит Баҳодир акага қараб қўйиб давом этди. — Ўзи кексароқ, кўзойнак тақиб юради, тилла тиши бор, дейишган.

— Вой, бу мени айтяпти шекилли. — Домла бутунлай эсанкираб қолди. Яйловнинг қоқ ўртасида милиционер нима қилади, нега энди машинани текшириши керак, деган гап хаёлига ҳам келмади. — Мен жиноятчи эмасман, укажон, — деди ялиниб. — Олимман, Тошкентдан келганмиз. Мана, ҳаммалари гувоҳ.

— Мен бу одамни танитайман! — деди Озод ака жиддий қиёфада. — Ҳозир, йўлдан машинага чиқди.

— Вой, домла, эсингизни едингизми? — Баҳодир ака ҳаммамизга жавдираб қаради. — Унақа ҳазил қилманглар. Мени ҳаммаси танийди.

Биз ҳам Баҳодир акани «танимадик».

— Пастга тушишингизга тўғри келади. — Милиционер кулиб юбормаслик учун тескари қаради.

Домла хўп ялинганидан кейин уни «кафилликка» оладиган бўлди. Эвазига битта зиёфат қилинадиган бўлди.

Милиционер шофёр ёнига ўтириб уф тортди.

— Қойил-е, икки соатдан бери кутаман-а! Ҳаммаёғим шилтаи шалаббо бўлди-ку!

— Нима деяпти? — сўради Баҳодир ака овозини пасайтириб.

— Жим! — дедим лабимни тишлаб. — Жаҳли чиқиб турибди. Мелиса билан ҳазиллашиб бўладими? Омон қолганингизга қувонмайсизми?

— Рост айтасиз. Курук тухматдан асрасин! — Баҳодир ака қунушиб ўтириб олганича шаҳарга киргунимизча бир оғиз ҳам гапирмади.

Эртасига домланинг паспортини «топиб», суюнчисига яна битта ош қарздор қилдик.

* * *

Қоракўлга борадиган бўлдик. Озод ака, Баҳодир ака, Абдуғафур Расулов, Бегали Қосимов поездга ўтириб жўнадик. Бир маҳал, тонг палласида проводник купе эшигини тақиллатди.

— Жон акалар, — деди ялиниб. — Вагон йўлагида югуриб юрган одам сизларнинг шеригингизми? Айтинглар, бир соатдан бери у ёқдан-бу ёққа чопади. Қийналиб кетди-ку бечора... Устига-уштак хотинхалаж ювингани ўтишга қийналаяпти.

Норозилик билан тўнғиллаб ўрнимиздан туришга мажбур бўлдик.

— Бирон нарсасини ўғирлаб қўйинг, иккинчи саҳарлаб ҳаммани безовта қилмайдиган бўлади, — деди Озод ака.

Баҳодир аканинг яп-янги дўпписи вагон тоқчасида ётган экан. Олиб портфелимга солиб қўйдим. Домла терлаб-пишиб кириб келди.

— Ҳа, дангасалар, турдингларми? — деди илжайиб.

Қоракўл станциясида поезд икки минут тўхтар экан. Ҳаммамиз тушиб кетяпмиз-у, Баҳодир ака ну-

кул тимирскиланади. «Нима бўлди», десак, «дўппим бор эди, тополмаяпман», деди.

Озод ака жеркиб берди.

— Қанақа одамсиз ўзи, сизнинг дўппингиз деб поезд тўхтаб турармиди? Бўлинг тезроқ!

Пастга тушишимиз билан Озод ака жуда жиддий қилиб гап бошлади.

— Бу томонларда менингит касали тарқаган дейишади, эҳтиёт бўб юринглар.

— Менингит нимадан бўлади? — сўради Абду-гафур ака «содалик» билан.

— Нимадан бўларди, шамоллашдан-да!

— Энг кераклиги бош-да, — деди Бегали фалсафий оҳангда.

— Менингитга йўлиққан одам уч кунда ўлади, — Озод ака қаттиқ тайинлади. — Айниқса, бошни эҳтиёт қилинглар!

Баҳодир ака секин ёнимга келди.

— Уткиржон, — деди, — мабодо биронта ортиқча дўппингиз йўқми?

— Ортиқчаси йўқ-ку, ўзимники бор. Сизга кичкина келармикин дейман...

— Майли, вақтинчага бўлсаям, — деб домла энди гап бошлаши билан Озод ака мени уришиб берди.

— Бош кийимни бировга бериб бўлмайди. Тем более, сафарда юрганда.

Кимдир бояги гапни давом эттирди.

— Уч кунда дейсиз-ку, одам бир кунда ўлиши ҳам мумкин.

— Албатта, ҳар кимнинг организми ҳар хилда...
Баҳодир ака ялинишга тушди.

— Хўп десангиз дўппингизни сотиб олардим, укажон.

Оғринган киши бўлиб портфелимни очдим.

— Йигирма беш сўмга олувдим,— дедим иккиланиброқ. (У пайтда йигирма беш сўм каттагина пул эди?)

— Ўттиз сўм! — Озод ака гапни кесди. — Бу ёқларда дўппи қиммат.

Ўттиз сўмга «бор-барака» қилдик. Пул менга, дўппи Баҳодир акага ўтди.

— Ие ўзимники шекилли? — домла юпқа кўзойнагини тақиб дўппига узоқ термилиб қолди.

Озод аканинг «жаҳли» чиқиб кетди:

— Беринг, пулини қайтариб беринг! Бир одам ўз ҳаётини хавф остида қолдириб яхшилик қилса-ю, бу киши...

— Йўқ, йў-ўқ! — Баҳодир ака дўппини маҳкам чангаллаб олди. Бошига кийиб мамнун жилмайди. — Тўғри айтибсиз, сал кичкинароқ экан. Майли, бўлаверади. — Дўппини ечиб яна томоша қилди. — Қаранг, сизникини гули ҳам бошқачароқ экан.

Мени ранжиди, деб ўйлади шекилли, кўнглимни кўтарди:

— Хафа бўлманг, укажон, эрталаб йўлакка чиқиб кетаётганимда купе эшиги олдида афти хунуқроқ бир одам турганди. Меникини ўша ўғирлаган.

Тошкентга борсак сизга ўзим яхши дўппи олиб бераман. Раҳмат, укажон!

* * *

Оҳангарондан қирқ чақиримча нарида, тоғ тепасида Арашон бува деган булоқ бор. У пайтларда Арашон бувага машина бормас эди. Беш-олти отлиқ йўлга тушдик. Келинчак деган жойда фарғоналик чорвадорларнинг ўтовиди тунаб қолдик. Алламаҳалгача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака эса ўтовнинг бир чеккасида маза қилиб уйқуни уриб ётибди. Ора-сира ўртачароқ хуррак ҳам тортиб кўяди.

— Чўрт побери, ҳозир уйқуни уради-да, сўфитўрғай уйғонмасдан туриб олиб ҳаммани безовта қилади,— деди Озод ака. — Бир иш қилмаймизми?

Эрталаб бажарилиши керак бўлган «операция» пишитилди. Унда иштирок этишга ўтов эгаси — Чимирвой акани ҳам кўндирдик.

Эрталабки чой устида Чимирвой ака салмоқлаб гап бошлади:

— Меҳмонлар, сизларни кўриб бошимиз осмонга етди. Қанийди, сиздек улур одамлар ҳар куни келса... Кўриб турибсизлар, бизда гўшт кўп. Сўрасангиз ўзимиз берамиз. Уғирлаш шарт эмас. Тоғликлар қўли эгри одамни ёмон кўради.

— Нима, ҳали сиз бизни ўғри гумон қиялпсизми? — деб ўрнимиздан туриб кетдик.

Чимирвой ака кулиб юбормаслик учун ўзини зўрға тутиб давом этди:

— Биламан, сизлар таниқли одамсизлар, Бирингиз олим, бирингиз ёзувчи... Шундоқ бўлганидан кейин сўрасангизлар ўзимиз...

— Э, оч чамадонингни! — Озод ака бақриб юборди. — Ҳамманг оч!

Узи биринчи бўлиб портфелини очиб ичидаги нарсаларни тўкиб ташлади. Сочик, тиш чўтка, бало-баттарлар ҳар ёққа сочилиб кетди. Кейин Умарали ака, Абдуғафур ака, Бегали, мен жаҳл билан портфелимизни тўкиб кўрсатдик. Баҳодир ака каттакон портфелини шахт билан очиб бир силтаган эди, ичидан эски газетага наридан-бери ўралган тўртга каттакон пишган гўшт бўлаги лоп этиб ерга тушди. (Кечаси ўзимиз солиб қўйган гўштлар.)

— Ие? Вой? Во-о-ой! — Баҳодир ака турган жойида тахта бўлиб қолди. Юпқа кўзойнаги ортидан ҳаммамизга жовдираб қарайди.

Чимирвой ака «ана» деди-ю, у ёғини гапирса кулиб юборишини билиб ўтовдан қочиб чиқиб кетди.

— Кўрдингизми, мезбон сизнинг қилигингизга чиолмай қочиб кетди!

— Шунинг учун ҳаммадан олдин тураркансиз-да!

— Сиз бизни шарманда қилдингиз!

— Ўғри деган ном орттирдик!

Ҳаммаёқдан талаб ташладик, «айбини» бўйнига қўйдик. Баҳодир ака минбаъд бошқалардан аввал уйфонмасликка, Тошкентга борганидан кейин битта чойхона палов қилишга ваъда бериб аранг қутулди.

...Тилла одам эди Баҳодир Гуломов!
Охирати обод бўлсин!

КУРУТ

(Бекатдаги савдо)

- Курутингиз қанчадан, буви?
- Нима? Қулоғим оғир, балам, қаттиқроқ гапир!
- Курутингиз неча пул?
- Донаси юз сўм.
- Ие, нега бунча қиммат?
- Доллар ошди, балам, доллар ошди!

ИШ БИЛГАНДАН ГАП БИЛГИН

(Баъзи ёшларга мойдек ёқадиган хангома)

Тиқилинч троллейбусда кетаётган кампир ўриндиқ-да мудраб ўтирган йигитчага ялинди:

— Мен бирпас ўтирай, жон болам. Оёқларим қақшаб кетаяпти.

Йигитча кўзини ярим очиб сўради:

— Ёшлигингизда ўзингиздан катталарга жой берганмисиз, бувижон?

— Албатта, — деди кампир инқилаб. — Ёши улуғларни кўрсам, дарров жой бўшашиб, тик туриб кетаверардим!

Йигитча кўзини қайта юмиб олди.

— Оёғингиз шунинг учун оғрийди-да, буви!

«МУХЛИС»

Бозорга кирдим. Олма олмоқчи эдим.

— Икки минг сўм, домла. Сизга икки минг сўм! — деди сотувчи йигит шанғиллаб.

— Бошқаларга-чи? — десам.

— Бошқаларга бир ярим минг, — дейди.

Ҳайрон бўлдим.

— Нечук бизга бунча меҳрибонлик?

— Сизники таварук-да, домла! — деди илжайиб. — Уйдагиларга мақтанаман. Яхши кўрган ёзувчим бир ярим минг сўмлик олмани икки мингдан олдилар дейман.

— Шунақами? — дедим кулиб. — Бўпти, икки кило тортинг!

Сотувчи икки кило олмани танлаб-танлаб елим халтага солиб берди. Қўлига икки минг сўм берган эдим, ҳайрон бўлди.

— Кам-ку, домла?

— Мен ҳам уйдагиларга мақтанаман. Бозорда зўр мухлисим бор экан, бир ярим минг сўмлик олмани менга минг сўмдан сотди, дейман.

— Домлажон... — бу сафар сотувчининг овози ялиниброқ чиқди. — Келинг, эл қатори бўлақолсин, яна минг қўшсангиз, раччўт бўламиз...

МУНДАРИЖА

Табиат. Жамият. Инсон	3
Фарзандларимга ўғитлар	199
Урушлар ҳақида	209
Болалик — пошшолик	215
Саккизинчи мўъжиза	221
Табассумга мойил гаплар	269

ЎТКИР ҲОШИМОВ

ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ БИТИКЛАР

Тўлдирилган ва қайта ишланган нашри

«Sharq» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2015

Мухаррир *Г. Хаитова*
Бадий муҳаррир *Т. Қаноатов*
Техник муҳаррир *Р. Бобохонова*
Мусахҳихлар: *М. Зиямуҳамедова*
Саҳифаловчи *Л. Цой*

Нашр лицензияси АІ № 201, 28.08.2011

Тайёр диапозитивдан босишга рухсат этилди 26.11.2015.
Бичими 60x90^{1/32}. «Academy Uz» гарнитураси. Офсет босма.
Шартли босма тобоғи 10,5. Нашриёт-ҳисоб тобоғи 11,5.
Адади 15000 нусха. Буюртма № 4087 .
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Sharq» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси,
100000, Тошкент ш., Буюк Турон кўчаси, 41-уй.